

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ZEKÂT VERİLECEK YERLER BAĞLAMINDA “FÎ SEBÎLİLLÂH”
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı
Halil AKBAYRAK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şevket TOPAL

RİZE 2013

T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

ZEKÂT VERİLECEK YERLER BAĞLAMINDA “FÎ SEBÎLİLLÂH”

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Halil AKBAYRAK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Şevket TOPAL

Tez Savunma Tarihi

03/07/2013

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmza
Başkan : Doç. Dr. Şevket TOPAL	.....
Üye : Doç. Dr. Hüseyin KARAMAN	.....
Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali KUMAŞ	.....

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ

..... / ..... / 2013

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

10/06/2013
Halil AKBAYRAK

ÖNSÖZ

Zekât, İslam dininin temel ibadetlerinden birisi olup genellikle Kur'an'da namaz ile birlikte zikredilir. Bu durum zekâtın ne kadar önemli bir vecibe olduğunu göstermektedir. Kur'an'ın genel üslubuna bakıldığında pek az hükmün haricinde detay hükümlerin açıklanmasının başta sünnet olmak üzere diğer hüküm kaynaklarına terk edildiği ve bu yolla ümmete bilinçli boşluklar bırakılmak suretiyle bir genişlik sağlandığı görülür. Ancak gerek kendi sistemi gerekse toplumsal önemi gereği devamlılık arz etmesi gereken hallerde yüce Allah hükümleri bizzat kendisi detaylandırarak, bu alanda ileride oluşması muhtemel suiistimalleri daha baştan engelleme yoluna gitmiştir. Bu alanlardan birisi de zekâttır. Zekât, en genel anlamı ile bir Müslümanın, sahip olduğu maddi varlıklar sebebiyle, belli kesimlere ödemek zorunda olduğu belli bir nispeti ifade eder. Bu yönüyle zekât, dini ama aynı zamanda hukukî çerçevesi çok iyi tespit edilmiş bir yükümlüktür. Konuyla alakalı olarak Tevbe suresi 60. ayette şöyle buyrulur:

“Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihat edenlere, yolcuya mahsustur. Allah pekiyi bilendir, hikmet sahibidir.”

Yukarıda zikredilen ayet haricinde de zekât verme zorunluluğu Kur'an'da pek çok vesile ile zikredilir. Ancak hangi malların ne gibi şartlar altında zekâta tabi olacakları hususu (zekât hükümleri) hadislere bırakılmıştır. Hz. Peygamber de (s.a.v.) kavli ya da amelî sünneti yoluyla ilgili hükümleri açıklamıştır.

Zekâtın kimlere verileceği (*mesârifü'z-zekât*) hususunda, Tevbe 60. ayette ihtiyaç sahipleri tek tek sıralandığından dolayı, fakihler arasında herhangi bir ihtilaf söz konusu olmamakla birlikte, söz konusu kavramların içerikleri hususunda farklı düşünceler öne sürülmüştür. Bu kavramlardan birisi de *fî sebîlillâh*tır. Bazılarına göre *fî sebîlillâh* ile ifade edilen kesim *savaşmak için yardıma muhtaç olan fakir gazilerdir*. Bazılarına göre *hacca gitmek isteyenlere gereken maddî yardımı yapmaktır*. Bazılarına göre *ilim tahsil eden öğrencilere yardım etmektir*. Bazılarına göre askerî hastaneler yapmaktır. Bazılarına göre ise

İslamî eserler basmak, cenazelerin defin masraflarını üstlenmek gibi hizmetleri finanse etmektir. Bu görüşü savunanlara göre *fi sebîlillâh* kısacası, Müslümanların umumî menfaatlerine dönük hizmetlerin ve dinin tebliğinin gerektirdiği her türden hususu ifade eder. Dolayısıyla bu pay adı altında ödenen zekâtlar, onlara göre oldukça geniş bir alana sarf edilebilir.

Biz de bütün bu görüşlerin ya da farklı bakış açılarının geçmişte ve günümüzde çıkış noktasını, şer'î dayanağını, etki alanını, geçmiş ile sonraki dönem arasında esasa müteallik bir anlayış farkının oluşup oluşmadığını, şayet bir farklılık varsa bunun usulden mi yoksa içerisinde bulunan şartlardan mı kaynaklandığını tespit ve tahlil edebilme amacıyla, **Zekât Verilecek Yerler Bağlamında 'fi sebîlillâh'** konusu çalışma alanı belirlenmiştir.

Çalışmamız giriş ve sonuç hariç iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, amacı sınırlılıkları ve yararlanılan kaynaklar hakkında kısa bilgi verilmiştir. Birinci bölümde zekâtın tanımı, mahiyeti ve sarf yerleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm ise tezimizin asıl önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu bölüm içerisinde önce *fi sebîlillâh* kavramının sözlük ve terim anlamları verilmiş, akabinde ise bunların içerik açısından genel bir tahlili yapılmıştır. Sonrasında ise, Kur'ân'da ya da hadislerde *fi sebîlillâh* kavramının hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu esnada öncelikle müfessirlerin konuya yaklaşımları aktarılmış akabinde ise fakihlerin *fi sebîlillâh* kavramı hakkındaki değerlendirmeleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca çağdaş dönem İslam hukuku araştırmacılarının da görüşleri aktarılmıştır.

Sonuç bölümünde ise tezin hazırlanması esnasında elde edilen neticelere yer verilmiştir.

Araştırmamız elbette mükemmel olduğu iddiasında değiliz. Bununla birlikte elimizden geldiğince ilmî esaslara uymaya gayret gösterdik. Çalışmamız vesilesi ile fikhî açıdan *fi sebîlillâh* kavramının kapsamı ve sınırları hususunda mevcudun tespiti, yeni çalışmaların ise önünü açma adına az da olsa bir katkı sunabilmişsek kendimizi bahtiyar sayacağız.

Tezin hazırlanması esnasında bana sürekli rehberlik eden ve her türlü katkıyı sunan danışman hocam Sayın Doç.Dr. Şevket Topal'a teşekkürlerimi arz ederim. Bunun yanında değişik vesilelerle görüşlerinden istifade ettiğim hocalarım Sayın Prof.Dr. Abdurrahman Haçkalı'ya, Sayın Yrd.Doç.Dr. Ali Kumaş'a, Araştırma Görevlisi Sayın İlyas Yıldırım'a ve burada ismini zikredemediğim tüm hocalarıma, Fakülte yöneticilerine ve kütüphane çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederim. Son olarak bu güne kadar yetişmemde emeği geçen tüm hocalarımdan sağ olanları hayırla, vefat edenleri ise rahmetle yâd eder, üzerimden desteğini hiç esirgemeyen muhterem babama teşekkürlerimi arz ederim. Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Halil AKBAYRAK

RİZE 2013

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	1
İÇİNDEKİLER	4
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
Araştırmanın Konusu	8
Araştırmanın Önemi	8
Araştırmanın Amacı	9
Araştırmanın Kaynakları	9

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN TANIMI VE ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

1.1. ZEKÂTIN TANIMI VE MAHİYETİ.....	10
1.1.1. Zekâtın Sözlük Anlamı.....	10
1.1.2. Zekâtın İstilah Anlamı	11
1.1.3. Zekâtın Mahiyeti	12
1.2. ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER	15
1.2.1. Fakirler	16
1.2.2. Miskinler	17
1.2.3. Zekat Görevlileri	19
1.2.4. Müellefe-i Kulûb	20
1.2.5. Köleler	24
1.2.6. Borçlular	26
1.2.7. Fî Sebîlillâh	28
1.2.8. Yolda Kalanlar	28

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN SARF YERLERİ BAĞLAMINDA “FÎ SEBÎLİLLÂH”

2.1. Kavramsal Çerçeve	31
2.1.1. Fî Sebîlillâh’ın Sözlük Anlamı.....	31
2.1.2. Fî Sebîlillâh’ın İstilâh Anlamı	32

2.2. Kur'ân'da "Fî Sebîlillâh" Kavramı	33
2.3. Tefsirlerde "Fî sebîlillâh" Kavramı	35
2.4. Hadislerde "Fî Sebîlillah" Kavramı.....	40
2.5. Fikhî Mezheplerin "Fî Sebîlillâh" Kavramı Hakkındaki Görüşleri....	43
2.5.1. Hanefî Mezhebi	43
2.5.2. Şâfiî Mezhebi	51
2.5.3. Hanbelî Mezhebi	53
2.5.4. Mâlikî Mezhebi	55
2.6. Muâsır Alimlerin "Fî Sebîlillâh" Kavramına Yaklaşımları	58
2.6.1. Klasik Yorumu Benimseyenler	58
2.6.1.1. Vehbe Zuhaylî	58
2.6.1.2. Elmalılı M. Hamdi Yazır	59
2.6.1.3. Ömer Nasuhi Bilmen	63
2.6.2. Kavramın Geniş Anlamda Yorumlanmasını Savunanlar..	64
2.6.2.1. Muhammed Abduh	64
2.6.2.2. Seyyid Kutub	65
2.6.2.3. Reşit Rıza ve Mahmut Şeltût	65
2.6.2.4. Ebu'l A'lâ Mevdûdî	66
2.6.2.5. Yusuf Karadâvî	66
2.6.2.6. Seyyid Sâbık	71
2.6.2.7. Hüsâmeddîn b. Mûsâ Affâne	72
2.6.2.8. Yunus Vehbi Yavuz	74
2.6.2.9. Vecdi Akyüz	78
2.6.2.10. Hayrettin Karaman	79
2.6.2.11. Mehmet Erkal	80
2.6.2.12. Murtaza Köse	81
2.6.2.13. Bursa Zekat Vakfî Heyeti	83
2.7. Bazı İslam Ülkelerinin Zekat Kanunlarında "Fî Sebîlillâh"	84
2.7.1. Malezya	85
2.7.2. Mısır	85
2.7.3. Pakistan	85
2.7.4. Kuveyt	86

2.7.5. Sudan	86
SONUÇ	87
KAYNAKLAR	89
ÖZET	95
ABSTRACT	96
ÖZ GEÇMİŞ	97

KISALTMALAR VE SİMGELER

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tebliğ
a.s.	: Aleyhi's-Selam
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühü
Çev.	: Çeviren
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyellâhu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi vesellem
sy.	: Sayı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
v.dğr.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
Ys.	: Basım Yeri Yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

İslam hukukunda zekâtın verileceği sınıflardan bir olarak belirtilen *fi sebîlillâh*'ın kimler olduğu ve günümüzde bu kavramın nasıl anlaşılması gerektiği çalışmamızın temel konusudur. Bu çalışmada dil bilginlerinin, bazı müfessirlerin, fıkıh mezheplerinin ve son olarak muasır araştırmacıların *fi sebîlillâh*'a yönelik yorumlarını incelemeye ve değerlendirmeye çalıştık.

Kur'ân-ı Kerim'in indiği dönemdeki sosyal ve ekonomik yapı zaman içerisinde birçok değişikliğe uğramıştır. Buna bağlı olarak ictihad dairesi içinde olan bazı dini kavramlar, kapsam genişlemesine veya daralmasına maruz kalmıştır. Nitekim İslamiyetin, ilk asırlarına nispeten *fi sebîlillâh* kavramının günümüz dünyasında çok daha geniş anlamlar kazandığını söyleyen âlimler bulunmaktadır. Biz de bu araştırmamızda, *fi sebîlillâh* kavramını tarihi seyrini de dikkate alarak inceleme konusu olarak belirledik.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Zekât verilecekler sınıflardan biri olan *fi sebîlillâh*'ın günümüzde nasıl anlaşılması gerektiği ve yapılmakta olan İslâm dininin yayılması ve öğretilmesi için yapılan hizmetlerin bu bağlamda değerlendirilmesinin mümkün olup olmadığı önem arz etmektedir. Zira hangi islamî hizmetlerin *fi sebîlillâh* bağlamında değerlendirilebileceği tespit edilemediği ve netliğe kavuşturulamadığı müddetçe zekât verilecek yerlerden biri olan bu sınıfın istismar edilmesi ve kötüye kullanılması mümkün gözükmemektedir. Zekât verilecek olan sınıflar içerisinde zamanımızda suiistimale en açık alanlardan biri olarak değerlendirilen *fi sebîlillâh*'ın İslamiyetin ilk yıllarından itibaren âlimler tarafından nasıl anlaşıldığının ortaya konulması suretiyle ve bu suiistimalin önüne geçilmesi önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çağımızda birçok hizmetin sunumu kurumsallaşmış olup insanlar ihtiyaç duyduğu hizmetin görülmesi için ilgili kurumlara başvurmaktadır. Bu durum zekât verecek olan kişiler için de geçerlidir. Günümüzde bazı insanlar bu işe aracılık yapabilecek müesseseler vasıtasıyla zekâtının hak eden kişilere ulaştırılmasını veya doğrudan hayır kurumlarına zekât vermeyi istemektedirler. Kurumlar, vakıflar veya dernekler vasıtasıyla zekâtların fakirlere ulaştırılması bir vekillik esasına dayandığından bunda fikhî bir problem olmamaktadır. Ancak bazı kurumlar yaptıkları hizmetlerin *fi sebîlillâh* kapsamına girdiğini ve bu sebeple yaptıkları hizmetlerin zekât fonlarıyla desteklenebileceğini ifade etmektedir. İslamiyetin ilk asırlarında son derece dar manada yorumlandığı ilk bakışta göze çarpan “fi sebîlillâh” kavramı, asrımızda ise bazı alimlerce gayet geniş olarak yorumlanabilmektedir. Bu çalışma ile amacımız; bu anlam genişlemesinin İslam hukukundaki konumunu belirleyecek şekilde *fi sebîlillâh*’ın tefsirlerde, hadislerde, mezheplerde ve çağdaş fikhî çalışmalarda nasıl yorumlandığını ortaya koymaktır.

ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmamızda mezheplerin ana kaynaklarından ve muhtelif tefsirlerinden istifade etmekle birlikte, faydalandığımız başlıca eserler; Serahsî’nin (ö.483/1091) *el-Mebhut*, İbn Âbidîn’in (ö.1252/1836) *Reddü’l-Muhtâr alâ’d-Dürri’l Muhtâr*, Mevsilî’nin (ö.400/1010) *el-İhtiyâr li’ta’lilî’l-Muhtar*, Kâsânî’nin (ö.587/1191) *Bedâyius-Sanayi Fî Tertîb’iş-Şerâyi*, İbn Kudâme’nin (ö.620/1223) *el-Muğnî*, Aynî’nin (ö.855/1451) *el-Binaye fî Serhi’l-Hidaye*, Mergînânî’nin (ö.593/1197) *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-Mübtedî* Vehbe Zuhaylî’nin (ö.1360/1941) *Tefsirü’l-Münîr*, Kurtubî’nin (ö.656/1258) *el-Câmi li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Beydâvî’nin (ö.691/1291) *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, Cassâs’ın (ö.370/981) *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Fahreddin er-Râzî’nin (ö.606/1210) *et-Tefsîru’l-Kebîr*, Yusuf Karadâvî’nin *Fıkhu’z-Zekât*, Vecdi Akyüz’ün *Zekât*, Yunus Vehbi Yavuz’un *İslam’da Zekât Müessesesi*, Murteza Köse’nin *Fî sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, Nihat Dalgın’ın *Zekât Hükümleri* adlı çalışması, Zahit Demirel’in *Zekâtla ilgili Farklı Görüşler* ve Sibel Duman Yılmaz’ın *Zekât Verilecek Kimseler* adlı eser ve çalışmalarıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN TANIMI VE ZEKÂTIN VERİLECEĞİ YERLER

1.1. Zekâtın Tanımı ve Mahiyeti

1.1.1. Zekâtın Sözlük Anlamı

Muhtelif anlamlarda kullanılan “zekât” kelimesi mastar kipinde bir kelime olup “artma, çoğalma, arıtma, övgü ve bereket” gibi anlamları ifade eden “zekâ” kökünden gelir. Örneğin Hz. Ali'nin *المال تنقصه النِّقمة والعلم يزكو على الإنفاق* “*mal harcamakla azalır, ilim ise harcamakla artar*” sözündeki “yezku” kelimesi artmak anlamında kullanılmıştır. Yine ziraî mahsulün büyüüp olgunlaştığını ifade etmek için “zekâ'z-zer'u” ifadesi kullanılır. “Zekâ” kelimesi insana nispetle kullanıldığında ise nefis temizlenmesi ve sâlih kişi olma anlamlarında kullanılır. “Zekâ'r-raculü” denildiğinde “sâlih kişi oldu” anlamı kastedilmiş olmaktadır.¹

Kur'ân-ı Kerimde “*Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir.*”² ayetinde geçen “yüzekkî” kelimesi de zekat veren müminlerin hem makam bakımından elde ettikleri yükselmeye hem de zekat vermeleri sebebiyle mallarında meydana gelen artışa işaret etmektedir.³ Zekâtın diğer bir manası ise medih (övgü) ve takdir etmektir. Nitekim Yüce Allah; “*Kendinizi temize çıkarmayın.*”⁴ buyurmaktadır.

Cahiliye döneminde sadece artmak, çoğalmak gibi anlamlarda kullanılan “zekât” kelimesinin Kur'an-ı Kerim'de manevi yönden temizlenme, ruhî kirlilerden ve günahlardan arınma gibi anlamlarda kullanılması, aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in kelimelere yüklediği anlamlarda temel bir ilkenin de belirginleşmesini sağlamaktadır. Kur'an-ı Kerim, cahiliye döneminde tamamen dünyevî anlamda kullanılan kelimelere dini bir anlam yükleyerek, Allah'la bağlantılı bir anlam örgüsü içerisinde anlatır. Dolayısıyla, cahiliye döneminde

¹ Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts, XIV, 358; Luyis Malûf, *el-Muncid fi'l-Luğati vel a'lâm*, Beyrut: Dâru'l-Meşrik, ts, s. 303.

² Tevbe 9/103.

³ Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Beğavî, *Meâlimü't Tenzil*, Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1997, IV, 91.

⁴ Necm 53/32.

herhangi bir şeyin artması, çoğalması anlamında kullanılan kelime, Kur'ân'da temel anlamı korunarak, ruhi ve manevi yönden güzelliklerin artması, çoğalması; bunların da arınmaya, Allah'a yaklaşılmaya vesile olması anlamında temizlenmek, temiz olmak, arınmak şeklinde izâfî bir anlam kazanmıştır.⁵

Ayrıca zekât, hem ödeme için çıkarılan zekât miktarına hem de zekât ödeme işlemine verilen müşterek bir isimdir. Verilecek zekât miktarının adı olarak düşünüldüğünde, ayrılan malın ismi olur. Zekât ödeme işlemine verildiğinde ise zekât verme işleminin adı olarak kullanılmış olur.⁶

1.1.2. Zekâtın İstilâh Anlamı

Fakihler zekâtı farklı şekillerde tanımlamışlardır. Hanefî mezhebi âlimlerinden Molla Hüsrev (ö.885/1480) zekâtı, "Malın Allâh'ın (c.c.) tayin etmiş olduğu bir kısmını, mal sahibinin menfaatinin her bakımdan kesilmesi şartıyla, Müslüman fakire temlik etmektir."⁷ şeklinde tarif etmektedir.

Şafîî fakih el-Maverdî'ye (ö.450/1058) göre ise zekât; hususi bir maldan, hususi bir miktarı, hususi vasıflarla, hususi kişiler için almaktır.⁸ ifadesiyle tarif etmektedir.

Hanbelîlere göre ise zekât; malda verilmesi vacip olan haktır.⁹ Bu tanım zekât verme işini değil de zekât verilen malı esas alan bir tarif olmaktadır.

Mâlikîler ise zekâtı şöyle tarif etmişlerdir; mülkiyet ve yıl tamamlanmak şartıyla, nisab miktarına ulaşan ve maden ve ziraat olmayan belli bir malın belli bir kısmını layık olan kimselere vermektir.¹⁰

⁵ Şehmus Demir, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kuran ve Sünnette Zekât*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008, ss. 25-26.

⁶ Mehmet Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008, s. 19.

⁷ Tafsilatlı bilgi için bkz. Molla Hüsrev, Muhammed b. Firâmûz, *Dürrer'ul Hükkâm fi Şerh'i Ğurer'il Ahkâm*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts. I, 189.

⁸ el-Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *el-Hâvî'l-kebir*, Beyrut: Dâr'u'l Kütübi'l İlmiyye, 1994, III, 71.

⁹ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, *el-Muğni*, Riyad: Dâr'u Âlemi'l-Kütüb, ts. IV, 5; Ayrıca bkz. Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhû'l-İslamî ve Edilletühû*, Dimeşk: Dârû'l-Fikr, 1985, II, 730; Merdâvî, Alaeddin Ebi'l-Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsâf fi Marîfeti'r-Râcih mine'l-hilâf alâ Mezhebi Ahmed b. Hanbel*, Hicr li't-Tibaati ve'n-Neşr, 1993, VI, 291.

¹⁰ Muhammed Arefe ed-Dusûkî, *Hâşiyetü'd Dusûkî ale'ş-Şerhi'l-Kebîr*, Dâr'u İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I, 420; Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhû'l-İslamî ve Edilletühû*, II, 730.

Zekâtın tarifini farklı bir şekilde yorumlamaya çalışan Karadâvî'nin tarifi de yaklaşık olarak yukarıdaki tariflerle aynı manayı ifade etmektedir. Karadâvî'ye göre zekât; ihtiyacı olana verilmek üzere Allah'ın farz kıldığı maldan belirlenen miktardır.¹¹

Görüldüğü gibi dini terim olarak yapılan zekât tarifleri birbirlerine yakın hatta aynı olduğu söylenebilir. Burada tanımlarda herkes aynı şeyi söylüyor gibi gözükse de esasında detay hükümlerde ciddi farklılıklar olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Bu farklılık zekâtın özüne yönelik olmamakla birlikte vasfî/niteliği hususunda fakihlerin farklı düşünmüş olmasıdır. Bu farklılık bazen nasstan bazen de örften kaynaklanmaktadır.

1.1.3. Zekâtın Mahiyeti

Zekât; İslam Dininin temel ibadetlerinden biri olup hicretin ikinci yılında, oruç ibadetinden sonra farz kılınmıştır.¹² Meşruiyeti; Kitap, Sünnet ve İcma ile sabittir. Kur'an'da zekât emri; "*namaz kılın, zekâtı verin*"¹³ şeklinde, namazla birlikte, birçok yerde tekrarlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de zekât kelimesi sekizi Mekkî sûrelerde olmak üzere otuz dört yerde zikredilmiştir. Yirmi sekiz ayette namaz ile birlikte, altı yerde ise müstakil olarak geçmiştir.¹⁴ Bundan anlaşıldığına göre İslamın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar zekât verme emrine zihnen hazırlanmıştır. Bu da bu ibadetin dinimizdeki önemini göstermiş olmaktadır. Zekât vermenin önemini belirten bu bazı ayetler mealen şöyledir;

*"Namazı kılın, zekâtı verin."*¹⁵

*"Hidayet ve müjde namaz kılan, zekât veren müminler içindir."*¹⁶

¹¹ Yusuf Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2011, s. 40.

¹² Nihat Dalgın, (*Makale: Zekât Hükümleri*), OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2003, Sayı: 16, s. 44.

¹³ Örnek olarak bkz. Bakara 2/43, 110, 177; Tevbe 9/103; Meryem 19/31.

¹⁴ Bkz. Abdulbâki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire: Dâru'l Hadis, 2007, s. 407.

¹⁵ el-Bakara2/43; en-Nisâ 4/77, 83, 110; en-Nûr 24/52, Müzzemmil 73/20.

¹⁶ Lokman 31/3-4.

*“Müminlerin mallarından zekât al ki, onunla kendilerini temizlemiş, mallarına bereket vermiş olursun. Bir de onlara dua et. Çünkü senin duan inananlar için bir rahatlık ve huzurdur.”*¹⁷

*“Onlar eğer tövbe ederler, namazı kılarlar ve zekâtı verirlerse dinde kardeşleriniz olurlar.”*¹⁸

*“Allah faize verilen malı noksanlaştırır; zekâtı verilen malı ise çoğaltır.”*¹⁹ Kur’an’da müteaddit ayetlerde içerisinde “zekât” kelimesi geçmese de zekât vermenin fazileti ve vermemenin günahına işaret edilmektedir.²⁰

Peygamberimizin (s.a.v.) hadislerinde ise zekâtla ilgili şöyle buyurmuştur: *“İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.v.)’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve oruç tutmaktır.”*²¹ Bu münasebetle Müslümanlar, bu ibadeti eda ederken Allah’ın emrine uyarak, O’nun rızasını dileyerek gönül hoşnutluğu ve halis bir niyetle yerine getirmelidirler. Zekât ibadeti ancak bu şekilde eda edilirse bir anlam ifade eder ve Allah katında bir değer kazanır. İbadetlerde Müslümanların niyetleri, büyük bir önem arz eder. Bu nedenle verilen malın zekât niyetiyle verilmesi gerekir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) *“Ameller ancak niyetlere göredir,”*²² buyurmuştur.

Yukarıda Kur’ân ve sünnetten verdiğimiz deliller zekâtın farz olduğuna yönelik icmânın da temelini oluşturmaktadır. Ayrıca hiçbir dönemde İslâm âlimlerinden birisinin zekât farziyetiyle ilgili aykırı bir görüş bildirmemiş olması da icmâ-i ümmetin hâsıl olduğunu göstermektedir.

Zekât üzerinde detaylı bir çalışma yapan günümüz fıkıhçılarından Karadâvî, ayet ve hadislerin perspektifinde İslâm dinine bakıldığında, nasların bu iki ibadeti birleştirdiğini ve zekâtın, namazın sanki kardeşi olduğu ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla ikisinin arasını ayırmak caiz olmayacağını, zira Hz.

¹⁷ Tevbe 9/103.

¹⁸ Tevbe 9/11.

¹⁹ el-Bakara 2/276.

²⁰ Bkz. et-Teğâbün 64/15; Sebe 34/39; el-Haşr 59/9; el-Bakara 2/195; el-Leyl 92/8-9-10.

²¹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu’l-Buhâri*, Beyrut: Beyt’ul Efkâr, 1998, İman, 1.

²² Buhârî, Bedü’l-Vahiy, 1.

Allah'ın onları birleştirdiğini ifade etmektedir. Karadâvî, bunu konuda Hz. Ebû Bekir (r.a.)'ın uygulaması zikretmekte ve Hz. Ebû Bekir'in halifeliği sırasında zekât vermeyenlere karşı savaş ilan ettiğini ve güç kullanarak zekât vermekten kaçınanların mallarının zekâtını aldığını belirtmektedir. Bunun akabinde sahabe Hz. Ebu Bekir'in bu uygulamasını doğru bulmuş ve kendisini desteklemiştir. Bu durum gösteriyor ki İslâm, zekâtı toplama konusunda devlete geniş bir yetki tanımıştır. Öyle ki, eğer zekât vermeyenler kuvvetli bir grup ise, onlara bu hareketlerinden dolayı savaş açılacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.²³

Zekât; ferdî, sosyal, iktisadî, siyasî ve ahlâkî yönleri de bulunan çok yönlü bir ibadettir. Zengin ve fakir sınıflar arasındaki yardımlaşmanın ibadet halini almış şekli zekâta kendini göstermektedir. Zekât yükümlüsü olan müslümanların zekâtlarını vermeleri, İslam dininin kesin emridir. Bu emre uymayanların büyük günah işlemiş oldukları ve bu emri inkâr eden müslümanların İslam'dan çıkmış sayılacakları konusunda İslam bilginleri görüş birliği içindedir.²⁴

Zekât vermekten kaçınanların ahirette karşılaşacakları azap ise ayetlerde şöyle anlatılmaktadır: *"Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler, bunu kendileri için hayırlı sanmasınlar. Aksine bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri şey, kıyamet gününde boyunlarına dolacaktır..."*²⁵; *"...Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlara hemen acıklı bir azabı müjdele! (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp, bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denir ki); işte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık, yağmakta olduğunuz şeylerin azabını tadın."*²⁶

Hz. Peygamber de benzeri ifadelerle, zekât ödemekten kaçınanların ahiretteki cezalarını şöyle beyan etmiştir: *"...zekâtlarını vermeyenlere, kıyamet gününde bu madenler ateşten levhalar haline getirilip onlarla sahiplerinin yanları, alınları ve sırtları dağlanacaktır. Bu levhalar soğudukça tekrar kızdırılarak sahibi bunlarla azap görecektir..."*²⁷

²³ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, ss. 69-70.

²⁴ Nihat Dalgın, *Zekât Hükümleri*, ss. 44-45.

²⁵ Âl-i İmran 3/180.

²⁶ Tevbe 9/34-35.

²⁷ Müslim, *Zekât* 6.

1.2. Zekâtın Verileceği Yerler

Zekâtın verileceği yerler sekiz grup olup bunlar Kur'an-ı Kerim'de şu ayeti kerime ile açıklanmıştır:

“Zekatlar, Allah tarafından farz kılınmış olarak; yalnız fakirler, miskinler, zekat işlerinde çalışanlar, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda bulunanlar ve yolcuların (hakkı)dır. Allah çok iyi bilendir, derin hikmet sahibidir”²⁸

Zekât sadece bu ayette zikredilen sekiz sınıfa verilebilir. Kur'an-ı Kerim zekât emrini mücmel olarak bırakmış olmasına yani detay hükümleri beyan etmemiş olmasına rağmen zekâtın sarf edileceği yerlerin (mesârifü'z-zekât) hangi sınıflar olduğunu hususi olarak zikretmiş, zekâtın taksim edilmesi işini her hangi bir kimsenin takdirine bırakmamıştır.²⁹ Zekâtın verilebileceği yerler, bizzat Yüce Allah tarafından belirlenmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu beyanı dikkat çekicidir: *“Bir sahabi Hz. Peygamber'e gelerek, kendisine zekât fonundan bir şey vermesini istedi. Rasulullah (s.a.v.) ona şöyle dedi: Yüce Allah sadaka (zekât) lar hususunda ne Peygamberinin ne de bir başka şahsın söz söylemesine razı olmadı ve bizzat kendisi, zekâtların sekiz sınıfa verilebileceğine hükmetti. Şayet sen bunlardan isen, sana hakkını vereyim.”³⁰*

İslam dini zekâtın taksiminde son derece âdil ve hikmete uygun bir düzen ortaya koymuştur. Genellikle devleti yönetenler harcamaları karşılayabilecekleri gelirler için hükümler koyarken, Kur'an-ı Kerim devlet gelirinin harcanacağı yerler hakkında prensipler ortaya koymuştur. Bu arada Kur'an-ı Kerim, mukaddes kitaplar içinde devlet giderleri hakkında prensipler koyan ilk kitaptır. Mekke devrindeki ayetlerde zekâtın sarf yerleri olarak sadece miskîn ve ibnu's-sebîl zikredilmiştir. Medine döneminde ise zekâtın ödeneceği yerleri (mesârifü'z-zekât) açıklayan Tevbe: 9/60 ayetiyle hüküm nihai ve en kâmil şekliyle beyan olunmuştur.³¹

²⁸ Tevbe 9/60.

²⁹ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, s. 366.

³⁰ Ebû Dâvûd, Zekat 24.

³¹ Vecdi Akyüz, *Zekât*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, ss. 505-506.

1.2.1. Fakirler

Ayette zikredilen fakirler sınıfının zekât verilmesi gereken grupta yer aldığı hususunda âlimler müttefiktirler. Ancak “fakir” kimdir? sorusu üzerinde farklı düşünülmüşlerdir. Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz farklı görüşler şu şekildedir:

Ebû Hanife'ye (ö.150/767) göre fakir; nisab miktarı mal varlığı bulunmayan kimsedir.³² Genellikle Hanefî mezhebine mensup âlimlerin bu görüşe iştirak ettikleri görülür.

Ebû Yusuf'un (ö.182/798) Ebû Hanife'den naklettiği diğer bir görüşe göre ise fakir; dilenmeyen kimse, miskîn ise dilencilik yapan kimsedir. Zira Hz. Allah (c.c.) fakirleri vasıflarken “*Onlar, yuzsüzlük ederek istemezler*”³³ buyurmaktadır.³⁴ Dolayısıyla bu ayeti kerime fakirlerin dilencilik yapmayan kimseler olduğunu ifade etmektedir. et-Taberî (ö.310/923) de aynı görüşü ifade etmektedir. Ona göre fakir, iffetli olup dilenmekten sakınan ihtiyaç sahibi kimsedir. Miskin ise dilencilik yapan muhtaç kimsedir.³⁵ Özet olarak Hanefî mezhebine göre miskin, fakirden daha kötü durumda olan kimsedir. İmam Şâfi'ye (ö.204/819) göre fakir; hiçbir şeyi bulunmayan kimsedir. Dolayısıyla miskinden daha muhtaç durumdadır.³⁶ Bu tarifin Hanefilerin miskînler için yaptığı tanımla aynı olduğu görülmektedir.

Bu tanımların yanında fakirlerden kastedilenlerin, muhtaç durumda olan hasta kimseler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mescidinin suffasında ikamet eden barınaksız, yoksul, muhtaç suffe ashâbı, Müslüman fakirler olduğunu söyleyen âlimler de bulunmaktadır.³⁷

Her ne kadar fakir, farklı tanımlarla tanımlanıyor ise de bunlar örnek kabilinden olup dönemin fakirlerini anlatmak içindir. Günümüzde ise bu grup farklı şekilde değerlendirilebilir. Zamanın şartlarına göre bu gruba giren

³² Molla Hüsrev, *Dürrer'ul Hükkâm fî Şerh'i Ğurer'il Ahkâm*, I. 188.

³³ Bakara 2/273.

³⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Semsettin Serahsî, *el-Mebsut*, Beyrut: Dârü'l - Marife, ts. II, 8.

³⁵ Ebu Ca'fer Muhammed bin Cerîr et-Taberî, *Camiu'l Beyân an-Te'vil'i âyi'l Kur'an*, Beyrut:

Müesseset'ü er-Risâle, 2000, XIV, 305.

³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 8; Yunus Vehbi Yavuz, *İslamda Zekat Müessesesi*, Bursa: Feyiz Yayınları, 2008, s. 452.

³⁷ Bkz. Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 452.

kimselerin durumunda da güncelleştirmeye gidilebilir. Zaten fakihlerin fakir ve miskini tanımlarken yaptıkları ayırım da bundan başka bir şey değildir. Yoksulluk kişiden kişiye, toplumdaki topluma maddi standartlar bağlamında değişiklikler göstermekle birlikte, yine de insanların zihninde belli bir yere oturan, anlamı açık kavramlardan birisidir.³⁸

1.2.2. Miskinler

Fakir tanımında olduğu gibi miskin tanımında da üzerinde ittifak edilen bir tanım olmayıp bu konuda âlimler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşleri başlıca şunlardır:

Miskin; hiçbir şeyi olmayan kimsedir.³⁹ Bu görüş Hanefi mezhebinin genel görüşüdür.

Miskin; zillet içinde dilenen muhtaç kimsedir: Bu görüş İbn Abbas (ö.68/688), İkrime (ö.105/723) ve İmam Malik'in (ö.179/795) fakir tanımında geçen "ihtiyaç sahibi olup dilenmeyen kimse" tanımının tersi olarak "ihtiyaç sahibi olup dilenen kimse" şeklinde anlaşılmıştır.⁴⁰ Bu âlimlerin delili Ebû Hureyre'den rivayet edilen şu hadistir:

*"Miskin, insanlar arasında dolaşıp bir lokma, iki lokma, bir hurma, iki hurma ile geri dönen şu (dilenci) kimse değildir. Miskin, ancak (ihtiyaçlı olup da) dilenmekten çekinen kimsedir."*⁴¹

Hiz. Ömer'e (r.a.) göre ise fakir, İslam topluluğunun fakirleri ve muhtaçları; miskin ise, İslam ülkesindeki himayeye muhtaç gayri müslimlerin fakirleridir. Hiz.Ömer'in bu görüşü dil kaideleri yoluyla da takviye edilmektedir. Zira Sami dillerde miskin kelimesi, diğer bir ülkeye yerleşip ikamet eden yabancı kişi manasına gelmektedir. Muhammed Hamidullah da, Hiz. Ebu Bekr'in Hire

³⁸Bkz. Şevket Topal, (Makale: Kadına Olumsuz Etkileri Açısından Yoksulluk Problemine İslam Perspektifinden Genel Bir Bakış) *Yoksulluk*, İstanbul: Deniz Feneri Yayınları, 2003, II, 379. (1 nolu dipnot)

³⁹ el-Mevsili, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li'ta'lili'l-Muhtar*, Beyrut: Dârü'l- Fikr, ts. I, 118.

⁴⁰ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 453.

⁴¹ en-Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünen-i Nesâî*, Beyrut: Dâr'ul Efkâr. 2004, 5/76.

şehrini fethetmesini müteakip, sulh anlaşmasında aynı tatbikatı yaptığını belirtmektedir.⁴²

Yine Ebu Bekr el-Absî (ö.235/849)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer Medine kapısında kendi halinde görme özürlü bir zimmî gördü. Ve ona: Sana ne oldu? Diye sordu. Zimmî: Bana ağır vergi yüklediler, bu sebeple perişan oldum ve nihayet gözlerim kör olunca terk edildim, cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer; o halde insafli davranmamışım, diyerek onun yiyecek ve hayatını idame edecek ihtiyaçlarının giderilmesi için Beytu'l-Mal'dan kendisine bir miktar mal verilmesini emrettikten sonra: İşte bu kimse, Yüce Allah'ın kendileri hakkında "*Zekâtlar, ancak fakirler ve miskinlerin hakkıdır...*"⁴³ buyurduğu kimselerdendir" dedi.⁴⁴

Klasik Hanefî fıkıh metinlerini incelediğimizde ise yukarıda naklettiklerimizin hilafına zimmîlere zekât verilemeyeceği, zekât dışında kalan nafîle sadakaların ise zimmîlere verilmesinde bir kısıtlama olmadığı açıkça ifade olunmaktadır. Bu konuda Peygamber efendimiz (s.a.v.)'in Muâz b. Cebel'e (r.a.) hitaben söylediği "*Zekatı o Müslümanların zenginlerinden al, fakirlerine ver*" manasındaki hadisi şerif delil olarak kullanılmakta ve zekâtın ancak Müslüman olan zenginlerinden alınabileceği ve yine ancak Müslüman olan fakirlere verilebileceği ifade edilmektedir.⁴⁵

Zekâtın zimmîlere verilmesini caiz görmeyenlerin bir kısmına göre, böyle kimselere fitre gibi vacip sadaka veya diğer nafîle sadakalar verilebilir. Farz olan sadakalar ise verilemez. Ancak günümüzde bunun böyle olmaması gerektiğini savunanlar da vardır. Onlara göre, zorunlu olan ve Müslümanı malî ödeme yükümlülüğünden kurtaran farz sadakanın verilmemesi Müslümanın zararındır. Vacip ve nafîle sadakalarda mecburiyet olmadığı halde, bu sadakaların zimmîlere verilmesinin caiz olması, Müslümanların bütçelerine ek bir yük yüklemektedir. Kitap ehline farz olan malî bir borcu ödettirecek zekâttan değil de farz dışındaki

⁴² Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 507.

⁴³ Tevbe 9/60.

⁴⁴ Kasım b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Ansarî Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut, Dâr'u-ibn-i Hazm, 2004, I, 1452.

⁴⁵ Bkz. İbnu'l-Hûmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Beyrut: Dâr'u-Sâdir, ts. II, 19; Molla Hüsrev, *Dürrer*, I, 191.

sadaka fonundan yardım yapılmasının caiz olması, Müslümanların maddi kayıplarına vesile teşkil eder. Ayrıca nafîle sadakalarda bir mecburiyet esası bulunmadığından gözetilmesi ve yardım edilmesi bir zaruret halini alan zimmîler İslamın sosyal yardımlaşma ilkesinden yararlanamazlar. Nafîle sadaka yerine farz olan sadakanın verilmesi bu kimselere göre daha uygun görülmüştür.⁴⁶

1.2.3. Zekât Görevlileri

İslam'ın dünya görüşünün temel ilkelerinden birini yansıtan zekât müessesesi, İslam devletinde önemli bir malî müessese olarak görülmekte ve aynı zamanda zekât İslam'ın temel emirlerinden biri olmakla çok önemli bir ibadet olarak kendini göstermektedir. İslam dini zekât ile yepyeni bir hayat nizamı ve malî ibadet sistemi getirmiştir. Bu malî ibadet ferdin vicdanına bırakılmamış, tam aksine devlet tarafından toplanarak, ilgili yerlere harcanmıştır. Bu sebeple zekât işlerinde çalışanlara da bu bütçeden pay ayrılmıştır. Zekâtın verileceği yerlerden biri de bu zekât memurlarıdır. Zekât memurlarına fakir oldukları için değil, bu işlerde çalıştıkları için emeklerinin karşılığı olarak zekât mallarından bir ücret verilmesi öngörülmüştür. Nitekim zekât memurları zengin de olsalar çalıştıklarının karşılığı olarak zekâttan belli bir pay alırlar. Devlet, zekât memurlarının maaşları ödemek için devlet zekât dışı bir bütçeden ek harcama yapmaya zorlanmaz.⁴⁷

Kur'ân-ı Kerim'de zekât toplama işi ile ilgili bir zekât görevlisinden bahsedildiğine göre, bu kişi devlet tarafından görevlendirilmiş resmi bir kurum veya bir şahıs olmalıdır. Hiçbir kimsenin kendi kişisel tercihi ile böyle bir görevi üstlenmesinin söz konusu olamayacağı açıktır. Dolayısıyla bu görev resmi bir görevdir. Resmi görevler ise düzenli bir teşkilat yapısının varlığını gerektirir. Zekât memurları görevlerini yaparken bu düzenli teşkilat çatısı altında kendisine verilen bilgilerle ve bu kurumu organize eden kişilerin yardımıyla hareket ederler. Buna göre zekât memurlarının öncelikli görevleri zekât mükelleflerinin tespiti, zekât mallarının çeşitleri ve zekât miktarlarının tespit edilmesidir. Yine zekâtın zamanında toplanması ve korunması da bu memurların görevlerindedir. Bu görev günümüzdeki vergi müdürlüklerinin görev ve yetkilerine benzemekte hatta

⁴⁶ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, ss. 457-458.

⁴⁷ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, ss. 460-461.

daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Çünkü vergi daireleri para ve değerli mallardan vergi almaktadır. Zekât memurları ise, madenler, hayvanlar, zirai ürünler v.b. mallardan da zekât almaktadırlar.⁴⁸

Hz. Peygamber ve ilk iki halife devrinde zahir ve batın malların zekâtını, Hz. Osman devrinden sonra ise sadece zahir malların zekâtını tahsil etmekle görevlendirilen hususi memurlara “âmil, sâî, âşir, musaddık, tahsildâr” unvanları verilmiştir. Zekât memurlarına ödenmesi gereken pay, zekât miktarını tespit, tahsil, koruma, harcama vb. işleri için istihdam edilen bütün memurların maaş ve emekliliklerini içine almaktadır.⁴⁹

Zekât memurlarına ödenecek ücretin miktarı her ne kadar kesin olarak nassla tayin edilmemişse de topladığı zekâtın yarısını geçmemek şartıyla kendisine yetecek ücret bu kimselere ödenir. Eğer maaş olarak verilecek miktar, tahsil ettiği zekât miktarını aşarsa, tahsil ettiği malın yarısından fazlası o zekât memuruna verilemez.⁵⁰

1.2.4. Müellefe-i Kulûb

‘Müellefe’ kelimesi arapça bir kelime olup alışmak, sevmek, ülfet etmek gibi manaları ifade eder. Müellefe-i Kulûb ise kalpleri bir şeye alıştıranlar, kalpleri ısındırılanlar demektir. Terim anlamı ise kendilerine zekâtтан pay verilmek suretiyle İslama karşı yumuşatılmak, zararsız hale getirilmek, yeni Müslüman olduğu halde müşriklerin baskılarından kurtarılarak İslam dininde sebat ettirilmek ya da zararlarından emin olunmak istenen kimselerdir. Müslümanların sayılarının az, güçlerinin zayıf olduğu dönemlerde bu gruptan insanlara zekât verilmesi, Müslümanlığın yayılması önündeki engellerin kaldırılmasında, müşriklerin zararsız hale getirilmesinde ve yeni Müslüman olmuş fakat zayıf imanlı olan bazı kimselerin imanlarının güçlendirilmesinde ya da iman üzerine sebat etmelerinde ve bazı müşriklerin Müslümanlığa özendirilmesinde bir

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Sibel Duman Yılmaz, *Zekât Verilecek Kimseler*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010, s. 48.

⁴⁹ Vecdi Akyüz, *Zekât*, ss. 528-529.

⁵⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer'ül Hükkâm*, I, 188; İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz, *Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l Muhtâr*, Beyrut: Dârü'l - Marife, 2000, III, 334-335.

araç olarak kullanılmış ve bu uygulamadan Müslümanlar son derece istifade etmişlerdir.⁵¹

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber(s.a.v.) döneminde Müellefe-i Kulûb Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar olmak üzere iki gruba ayrılır. Hz. Peygamber (s.a.v.) aşağıdaki sebeplere bağlı olarak Müslümanların bir kısmına zekâttan pay vermiştir.

- Yeni Müslüman olup, kalplerindeki iman henüz tam yerleşmemiş kişiler. Öyle ki, İslam'a yeni girmiş olan bir Müslüman, eski dinini terk edip ana-babası ve ailesi yanındaki itibarını feda etmekte ve çoğu kez kendi akrabası ile de savaşacak duruma geliyor, dolayısıyla rızkı da tehdit altına giriyordu. Hiç şüphe yok ki, kendini bu şekilde Allah'a satan dünyevi menfaatlerini terk eden kimseler, cesaretlendirilmeye, maddi manevi yardım edilmeye ve dinde sebat ettirilmeye layıktır. İşte böyle kimselerin Müslümanlığa ısındırılması ve imanda sebat ettirilmesi için, kendilerine zekâttan pay ayrılmıştır.⁵²
- Müslüman olmuş kabile büyüklerinden öyle kimseler ki, bunların müşriklerden kendi kabileleri içinde nüfuz sahibi arkadaşları vardı. Bu kimselere zekâttan bir pay verildiği takdirde Müslüman olmayan arkadaşlarının da Müslümanlığa rağbet etmeleri umuluyordu. İşte bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara da zekât vermiştir.⁵³
- İslam'ın ilk dönemlerinde yeni Müslüman olup imanları zayıf olan kimselerdir ki, imanı kuvvetli olan Müslümanlar bunların İslam'da sebat etmelerini sağlamak için hisselerini onlara devretmişlerdir.⁵⁴
- Kabileleri arasında sözleri dinlenen, fakat imanları zayıf olan bazı lider kişiler idi ki, onlara zekâttan pay vermekle imanlarının kuvvetlenmesi ve İslam inancı üzerinde sebat etmeleri umulurdu. Müslüman olan Mekke'li esirlere, Havâzin kabilesinden elde edilen ganimetlerden hisse ayrılması buna bir örnek teşkil etmektedir. Bunlar içerisinde zayıf imanlı olan kimseler vardı. Fakat bundan sonra hepsinin imanı kuvvetlendi.⁵⁵

⁵¹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 463.

⁵² a.g.e. s. 468.

⁵³ a.g.e. s. 468.

⁵⁴ a.g.e. s. 468.

⁵⁵ a.g.e. s. 469.

- Düşman sınırlarında ve tehlikeli gediklerde bulunan Müslümanlar olup düşmanın saldırısı sırasında kendilerini savunabilmeleri için bunlara da takviye olarak zekât verilir.⁵⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslüman olmuş bazı kimselere zekât ve ganimet mallarından pay ayırdığı gibi, Müslüman olmayanlara da pay ayırmıştır. Bu sınıflar ise kısaca şunlardır;

- İslam'a meyletmeleri umulan kimseler: Bunlar kalplerinin ısındırılması sebebiyle Müslümanlığa meyletmeleri veya Müslümanlığı kabul etmeleri umulan kimselerdir. Safvan b. Ümeyye bunun bir örneğini teşkil eder. Kendisi bu konuda şunları söylüyor: "Huneyn savaşında Hz. Peygamber (s.a.v.) bana ganimet mallarından bir hisse verdi. Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.v.) benim en sevmediğim kimse idi. Bana vermeye devam etti, nihayet insanlar içinde en sevdiğim kimse Hz. Peygamber (s.a.v.) oldu."⁵⁷
- Müslümanlara verdikleri eziyetleri önlemek için verilenler: Bunlar da Müslümanlara eziyette bulunup kötülüklerinden korkulan kimselerdir. Kendilerine yardım yapıldığı takdirde güçsüz ve ezilen Müslümanlara yapacakları eziyetlerin önlenmesi düşünülmüştür.⁵⁸

İmam Serahsî (ö.483/1091) Müellefe-i Kulûb'un Kureyş'ten Ebû Süfyan b. Harb, Saffan b. Ümeyye, Uyeyne b. Hısn ve Habis gibi nüfuz sahibi lider konumundaki kimseler olduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v.) bu kimselere sadakalardan Allah'ın ayırdığı payı verdiğini, onların İslâm'a ısındırıldığını, onların şerrini uzaklaştırmak için zekâttan bir pay verildiğini ve bunun bir cihat olduğunu söylemekte ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatı ile bu payın düştüğünü belirtmektedir.⁵⁹

Hz. Ebû Bekir'in halifelik döneminde Hz. Ömer Müellefe-i Kulûb'a artık zekât vermeye ihtiyaç kalmadığı, çünkü Müslümanların kuvvetlendiği gerekçesi ile bu gruba zekât verilmesini engellemiş, onun bu davranışı Halife ve diğer Şûra üyeleri tarafından da onaylanmıştır. Konuyla ilgili rivayetlerden bir tanesi şöyledir:

⁵⁶ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 469.

⁵⁷ Bkz. Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 470.

⁵⁸ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 471.

⁵⁹ Serahsî, *El-Mebcut*, II, 9.

Müellefe-i Kulûb'dan Uyeyne b. Hısn ile Ekrâ b. Hâbis Halife Hz. Ebû Bekir'e gelerek: "Ey Allah Resulünün Halifesi! Bizim yakınımızda ot bitirmeyen ve hiçbir fayda sağlamayan çorak bir toprak parçası vardır. Eğer uygun görürseniz bu toprağı bize verin dediler. Hz. Ebû Bekir de bu isteklerini uygun görerek toprak parçasını onlara verdikten sonra, bu toprağın kendilerine ait olduğuna dair belge olmak üzere bir de yazı yazdı. Bu yazıyı Şûra üyelerine de imza ettirdi. Hz. Ömer de şûra üyesi idi. Fakat o gün mecliste yoktu. Hz. Ebû Bekir evrakı imza etmesi için Hz. Ömer'e gönderdi. Hz. Ömer evraktaki yazıyı görür görmez onu ellerinden alıp yırttı ve hiddetlenerek bir de tükürdü. Onlar da kızarak bazı kötü sözler söylediler. Hz. Ömer söyle karşılık verdi: "Resulullah, (s.a.v.) Müslümanların sayılarının az, İslam hâkimiyetinin zayıf olduğu dönemlerde İslam'a ısındırmak için zekâtta sizlere bir pay verdi. Bugün ise Allah (c.c.) İslam dinini üstün ve güçlü kılarak bu gibi harcamalardan müstağni kılmıştır. Gidin yapacağınızı yapın. Bizimle sizin aranızda artık kılıç vardır." Bunun üzerine o kişiler Halife Hz. Ebû Bekir'e gidip olayı anlatıp sonra da: "Halife sen misin yoksa Ömer mi?" dediler. Hz. Ebû Bekir de "Dilerse O' dur" cevabını verdi. Bu duruma göre sahabenin de karşı çıkmayıp onaylaması üzerine müellefe-i kulûb'a zekât vermenin sakıt olduğuna dair icmâ gerçekleşmiş olmaktadır.⁶⁰

Kaynaklarda Hz. Ömer'in bu ictihadı üzerine artık Hulefâ-i Râşidîn devrinde müellefe-i kulûb'dan hiçbir kimseye pay ayrılmadığı, hatta bu konuda sahâbe icmâi oluştuğu ileri sürülür. Bir Kur'an hükmünün Hz. Peygamber'in vefatından sonra nesh ve lağv edildiği düşünülemez. Konu, toplumun sosyal ve siyasal yapısıyla, Müslümanların böyle bir fon ayırmaya ihtiyaç duyup duymamasıyla alâkalıdır. Müslümanların yanında yer almalarında büyük fayda görülen bazı gayri müslim devletlere ve uluslararası etkin kuruluşlara zekât dışı gelirlerden yardım yapılabilceği gibi, İslâm'ı duyurmak ve yaymak amacıyla Müslümanlar tarafından yapılan her türlü tanıtım ve ikna faaliyetleri de bu fondan desteklenebilir. Aynı şekilde yeni Müslüman olanlara yardım edilerek onların ülkelerindeki Müslüman olmayanlara İslâm sevdirebilir.⁶¹

⁶⁰ Bkz. Serahsî, *el-Mebsut*, II, 9.; İbnü'l -Hûmam, *Şerh'u Fethi'l-Kadir*, II. 14-15.

⁶¹ Komisyon, *İlmihal*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, I. 483.

Bununla beraber, birçok Hanefî fıkıh kaynağında müellefe-i kulûb'a zekâtın kaldırılmış olduğu ve bu sınıfın zekâtın sarf edileceği sınıflardan düştüğü açıkça ifade edilmektedir.⁶²

1.2.5. Köleler

Kur'an'da zekâtın verileceği yerler arasında köleler de zikredilmekte olup bu uygulama İslam dininin insan hürriyetine verdiği önemi ortaya koymaktadır. İslam âlimleri zekât parası ile azad edilecek kölelerin kimler olduğu hakkında iki ayrı yorumda bulunmuşlardır.

Birincisi âyette geçen "rikâb" kavramından kastedilen kimselerin sözleşmeli köleler olduğu, ikincisi ise bunların mutlak köleler olduğudur. Yani birinci görüşe göre zekâtın sadece sözleşme yapmış olan kölelere yardım yapılabilir. Fakat zekât malı ile köle satın alınıp azad edilemez. Zekâtın verileceği yerler arasında kölelerin yer alması çok önemlidir. Bu İslam'ın kölelikle ne ölçüde mücadele ettiğinin kuvvetli bir belgesi niteliğindedir. İkinci görüşe göre; ister sözleşmeli olsun ister olmasın, bir Müslüman kölesini zekât karşılığında azad edebilir yahut zekât parası ile köle satın alınıp azad edebilir. Bunu şahıslar yapabileceği gibi, devlet de yapabilir. Bu görüş âyetin ruhuna daha uygundur. Çünkü ayet metninde "*fir'rikâb*" kavramı yer almaktadır. Rikab köle demektir ki her tür köleye şamildir. Dolayısıyla köle statüsünde ki zavallı insanların azad olması için zekâtın fon ayrılabilir. Bu görüş zekâtın kurumsal yönünü öne çıkarmaktadır. Devlet kölelerin özgürlüklerine kavuşturulması için belli hesaplarda toplanmak üzere eğer bir fon oluşturursa Müslümanlar zekâtlarını bu fona yatırarak toplanan paralarla köle satın alınıp azad edebilecekleri gibi, sözleşmeli olan kölelere de yardım yaparak bir an önce hürriyetlerine kavuşturulmalarına katkıda bulunurlar.⁶³

İslâm'ın doğuş yıllarında kölelik bütün dünyada yaygın bir halde idi. İnsanlar zorla kaçırılıp köleleştiriliyor, borçlu borcundan, suçlu suçundan dolayı

⁶² Örnek için bkz. el-Hadâdî, Ebû Bekr b. Ali, *el-Cevheretu'n-Neyyire Şerh'u-Muhtasari'l - Kûdürî*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts. I, 164.

⁶³ Yunus Vehbi Yavuz, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, (9. Tebliğ, İSAV, *Zekâtın Sarf Yerlerin in Yeniden Yorumlanması*), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008, ss. 312-313.

köle yapıliyordu. İslâm hür insanların bu ve benzeri yollarla köle yapılmasını yasaklamıştır. Kölelik kaynaklarından biri de düşman esirlerinin köleleştirilmesidir. Ancak İslâm bu kaynağı da son derece daraltmış, haklı ve meşrû bir savaşta alınan esirlerin önce fidye karşılığı veya karşılıksız salıverilmelerini emretmiş devlet başkanına da, düşmanın esirleri köleleştirdiği öğrenildiğinde, müslümanlar için yarar gördüğünde alınan esirleri köleleştirme yetkisi vermiştir. Bu çok sınırlı cevaza karşın İslâm, kölelerin hürriyetlerine kavuşabilmeleri için birçok düzenleme ve önlem getirmiştir. Bu çerçevede olmak üzere köleleri hürriyetlerine kavuşturmak için zekâttan pay ayırmıştır.⁶⁴

Köleler korunmaya ve özgürlüğe kavuşturulmaya muhtaç zavallı insanlardır. Bunlara fakirlik sebebiyle değil, belki kölelik sebebiyle zekât verilir. Yoksa İslam'a göre kölenin geçiminin, ailenin diğer fertleri gibi efendisi tarafından temin edilme zorunluluğu söz konusudur. Bugün dünyada hukukî anlamda kölelik yasaklanmıştır. Bu sebeple yukarıda ki bilgiler günümüze hitap etmese de kapsadığı prensipler bize ışık tutmaktadır. Günümüzde köle ile alakalı şöyle bir yorum da yapılmaktadır; Hukuken köle olmamakla beraber, iktisadî ve siyasî özgürlüğünü kaybeden ve ezilen fert topluluklara zekâtın köleler fonundan yardım yapılabilirse, zekâtın bütün fonlarını işleterek onu kurum olarak yaşatmak söz konusu olur. Çağımızda böyle bir yoruma ağırlık verilmesi gerekir.⁶⁵ Ancak bize göre bu görüş tashih ve tartışmaya açıktır. Burada zekâttan beklenen hizmetlerin gerçekleşebilmesi için onun mutlaka kurumlaştırılması gerektiği sonucunu da çıkarmak mümkündür. Ferdin iradesine terk edilen zekât ile büyük organizeler yapmak mümkün olmaz. Fakat kurumlaşma söz konusu olunca yorum alanı genişler, hizmet alanı daha kapsamlı ve kalıcı hale gelir. Dolayısıyla zekâtın işlevinin tam olabilmesi için, başlangıçta olduğu gibi, onun mutlaka kurumlaştırılması gerekir. Çünkü güçlü bir kurum olmaksızın fıkihtan beklenen sonuçları almak mümkün değildir. Nasıl cami olmaksızın namaz ibadetinin ifası tamamlanamazsa, kurum olmaksızın zekât ibadeti de tamamlanamaz.⁶⁶

⁶⁴ Komisyon, *İlmihal*, Diyanet Vakfı Yayınları, I. 484.

⁶⁵ Yavuz, *Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması*, s. 313.

⁶⁶ Yavuz, *Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması*, ss. 313-314.

1.2.6. Borçlular

Zekâtın verilebileceği yerlerin altıncısı borçlular taifesidir. Hanefilere göre “ğârim” borcu olup da onu ödedikten sonra geride nisab miktarı malvarlığı kalmayan kimsedir.⁶⁷ Zekât konusunda müstakil bir eser kaleme alan Yunus Vehbi Yavuz’a göre “Ğârimîn”: Gerek şahsına ait zarurî ihtiyaçlarını karşılamak, gerekse Müslümanlar veya zimmlilere yarar sağlamak, fitneyi yatıştırmak, fertler ve topluluklar arasında sulh ve sükûnu sağlamak amacına yönelik olarak kefalet veya tazminat borcu yüklenen ve borcunu ödedikten sonra geride nisap miktarı parası artmayan “fakir veya zengin Müslümanlardır”. Tarifte ki “fakir Müslümanlar” sözünden şahsi ihtiyaçları için borçlanana “zengin Müslümanlar” sözünden de kamu yararı için kefalet borcu yüklenen zengin kimseleri kastedilmektedir.⁶⁸ Nitekim Cahiliye döneminde kabileler arasında sürekli savaşlar oluyor, bu savaşlarda büyük can kayıpları vuku buluyordu. Kabileler arasında barışı sağlamak için gayret eden bu kişiler, kısas cezası yerine diyet tazminatı ödeyerek bu fitneyi teskin etmeye çalışıyorlardı. Bunun gibi toplumda çeşitli afetler sebebiyle mal kaybına uğramak da söz konusu oluyordu. Bu sebeplerle bazı kimseler çatışan taraflardan biri adına diyet tazminatı ödemeyi üzerine alıyor, böylece anlaşmazlığı sona erdiriyordu. Bunu yapan, bir kişi olabileceği gibi, bazen birkaç kişi de olabiliyordu. Öyle ki çatışan tarafları barıştırmak kefillerin yüklendiği bu malî kefalete bağlı olurdu. Kefiller önce sulh işini halletmek için kefalet borcu yüklenirler, sonra bu borcu ödemek için kabilelerin arasına çıkarlardı. Bunun gibi insanların karşılaştıkları kıtlık afeti sebebiyle borçlanan kimseler oluyor, sonra bu borcu ödemek için kabilesinden yardım istiyordu. Yüce Allah da (c.c.) Kur’an’da sulhu takvanın bir unsuru olarak göstermiş, şöyle buyurmuştur: “Allah’dan korkun. Ve aranızdaki anlaşmazlıkları düzeltin.”⁶⁹ İslam cahiliye döneminde yaygın olan bu yardımlaşma sistemini kaldırmamış, belki bunu devam ettirmiş ve bu şekilde borç altında kalan kimselere zekâtın “Ğârimîn” fonundan yardım yapılmasını hükme bağlamıştır.⁷⁰

⁶⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, II. 10.

⁶⁸ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 499.

⁶⁹ Enfal 8/1.

⁷⁰ Yavuz, *Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması*, s. 315.

Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında da konuyla ilgili hadiseler vuku bulmuştur. Şöyle ki; Kabîsa b. Muhârik ara bulmak için ödediği diyetten dolayı borçlanmış ve Hz. Peygamber'e gelerek yardım istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) o anda zekât geliri bulunmadığı için, ona zekât gelinceye kadar beklemesini söylemiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey Kabîsa! İstemek sadece üç grup insan için helâldir:*

- Arabulucu olarak diyet verdiği veya kefil olduğu için borçlanan, borcunu ödeyinceye kadar. Borcunu ödeyince artık istemesi helal olmaz.

- Malı bir afet sonucu helâk olan, O kimsenin de ihtiyacını karşılayacak kadar istemesi helâldir.

- Fakir düşen ve fakirliği komşularından üç güvenilir şahitle doğrulanan kimse, onun da istemesi helâldir. Bu üç grup insandan başkalarının ise dilenmeleri haramdır. Onlar dilenip aldıklarını haram olarak yerler"⁷¹

Zengin kimselerin de kefâlet ve tazminât gibi bir sebeple başkalarının borçlarını üzerine almaları neticesinde her ne kadar kendileri zengin olsalar da sırf bu yüklendikleri mâlî külfete binaen zekât alabilecekleri görüşünü Hanefiler kabul etmezler. Şafiiler ise bunun caiz olduğunu söylerler.⁷²

Şafiilere göre de kefalet ve tazminat sebebiyle zengine zekâtтан yardım yapılabilmesi için söz konusu olan borç bir günah sebebiyle meydana gelmemiş olmaması gerekir. Eğer borç bir günah sebebiyle meydana çıkmışsa, o, bu ifadenin hükmüne girmez. Çünkü ayette bahsedilen hisse yardım maksadıyla verilir. Günah için ise yardım yapılması söz konusu değildir.⁷³ Buna göre, içki, zina, kumar gibi haram olan işler ve nafakasında israf ederek borçlanana zekât verilmez. Allah'a karşı isyankâr olan borçlulara da tövbe etmedikleri sürece zekât verilmez. Çünkü bu takdirde Allah'a isyana yardım edilmiş olur. Bu kimseler tövbe ederlerse bu durumda kendilerine zekât verilebilir.⁷⁴

⁷¹ Müslim, Zekât 36.

⁷² Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, II. 17.

⁷³ Muhammed b. Râzî. Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafî, *et-Tefsîr'ül-Kebîr*, trc. Suat Yıldırım v.dğr. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002, XII, 12.

⁷⁴ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, s. 322.

1.2.7. Fî Sebîlillâh

Zekât dağıtım kalemlerinden olan *fî sebîlillâh* kavramı, tezimizin ana çatısını oluşturmaktadır. Bu konu daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alınacağından burada herhangi bir bilgi vermiyoruz.

1.2.8. Yolda Kalanlar

İlgili ayette zekâtın sekizinci sarf yeri olarak *ibnü's-sebîl* tabiri kullanılır. Sözlükte “yol oğlu” anlamına gelen *ibnü's-sebîl*, yolcu, yola çıkmış ve bir süredir yolda olan kimse demektir.⁷⁵

Hanefi fakihlerine göre, âyette zikredilen *ibnü's-sebîl*'in terim anlamı, memleketinde malı olmakla birlikte bulunduğu yerde malı, parası olmayan, yani parasızlıktan dolayı yolda kalmış kimse demektir.⁷⁶ Gurbette, herhangi bir sebeple muhtaç duruma düşen kişi memleketinde malı da olsa, o maldan yararlanamadığı sürece, fakir gibidir ve ona zekâtın bu fonundan pay verilir. Şâfiilere göre ise bu terim, hem gurbette kalmış yolcuyu, hem de yolculuk yapmayı düşünen fakat bunun için maddî imkân bulamayan kimseyi içine alır. Yolcuya zekât verilebilmesi için onun memleketine gidecek kadar parası ve malı bulunmaması ve yolculuğa meşrû amaçlarla çıkmış olması gerekir. Şâfiî mezhebi fakihlerinden bazıları muhtaç duruma düşen yolculara zekât verilebilmesi için onların kaldıkları yerde borç verecek kimse bulamamış olmalarını da şart koşarlar. Yolda kalmış, yanında yoluna devam etmek veya memleketine dönmek için maddî imkânı bulunmayan kimseye yolculuğuna devam etmesi veya malının bulunduğu yere dönmesine yetecek kadar zekât verilir. Memleketine dönüp malına kavuştuğu zaman verilen zekâttan artan miktar varsa; Hanefilere göre bu artan zekât malını geri vermeye zorlanmaz. Ülkelerinde mal ve mülkleri olduğu halde, çeşitli baskılarla ülkelerini terketmek zorunda kalan mültecilerle, kalacak yeri, oturacak evi olmadığı için dışarılarda ve yollarda yatanlara da *ibnü's-sebîl* fonundan zekât verilebilir.⁷⁷

⁷⁵ Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, s. 782.

⁷⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, I, 189.

⁷⁷ Komisyon, *İlmihâl*, I, 487-488.

İster vatanında olup parasına ulaşma imkânı olmasın ister vatanından başka bir yerde bulunsun, parası olup da yanında bulunmayan kimseler ibnü's-sebîl sayılmaktadır. Memleketinde malı olsa da malından uzakta bulunan herkes buna dâhil edilir. Zira muteber olan hacettir bu da bulunmaktadır. Bu kimse elinde bir şey bulunmadığına bakarak fakir sayılmaktadır. Bununla beraber yolcuya hacetinden fazlasını alması helal değildir. Evlâ olan ise imkân bulursa ödünç almaktır. Ama bu kendisine farz değildir.⁷⁸

Âyette zekâtın sarf yerleri olarak gösterilen sekiz grubun ortak özelliği tabii ve âcil ihtiyacını giderememiş olmalarıdır. İhtiyaç ve sıkıntı içinde olan kimseler de üç grupta ele alınabilir:

1. Kendi iradelerinin dışında çok çeşitli sebeplerle tabii ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen ve muhtaç duruma düşen kimseler. Yetim ve kimsesizler, ihtiyarlayıp iş tutamaz hale gelen yaşlılar, doğuştan sakat olan ve para kazanamayanlar, herhangi bir kazaya uğrayan ve çalışma gücünü kaybeden sakat veya mâlul, hasta ve kötürümler böyledir. Bunlardan bir kısmının fakirliği geçicidir, bir kısmının ise ölünceye kadar devam eder. Meselâ yetim bir çocuk büyüüp iş buluncaya veya iş kuruncaya kadar, yaşlı ölünceye kadar, hasta iyileşinceye kadar ihtiyaç içinde olabilir. O halde fakirlik ve miskinlik insanın elinde olan bir sonuç değildir. Bunun için, onların ihtiyaçlarını giderecek maddî yardımın yapılması gerekir. Çünkü bunların sosyal güvenliğe ihtiyaçları vardır. Başka bir deyişle toplum bu insanları açlık ve sefaletle yüz yüze bırakmamak zorundadır. Bu sebeple zekât verilecek kimseler arasında ilk sırada fakir ve miskinler zikredilmiş ve onların ihtiyaçlarının giderilmesi istenmiştir.⁷⁹

2. Çalışma güçleri olduğu halde muhtaç duruma düşenler. Bunlar içine işsizler, borçlular, gaziler, yolda kalmışlar ve köleler girebilir. Şu veya bu şekilde işini kaybetmiş, çalışma gücü mevcut olduğu halde geliri kesilmiş ve muhtaç hale düşmüş kimsenin iş buluncaya kadar ihtiyaçlarının esiri olmaktan, yani fakirlikten kurtarılması gerekir. Böyle olmazsa bu kişiler geçimlerini borçla sürdürmek mecburiyetinde kalırlar. Fakirlik de borçluluk da insanı yıpratıcı ve rahatsız eden bir sıkıntıdır. Toplumun imkânı ölçüsünde bu sıkıntıyı gidermesi, bu tür yaraları

⁷⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l Muhtâr*, III, 340.

⁷⁹ Komisyon, *İlmihal*, I, 488.

sararak bütün üyelerini kuşatan bir sosyal güvenlik şemsiyesi kurması istenmiştir. Aynı şekilde yolda kalmış kimsenin de bu sosyal güvenlik ağından yararlandırılması gerekir.⁸⁰

3. Zekât işlerinde çalıştırılanlar. Bunlara emeklerinin karşılığı ücretin zekât gelirlerinden ödenmesi tabiidir. Müellefe-i kulûb ise İslâm toplumunun birinci görevi olan tebliğ, yani İslâm'ı yaymak ve duyurmak gayesiyle harcanacak fona dâhildir. Görüldüğü gibi zekât, toplumda sosyal güvenliğin ve dengenin kurulmasında önemli bir rol üstlenir. Zekât aslında gelir ve varlığı yeniden dağıtımına tâbi tutmaktadır. Bu yeniden dağıtımda yukarıdan aşağıya, yani belirli bir nisabın üstünde varlığı ve geliri olanlardan, bu çizginin altında gelir ve varlığı olanlara bir aktarım yapılmaktadır. Bu arada zekât alan kadar zekât verenin de duyacakları mânevî tatminlerle din kardeşliği, dostluk, arkadaşlık, akrabalık, insanlık gibi duygular insanlar arasında gelişecek, zekât sayesinde birbirini seven, birbiriyle anlaşılan, paylaşan, birbirinin derdine ortak olan gerçek bir toplum, huzurlu, istikrarlı, içinde insanca yaşanan bir toplum ortaya çıkacaktır. Zekât gelirinden dinin genel maksat ve hedefleri için de fon ayrılmış olması, İslâm'ın hayatı bir bütün olarak görmesinin tabii sonucudur. Öncelik ve ağırlığın ihtiyaç sahiplerine verilmiş olması ise, toplum huzur ve mutluluğunun fertlerin teker teker mutlu ve huzurlu oluşundan geçtiği, toplumun her bir üyesinin ayrı bir değer olarak kabul edilip insana saygı ilkesinin ön plana çıktığı anlamına gelmektedir.⁸¹

---

⁸⁰ Komisyon, *İlmihâl*, I, 488-489.

⁸¹ a.g.e., s. 489.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂTIN SARF YERLERİ BAĞLAMINDA “FÎ SEBÎLİLLÂH”

2.1. Kavramsal Çerçeve

2.1.1. Fî Sebîlillâh’ın Sözlük Anlamı

Kavram olarak *fî sebîlillâh*, “Allah yolu, Allah yolunda olan kimseler ve Allah’a ulaştırılan her türlü amel” anlamlarında kullanılan bir kavram olup “yol” anlamına gelen “sebîl” ile “Allah” lafzından oluşan bir terkiptir. Bu haliyle *fî sebîlillâh* kavramı genel olarak “cihâd” anlamında kullanılsa da Allah’ın emrettiği her hayırlı işi içerisine alan kapsamlı bir kavramdır.¹

Fî sebîlillâh ifadesi lafız manası itibarıyla Allah’a yaklaştıran her türlü ameli ve düşünceyi çağrıştırırsa da fukahânın örfünde genellikle “cihad” anlamında kullanılmıştır. Hatta kavramın “cihad”a tahsis edildiğini söylemek de abartı olmaz.²

Fî sebîlillâh kavramı Kur’ân’da ve hadis-i şeriflerde çokça tekrarlanan bir ifade olup altmıştan fazla ayeti kerimede³ geçmektedir. Bu kavramın kapsam ve sınırının ne olduğu noktasında klasik fıkıh kaynaklarını incelendiğinde ciddi görüş farklılıkları ortaya çıkmamakla beraber bu konuda çalışma yapan çağdaş araştırmacıların çoğunun bu kavramın kapsamını genişletme eğiliminde oldukları ve bunun klasik fikhî görüşlerle pek de bağdaşmadığı görülmektedir.⁴

Amellerin faziletini ifade eden ayet ve hadislerde geçen *fî sebîlillâh* kavramının en geniş anlamda yorumlanması pratikte fikhî bir ihtilafa sebep olmayacağından sakıncasız olsa da Tevbe süresinin 60. ayeti kerimesinde zikrolunan zekât verilecek yerlerden biri olan *fî sebîlillâh*’ın kimler olduğu önem arz etmektedir.

¹ Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Beyrut: Beytü’l-Efkâr, 2004, s. 882.

² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XI, 319.

³ Bkz. Abdalbâki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Azîm*, s. 40.

⁴ Tafsilatlı bilgi için bkz. Murtaza Köse, “Fî Sebîlillâh Kavramının Zekat Açısından Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.21, 2004, s.107-134.

Günümüz İslam âlimlerinden bir kısmı, dini yönü bulunan birçok faaliyetin finanse edilmesi için fon vazifesi görecek şekilde *fi sebîlillâh* kavramının geniş tutulması gerektiğini ifade etmektedirler.⁵

Bu kavramı geniş şekliyle yorumlamak isteyenlerin önüne çıkan en büyük engel ise klasik fıkıh metinlerinin buna fazla imkan tanımamasıdır.

2.1.2. Fî Sebîlillâh'ın Istilâh Anlamı

Aralarındaki umûm-husûs farkı dışında *fi sebîlillâh*'ın lügat anlamıyla, istilâhî anlamı arasında fark olmadığını söyleyebiliriz.⁶ Fakat zekât verilecek yerler bağlamında baktığımızda *fi sebîlillâh*'ın genelde dar manada yorumlandığına dikkat etmemiz gerekir. Fikhî mezheplerin *fi sebîlillâh*'a bakış açısını ilgili bahiste etraflıca inceleyeceğimizden şimdilik mezheplerin sadece özet tanımlarını aktaralım.

Hanefî müçtehitlerinden Ebû Yusûf'a (ö.182/798) göre *fi sebîlillâh* ile kastedilen sınıf "savaşmak için desteğe ihtiyaç duyan fakir gazilerdir". İmam Muhammed'e (ö.189/805) göre ise *fi sebîlillâh* ile "hacılardan fakir olan kimseler" kastedilmiştir.⁷ Diğer bir görüşe göre ise *fi sebîlillâh* "ilim talep etmekte olan öğrencilerdir."⁸ Bu durumda Hanefî mezhebi müçtehitlerinin *fi sebîlillâh* hakkındaki görüşlerini "gâziler, hacılar, öğrenciler" şeklinde özetleyebiliriz. Hanefilere göre, bu üç sınıfın fakir olması da şarttır. Zira *fi sebîlillâh*'a dâhil olan kimseler ancak fakir oldukları takdirde zekât alabilirler. Bunlardan zengin olanlara zekât verilemez.⁹

İmam Şâfiî'nin *fi sebîlillâh*'ın kapsamı hakkındaki yaklaşımı Hanefî mezhebinin yaklaşımından daha geniş gözükmektedir. Şöyle ki; Hanefiler *fi sebîlillâh*'ın fakir gaziler olduğunu, zengin olmaları halinde zekât alamayacaklarını savunurken, İmam Şâfiî gazilerin ister fakir olsun ister olsun

⁵ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, ss. 450-452.

⁶ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 319.

⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 149.

⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l Muhtâr*, III, 340.

⁹ Mergînânî, Burhânüddîn Ebu'l-Hasen, *el-Hidâye Şerh'u Bidâyeti'l-Mübtedî*, II, 38.

zengin devlet tarafından ücretleri ödenen askerlerden olmamaları şartıyla¹⁰ zekât alabileceklerini ifade etmektedir.

Malikî mezhebine göre ise gazilerin hem zenginleri hem de fakirleri *fi sebîlillâh* kapsamı içerisine girmekte ve imam tarafından savaştıkları gazilerin at ve silah gibi savaş esnasında lüzumlu olan ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olmaktadır.¹¹

Hanbelîlerin *fi sebîlillâh* hakkındaki yaklaşımları Şâfiî mezhebinin yaklaşımına paralel olup *fi sebîlillâh* ile muradın savaşa çıkan, hazineden de maaş almayan gönüllü gaziler olduğunu ifade etmektedirler. Bu hususta zengin ve fakir ayrımı da yapmamaktadırlar. Fakat Hanbelî mezhebi bu gaziler için fakirlik şartı aramasa da verilen zekâtın *gazâ* ve *gazâyâ* yönelik ihtiyaçlar için kullanılmasını, fazla gelen miktar var ise bu miktarın hazineye iade edilmesini şart koşmaktadırlar. Yine bu kimselerin *fi*'len savaşa katılmaması halinde aldıkları zekâtı hazineye iade etmeleri gerekmektedir. Hacıların *fi sebîlillâh*'a dâhil olup olmadığı hususunda İmam Ahmed b. Hanbelî'den iki farklı rivayet olsa da Hanbelî mezhep âlimlerinin çoğuna göre zekâtın hac yapacak kimselere sarf edilmesi caiz değildir.¹²

2.2. Kur'an'da "Fî Sebîlillah" Kavramı

Kur'an'ın altmıştan fazla ayetinde *fi sebîlillâh* kavramı yer almış ve müfessirler bu kavramı çeşitli anlamlarda tefsir etmişlerdir. Bu kavram daha çok Allah yolunda fiili cihad etmek ve cihad edenler olarak ele alınmıştır. Aslında bu anlamının yanında birçok manaları da ifade etmektedir.¹³ Bununla ilgili bazı ayetleri örnek olarak vermenin *fi sebîlillâh* kavramının kullanım alanlarına temas etmek ve bu kavramın hangi manada kullanıldığına ışık tutmak bağlamında faydalı olacağı kanaatindeyiz.

¹⁰ İmam Muhammed İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut: Dar'ul Vefâ, 2001, III, 185; Karadâvî, *Fikhu'z-zekât*, s. 432.

¹¹ Şihâbüddin Ahmed b. İdris el-Karâfi, *ez-Zahîre*, Beyrut: Dâru'l Ğarbi'l İslami, 1994, III, 148; Abdülvehhab Ali b. Nasr, *el-Meûne alâ Mezhebi Alimi'l-Medîne*, Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1998, I, 8.

¹² İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts. II, 528; Karadâvî, *Fikhu'z-zekât*, s. 434.

¹³ Murtaza Köse, *Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s. 111.

“Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Bilâkis onlar diridirler, lakin siz anlayamazsınız.”¹⁴

“Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.”¹⁵

“Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Yaptığınızı güzel yapın; Allah güzel yapanları sever.”¹⁶

“İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allah’ın rahmetini umabilirler. Allah gafûr ve rahîmdir.”¹⁷

“Allah yolunda savaşın...”¹⁸, “..Allah yolunda savaşalım..”¹⁹

“Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir...”²⁰

“(Sadakalarınızı) şu fakirlere (verin ki), Allah yolunda kapanıp kalmışlardır, yeryüzünde gezip dolaşamazlar...”²¹ bu ayetlerde ifade edilen “fi sebîlillah” kavramı müfessirlerce “İslam dini, Allah’a ulaştıran yol” anlamında tefsir edilmiştir.²²

Verilen örnek ayetleri çoğaltmak mümkündür. Bununla birlikte İslam âlimleri *fi sebîlillah* ifadesini birbirlerinden çok farklı olamasa da bazı anlam farklarıyla yorumlamışlardır. Şüphesiz bu farklılıkların ortaya çıkmasında ayetlerin iniş sebepleri tesir etmiştir.²³ Kur’an’da *fi sebîlillah* ile ilgili geçen ayetler yukarıda da bazı örneklerini aktardığımız gibi savaş ve savaş hazırlığını ifade etmektedirler.

¹⁴ Bakara 2/154.

¹⁵ Bakara 2/190.

¹⁶ Bakara 2/196.

¹⁷ Bakara 2/211. “fi sebîlillâh” ifadesinin “cihâd” kavramıyla beraber kullanıldığı diğer ayetler: Nisâ 4/89-95-100.; Mâide 5/54.; Enfâl 8/60-72-74.; Tevbe 9/19-34-41-81.; Hucurât 49/15.; Hadîd 57/10.

¹⁸ Bakara 2/244.

¹⁹ Bakara 2/246. “fi sebîlillâh” ifadesinin “kıtâl” kavramıyla beraber kullanıldığı diğer ayetler: Âli İmrân 3/157-167-169.; Nisâ 4/74-75-76.; Tevbe 9/111.

²⁰ Bakara 2/261. “fi sebîlillâh” ifadesinin “infâk” kavramıyla beraber kullanıldığı diğer ayetler: Enfâl 8/60.; Tevbe 9/34.;

²¹ Bakara 2/ 273.

²² Sirbînî, el-Hatîb, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Diyarbakır: ts., I, 140'den naklen, Murtaza Köse, *Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s.111.

²³ Murtaza Köse, *Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s. 112.

2.3. Tefsirlerde Fî Sebîlillâh Kavramı

Kur'an'da sıkça zikredilen *fî sebîlillâh* kavramını anlamak için müfessirlerin bunu nasıl yorumladıkları öncelikle bilinmelidir. Araştırma konumuz zekâtla bağlantılı olan ayetlerde geçen *fî sebîlillâh* ile ilgili olduğundan sadece zekât verilecek yerler bağlamında *fî sebîlillâh*'ı müfessirlerin nasıl yorumladığını aktarmayı tercih ettik.

Klasik tefsirlerin *fî sebîlillâh* hakkındaki yorumları birbirine çok yakın olduğundan tefsir tarihi içerisinde şöhret sahibi olan bazı müfessirlerin konuya ilişkin yaklaşımlarını rivayet, dirayet ve ahkâm tefsirlerinden birkaçını seçerek aşağıda aktardık. Görüşlerini naklettiğimiz müfessirler ve konu hakkındaki düşünceleri şu şekildedir.

Abdullah İbn Abbas (ö.68/687)'a (r.a.) nisbet olunan ve Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb (ö.817/1414) tarafından bir araya toplanan *Tenvir'ul Migbâs min Tefsir-i İbn Abbas* adlı eserde *fî sebîlillâh* kavramı "Allah yolunda cihad edenler" şeklinde açıklanmıştır.²⁴ Her ne kadar "Allah yolunda cihad edenler" ifadesini geniş manada mı yoksa dar manada mı kullandığı açık bir şekilde ifade edilmiyorsa da, cihad edenler ile sıcak savaş diyebileceğimiz fiilen savaşa katılan gazilerin kastedilmiş olduğu açıktır. Çünkü tefsirlere baktığımızda *fî sebîlillâh* ifadesinin ilk dönemlerde, hatta son zamanlara kadar "Allah yolunda savaşan gaziler" manasında kullanıldığı görülmektedir.

Ahkâm tefsirleri içerisinde önemli bir konuma sahip olan Tefsir'i Mukâtil'de de telif edildiği dönemin genel kabul gören düşüncelerine rastlamaktayız. Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) *fî sebîlillâh*'ın açıklamasını "cihad" diye yapmakta olup, savaşa çıkan gazilere, gazveleri esnasında ihtiyaç duyulan miktar kadar zekâtтан yardım yapılabileceğini ifade etmektedir.²⁵

Zekat verilecek yerler bağlamında *fî sebîlillâh*'ı inceleyen Beğavî (ö.458/1065) *fî sebîlillâh* ile kastedilen mananın "gaziler" olduğunu ifade ederek, gazaya çıkmayı murad ettiklerinde bu kimseler için zekattan pay verilebileceğini

²⁴ Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *Tefsir-i İbn Abbâs*, Lübnan: Dâr'ul Kütüb'il-İlmiyye ,ts, I, 160.

²⁵ Mukâtil b. Süleyman b. Beşir, *Tefsir-i Mukâtil*, Mevkiu't-Tefâsîr, ts, II, 65.

belirtmektedir.²⁶ Silah, elbise, nafaka gibi ihtiyaçlarının zengin olsalar bile zekat parasıyla finanse edilebileceğini de ifade eden Beğavî, haccın ise *fi sebîlillâh*'a dâhil olduğunu tasvip etmemekte ve "ilim ehlinin ekserisine göre zekâttan hiçbir şey hac için sarf olunamaz" demektedir. Bununla beraber haccın da Allah yoluna dâhil olduğunu ifade eden İbn Abbas gibi âlimlerin görüşlerini de nakletmekten kaçınmamaktadır.²⁷

Taberî'ye (ö.310/923) göre *fi sebîlillâh* Allah'ın dinine, şeriatına düşmanlarla savaşmak için yapılan her türlü yardımdır. Zekât verilecek kimseler ise bu uğurda gazaya çıkan mücahitlerdir.²⁸

Cassâs (ö.370/981) Tevbe süresinin 60. ayetini tefsir ederken *fi sebîlillâh* kavramının tahliline de uzun sayılabilecek bir bölüm ayırmıştır. Önce Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilen "Zengine zekât helal olmaz, ancak Allah yolunda olan, yolda kalmış olan ve miskin komşusuna zekât verip o zekâttan komşusunun kendisine ikramda bulunduğu kimse bundan müstesnadır"²⁹ manasındaki hadisi şerifi nakletmiş akabinde de, fakihlerin bu husustaki ihtilaflarından bahsederek bazı fakihlerin, gerek zengin olsun gerek fakir olsun Allah yolunda olanlara zekât verilebileceği görüşünden bahsederek İmam Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu belirtmiştir.³⁰

Cassâs hacdan geri kalmış kimselerin de *fi sebîlillâh* kapsamında olduğunu ifade ederek İmam Muhammed'in "Bir kimse malının üçte birinin Allah yolunda harcanmasına yönelik vasiyette bulunması halinde, bu malın üçte biri hacca gidemeyenlerin hacca gitmesi için harcanmalıdır. Aksi takdirde vasiyet yerine getirilmemiş olur" fetvasını da naklederek haccın da Allah yolunda olduğunu belirtmiştir. Çünkü İmam Muhammed'e göre, *fi sebîlillâh* ifadesine hac da girmektedir.

²⁶ Ebu Muhammed el-Huseyn ibn Mes'ud el-Ferrâ el-Beğavî, *Meâlimü't Tenzil*, Beyrut: Dâru'l Marife, ts. II, 304.

²⁷ el-Beğavî, *Meâlimü't Tenzil*, II, 304.

²⁸ Ebu Ca'fer Muhammed bin Cerîr et-Taberî, *Camî'u'l Beyan an Te'vil'i âyi'l Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l fikr, ts. IX, 165.

²⁹ Ebû Dâvûd, *Zekât* 25.

³⁰ Cassâs, Ebû Bekir Ahmed ibn Ali Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâs, 1992, IV, 329.

Ebu Yusuf'un *fi sebîlillâh* hakkındaki "Bir kimse malının üçte birini Allah yolunda harcanmasına yönelik bir vasiyette bulunsa, bu mal fakir gazilere verilir" şeklindeki görüşünü de nakleden Cassas, Peygamber Efendimizin "*Zengine sadaka helal olmaz ancak Allah yolunda gaza eden...*"³¹ manasındaki hadisi şerifini ise özetle şu şekilde yorumlamaktadır. Bir kimse kendi beldesinde zengin olup evi, bineği, hizmetçisi, ev eşyası, ikiyüz dirhem parası olabilir ve kendisine zekât vermek caiz olmayabilir. Fakat bu kimse kendi beldesinde zengin olmasına rağmen gazaya gitmek istediğinde sahip olduğu zenginlik binek, silah vs. masrafları ödemeye kâfi gelmemesi halinde bu kimseye zengin olmasına rağmen zekât vermek caiz olur. İşte "*Zengine zekât vermek helal olmaz, ancak Allah yolunda gazi olan müstesna*"³² hadisi şerifinin manası da budur.³³

Cassâs'ın görüşleri incelendiğinde konuyu genişçe ele almasına rağmen klasik fıkıh âlimlerinin *fi sebîlillâh* hakkındaki görüşlerinin çerçevesi dışına taşan bir görüşü olmadığını ve *fi sebîlillâh*'in kapsamını geniş tutmaya çalışan zamanımızdaki bazı âlimlere dayanak olabilecek bir ifadede bulunmadığını görmekteyiz.

Mâverdî, (ö.450/1058) tefsirinde *fi sebîlillâh*'in yorumuna kısa da olsa değinmekte ve *fi sebîlillâh* ile muradın Allah yolunda cihada çıkan gaziler olduğunu ifade ederek, bu kimselerin zengin veya fakir ayrımı yapılmaksızın zekâttan kendilerine pay alabileceklerini ifade etmektedir.³⁴ Mâverdî, bu yorumuyla Şafiilerin görüşlerine uygun bir düşüncede olduğunu ifade etmiş olmaktadır.

Zemahşerî (ö.538/1143) *fi sebîlillâh* ile muradın gazilerden fakir olan kimseler olduğunu ifade etmektedir. Fakat ona göre hacca gitmek isteyip imkânsızlığı nedeniyle hacca gidemeyenler de *fi sebîlillâh*'in kapsamına dâhil bulunmaktadır. Zemahşerî, *fi sebîlillâh* lafzındaki "*fi*" lafzının zekât verilecek yerleri bildiren Tevbe süresi 60. ayette "*fi'r rigâbi*" üzerine atıf yapmakla yetinmek suretiyle tekrar zikredilmesine ihtiyaç olmadığı halde mükerrer olarak gelmesinin *fi sebîlillâh*'in önemini ve zekâtın verileceği yerlerden biri olan *fi*

³¹ Ebû Dâvûd, Zekât 25.

³² Ebû Dâvûd, Zekât 25

³³ Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 329-330.

³⁴ Ali bin Muhammed el-Mâverdî, *Tefsiru'l Mâverdî*, Beyrut: Dâru'l Küttübi'l İlmiyye, ts. II, 376.

sebilillâh'ın diğer mesârif-i zekâta nispetle daha faziletli olduğuna işaret olduğunu belirtmektedir.³⁵

Fahreddîn er-Râzî'nin ise (ö.606/1209) *fi sebilillâh* hakkındaki düşüncesi ilk dönem fıkıh âlimlerinin bu konudaki görüşleriyle sınırlı olmayıp, *fi sebilillâh*'ın kapsamını genişleten bir yaklaşıma sahiptir. *Fi sebilillâh*'ın Allah yolunda savaşan gaziler olduğunu, müfessirlerin bu ifadeyle “savaşan gaziler”in kastedildiğini belirttiğini söyleyen Razi, İmam Şafii ve Malik'in “savaşa gidenler, zengin de olsalar zekat alabilirler” görüşünü naklettikten sonra, İmam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre de *fi sebilillâh* ile muradın savaşan gaziler olduğunu fakat bunlara göre zekatı sadece savaşan gazilerden muhtaç olanların alabileceğini nakletmektedir.³⁶ Yukarıdaki görüşleri nakleden Râzî, *fi sebilillâh* ile alakalı kendine ait düşünceleri ise şu şekilde ifade etmektedir;

Bil ki, Allah yolunda tabirinin zahiri, bu hükmün savaşan Müslümanlara (mücahitlere) tahsisini gerektirmez. İşte bundan dolayı Kaffâl, tefsirinde bazı fakihlerin, ölümlere kefen alıp onları kefenleme, kaleler yapma, mescitleri bina ve imar etme gibi hayır işlerine zekât mallarının harcanabileceğini söylediklerini nakletmiştir. Çünkü ayetteki “Allah yolunda” tabiri Allah yolunda olan her şey hakkında umumi bir ifadedir.³⁷

Burada sayılan harcama kalemlerinin hangi şartlar altında olacağı metinden anlaşılacakla birlikte acaba bu kalemlerin savaş neticesi oluşan bir tahribatın tamiri ve şehitlerin kefenlenmesi amacıyla mı söylendiği tetkike muhtaç bir husustur.

Ahkâm tefsirleri arasında haklı bir şöhrete sahip olan Kurtubî'nin (ö. 684/1285) Ahkâmü'l-Kur'an'ında zekât verilecek yerleri beyan eden Tevbe süresinin 60. ayeti incelenirken *fi sebilillâh*'ın tefsirindeki ifadelerine göre; Hz. Allah'ın “Allah yolunda” buyruğu ile kastedilenler, gaziler ile ribat yerleridir. Bunlara, zengin veya fakir olsunlar gazalarında yapacakları harcamalar verilir.

Ayrıca zekât parasıyla diyet ödenmesi askeri teçhizat alınması hususunda Kurtubî şunları nakletmektedir; Savaş araç ve gereçleri, silah ve kendisine ihtiyaç duyulan araçlar, İslâm diyarından düşmanın püskürtülmesi için gerekli şeylere

³⁵ Zemahserî, Cârullah Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf An-Hakâiku't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil*, Mevkiu't Tefâsîr, ts, II, s.438.

³⁶ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, s.87.

³⁷ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, s.87.

zekâtan verilir. Çünkü bütün bunlar gaza yoluna ve onun faydasına yapılan harcamalardır. Peygamberimiz (s.a.v.) de alevlenen intikam ve kötülüğü söndürmek maksadıyla Sehl b. Ebi Hasme diye anılan Ensardan birisine zekât develerinden yüz deveyi Ensar'dan olup Hayber'de öldürülen kişinin diyeti olarak vermiştir.³⁸

Kurtûbî, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in "Gaziye ancak fakir veya malına ulaşamayacak halde olduğu takdirde zekâtan verilir" sözünü eleştirerek "bu, nassa ziyade (fazladan hüküm eklemek) dir. Ebu Hanife'ye göre ise, nassa fazlalık nesihdir. Nesih ise ancak ya Kur'an ile veya mütevatir bir haberle olur, burada ise böyle bir şey yoktur. Sahih sünnette bunun aksi rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Zekât, zengine helal değildir. Ancak şu beş kişiye müstesna: Allah yolunda gazaya çıkmış, yahut zekât toplamakla görevli olanları, yahut borca batmış, yahut zekât olarak verilen bir şeyi malıyla satın almış bir kimseye, yahut bir kimsenin yoksul bir komşusu bulunup da o da o yoksul komşusuna sadaka verdikten sonra, yoksul (komşusun)dan hediye alan zengin kimse."³⁹ O halde bu hadis-i şerif, âyetin anlamını tefsir etmekte ve bazı zenginler için zekât almanın caiz olduğunu açıklamaktadır" demektedir.

Beydâvî'ye (ö.685/1286) göre *fi sebîlillâh* gönüllü olarak cihada gidenlerin binek ve silahlarının teminine yönelik olarak yapılan harcamalardır. Dikkat çekici nokta ise Beydâvî'nin bu ifadesinin ardından "denildi ki; köprü ve değirmenler de *fi sebîlillâh*'a dâhildir" demesidir.⁴⁰ Bu ifadesi *fi sebîlillâh*'ın kapsamını geniş olarak yorumlamak isteyenler için de bir mesnet teşkil ettirmektedir. Bu ifadeyi şerh eden Konevî'nin, Kaffâl'den naklen "Bazı fakihlerin zekâtın *fi sebîlillâh* bağlamında mescit bina etmek, kaleler ve surlar yapmak, ölüleri kefenlemek gibi bütün hayır yollarında sarf edilebileceğine"⁴¹ dönük ifadeleri de *fi sebîlillâh*'ı geniş şekilde yorumlamaya kapı aralamaktadır.

³⁸ Bkz. Buhârî, Diyât 22.

³⁹ Bkz. Ebû Dâvûd, Zekât 25.

⁴⁰ Beydâvî, Ebî Saîd Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâr'ut Tenzîl ve Esrâr'ut Te'vîl*, İstanbul: Dersaadet, ts, I, 409.

⁴¹ Konevî, Hafız İsmail el-Konevî, *Haşiyetü'l Konevî alâ Tefsiri'l Beydâvî*, İstanbul: Dersaadet, ts, IV, 54-55.

İbn Kesir'in (ö.774/1372) *fi sebîlillâh*'a yönelik yorumu şu şekildedir: Allah yolunda olanlardan murad, divanda hakları olmayan gazilerdir. İmam Ahmed, Hasan ve İshak'a göre; bir hadisin delaletiyle hacca gitmekte Allah yolunda olmaktır. Yolcu da böyledir. O, yanında bir şey olmayan ve bir beldeden geçen yolcudur. Yolculuğunda kendisine yardım edilmesini ister de, malı dahi olsa kendisine memleketine gidecek kadar zekât verilir. Bir şeyi olmayan ve ülkesinden bir yolculuğa niyetlenen kişi de böyledir. Gidiş ve dönüşüne yetecek kadar mal kendisine verilir.⁴²

Netice olarak; günümüz fıkıh âlimlerinin birçoğu ve zekât kanunu hazırlamış olan İslam ülkeleri *fi sebîlillâh*'ın kapsamını geniş yorumlasa da klasik tefsirlerde *fi sebîlillâh* kavramı zekât açısından incelendiğinde “savaşan mücahitlerin maddi yönden desteklenmesi, silah alınması ve hac veya ömre yapacak kimselerin fakir olmaları halinde desteklenmesi” anlamından uzaklaşmadığı görülmektedir. Müfessirler içerisinde *fi sebîlillâh* kavramını Kaffâl ve Fahreddin Râzî dışında geniş manada kullanma eğilimindeki kişiye biz rastlamadık. Bunlara göre ölüleri kefenleme, mescidleri bina etme gibi hayır işlerinde zekât mallarının harcanması mümkün olmaktadır. Bu iki âlimin bu genelleştirmeyi savaş şartlarındaki ihtiyaçların giderilmesi noktasında mı söylediğini bilmiyoruz. Bununla beraber bu mesele fıkıh kaynaklarının incelenmesi sonucunda netliğe kavuşturulabilir. Bu bölümde sadece tefsirlerde bu kavramın nasıl değerlendirildiğine değinmeye çalıştık.

2.4. Hadislerde “Fî Sebîlillâh” Kavramı

Peygamber Efendimizin (s.a.v) bazı hadislerinde de *fi sebîlillâh* ifadesi yer almakta olup sadece cihad değil faklı alanları da kapsayacak şekilde bu ifade Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından kullanıldığı görülmektedir. *Fî sebîlillâh* kavramını ihtiva eden bazı hadis-i şerifler şu şekildedir:

“Bir kimse ilim elde etmek için yola çıkarsa, dönünceye kadar Allah yolundadır.”⁴³ Bu ifadeye göre Allah için samimi niyetlerle ilim elde etme ve

⁴² İbn Kesîr Ebu'l Fidâ, *Tefsîru'l Kur'ân'i-l-Azîm*, Mısır: Dâr'ü İhyâ'il Kütüb'il Arabiyye, ts. II, 366.

⁴³ Tirmizî, Ebû İsâ, *el-Câmiu's-Sahih*, Lübnan: Beyt'ul Efkâr, 2004, İlim, 2.

insanlara faydalı olma düşüncesiyle yapılan ilim tahsili *fi sebîlillâh* ifadesinin kapsamı içerisinde değerlendirilmektedir.⁴⁴

Ümm-i Muakkıl'den rivayet olunduğuna göre: Resûlullâh (s.a.v.) veda haccını yaptığı zaman bizim bir devemiz vardı. Muakkıl'ın babası (kendi kocası) ise, bu devenin Allah yoluna verilmesini vasiyet etmişti. Yolculuk esnasında bize bir hastalık isabet etti. Ve Ebu Muakkıl bu hastalıktan öldü. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise hacca gitti. Haccını tamamlayınca bana:

- Ey Muaakkıl'ın anası! Seni hacca gelmekten engelleyen şey nedir? diye sordu. Ben de:

- Hacca gelmek için hazırlanmıştık. Fakat Ebû Muakkil (kocası) yolda vefat etti. Hacca gitmek için de yalnız bir devemiz vardı. Ebû Muakkil (daha önce) onu Allah yoluna vasiyet etmiş olduğundan gelemedik, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)

*Keşke onun üzerinde hacca gitseydin; Çünkü hac da Allah yolundandır, buyurdu.*⁴⁵

Yezid İbn Meryem'in rivayet ettiği diğer bir hadiste ise *fi sebîlillâh* ifadesi şöyle yer almıştır. "Ben Cuma namazı için yürümekte iken Abaye b. Rif'a' arkamdan yetişti ve "gözün aydın! senin bu adımların Allah yolundadır, çünkü Ebû Abs'den işittim ki, Resûlullâh (s.a.v.) "Allah yolunda her kimin ayakları tozlanırsa o ayaklar cehennem ateşine haramdır."⁴⁶ buyurdu.

Tirmizî'de aynı babda zikrolunan bir başka hadiste de Peygamberimizden (s.a.v.) şu rivayet nakledilmektedir. "İki göz vardır ki cehennem ateşi onlara dokunmaz: Biri Allah korkusundan ağlayan göz, diğeri ise Allah yolunda nöbet bekleyen gözdür"⁴⁷ Hadisdeki "Allah yolunu" şârih; mücahitlerin ibadetteki mertebeleri, hac, ilim talebi ve cihad veya ibadet anlamlarıyla açıklamıştır.⁴⁸

⁴⁴ Murtaza Köse, *Fi Sebîlillah Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s. 113.

⁴⁵ Abdurrahman Bennâ, *Fethu'r-Rabbânî li Tertîb-i Müsned-i Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts., IX, 69'dan naklen, Karadâvî, *Fikhu'z-Zekât*, ss. 508-509.

⁴⁶ Tirmizî, *Fadâilü'l-Cihad* 7.

⁴⁷ Tirmizî, *Fadâilü'l-Cihad* 12.

⁴⁸ Murtaza Köse, *Fi Sebîlillah Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s. 114.

Başka bir hadiste de Allah yolunda saçın ağartılmasının kıyamet günü o kimse için nur olacağı ifade edilmektedir. Zikrettiğimiz bu hadis'e anlam itibariyle en yakın hadis “*Kim İslâm'da saçını ağartırsa ağaran o saçlar kıyamet günü nur olacaktır*”⁴⁹ hadisidir.

Bir başka hadiste de “*Allah yolunda cihad eden kimsenin misali gündüz oruç tutan ve gece namaz kılan kimsenin misali gibidir*”⁵⁰ denmektedir. Bu ifadede Allah yolunda cihad etmenin, oruç tutma ve namaz kılmaya benzetilmesi oldukça anlamlı bulunmuştur.⁵¹

Ahmed İbn Hanbel'in (ö.241/855) rivâyetine göre “Hac da Allah yolu sınıfına dâhildir.” Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) insanları sadaka develeriyle hacca götürmüştür.⁵² Sahabeden İbn Ömer “bu ifadeden anlaşılanın hacılar ve umrecilerin Allah yolunda olduğudur” ifadesini kullanmaktadır.⁵³ İmam Muhammed de İbn Abbas'a dayanarak Allah yolunda sınıfının hac yolunda fakir düşen hacılar olduğu görüşünü savunmaktadır.⁵⁴

Bu rivayetlere bakıldığında hac ve umreye gidenlerin *fi sebîlillâh* kavramı içerisinde değerlendirilmesi elbette mümkündür. Fakat *fi sebîlillâh* kavramına zekât ilişkisi açısından baktığımızda Hz. Peygamber'in o dönemin şartları itibariyle bu insanlara sadaka fonundan deve tahsis etmesi ancak o günün insanlarını hac umreye teşvik açısından değerlendirmek mümkün olabilir. Zira normal şartlarda hac görevini yerine getirecek insanların zenginlik, sıhhat, güvenlik gibi bir takım şartları haiz olması gerekmektedir. Aksi takdirde bu şartları yerine getiremeyen mükelleflere haccın farz olduğu söylenemez.⁵⁵

Hadis-i şeriflere bakıldığında Peygamberimizin (s.a.v.) *fi sebîlillâh*'ı sadece cihad manasına yorumlamamış olması ve sadece cihad manasına hamledildiği görülen “*fi sebîlillâh* kavramını yeri geldiğinde “*Hac da Allah yolundadır*” buyurmak suretiyle kapsamını genişletmesi hatta verilmesi gereken

⁴⁹ Tirmizî, *Fadâilü'l-Cihad* 9.

⁵⁰ Buhârî, *Cihad ve's-Siyer*, 2.

⁵¹ Bkz. Murtaza Köse, *Fi Sebîlillah Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s. 115.

⁵² İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce*, Lübnan: Beyt'ul Efkâr, 2004, *Kitâb'ul Menâsik*, 79.

⁵³ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, I, 1457.

⁵⁴ el-Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 38.

⁵⁵ Bkz. Murtaza Köse, *Fi Sebîlillah Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s. 115.

bir diyeti de zekât mallarından vermek suretiyle “fî sebilillâh”ın kapsamının yerine göre genişleyebileceğine dönük tavrı dikkat çekicidir. Böylece Peygamberimizin (s.a.v.) uygulamalarından *fî sebilillâh*’ın dondurulmuş bir kavram olmadığı, ortaya çıkan bazı ihtiyaçların *fî sebilillâh* olarak değerlendirilebileceği belki de anlaşılabilir.

2.5. Fıkhî Mezheplerin “Fî Sebilillâh” Kavramı Hakkındaki Görüşleri

Önceki bölümlerde Kur’ân, tefsirler ve hadislerde *fî sebilillâh* kavramının nasıl ve hangi manalarda kullanıldığına temas etmeye çalıştık. Fakat, zekat verilecek yerlerden biri olması itibarıyla *fî sebilillâh*’ın fıkıh alimleri tarafından hangi manada kullanıldığı en önemli konudur. Bu bölümde dört büyük mezhebin âlimlerinin *fî sebilillâh* sınıfının kapsamı hakkında ne düşündüklerini, mezheplerin bu konudaki ana ve tâlî düşüncelerinin ne olduğunu, son asra kadar ki zaman zarfında bu kavramın bir değişime uğrayıp uğramadığını aktarmaya çalışacağız. Bazı fıkhî kavramların içeriğinin zaman içinde değişebileceğini veya genişleyebileceğini biliyoruz. Klasik fıkhî metinlerde *fî sebilillâh* kavramı hakkında bir değişme veya genişlemenin tarihte söz konusu olup olmadığı bu bölümde ortaya konmaya çalışılacaktır. Muâsır âlimlerin görüşlerini ise son bölümde zikredeceğiz.

2.5.1. Hanefî Mezhebi Fıkıhçılara Göre “Fî Sebilillâh”

İmam Âzam Ebu Hanife’ye göre; bu grup gazilerin yalnız fakir olanlarıdır. Zekât, yalnız fakir gazilere verilip, zengin olanlarına verilmez. Ebû Hanife’nin dayandığı delil Hz. Peygamberin (s.a.v.) Muâz b. Cebel’i Yemen’e vali ve kâdi olarak gönderirken zekât hakkında kendisine verdiği talimatta “*Zekâtı Müslümanların zenginlerinden al, fakirlerine ver*”⁵⁶ mealindeki hadisidir.⁵⁷ Ebû Hanife’nin *fî sebilillâh* hakkındaki düşüncesinin ne olduğunu klasik kaynaklarda açıkça belirtilmemektedir. Çağdaş kaynaklarda “Ebû Hanife’ye göre *fî sebilillâh* ile murad gazilerdir” diye yazılmakta ise de kaynak gösterilen kitaplarda Ebu Hanife’in görüşünün ne olduğu açıkça yazmamaktadır. Nitekim el-Aynî,

⁵⁶ Buhârî, Zekât 63; İbn Mâce, Zekât 1; Nesâî, Zekât 1.

⁵⁷ el-Bâbertî, *el-Anâye alel-Hidâye*, (Şerh’ü Feth’il-Kadîr kenarında) II, 18; İbn Rüşd Kâdi Ebu’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd El-Hafîd, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, Beyrut: Dâr’ul-Ma’rife, I, 277; Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 506;

(ö.855/1451) *el-Hidâye* şerhi *el-Binâye*'de bu hususu ifade etmekte ve "Ebû Hanife'nin, Ebû Yusuf'la aynı görüşte olduğu kitaplarda açıkça beyan olunmamıştır" demektedir. Fakat konunun devamında "muhtemeldir ki Ebû Yusuf, İmam Ebû Hanife'den bu görüş üzere muttali olmuştur da bunu söylemiştir" demektedir. Aynı, Ebû Hanife'nin görüşünün "fakir gaziler olduğunu" nakleden bazı rivayetleri de yine ilgili bölümde zikretmektedir.⁵⁸ Bununla beraber Ebû Hanife'nin görüşünün fakir gaziler olduğu kaynaklarda açıkça belirtilmiyor ise de incelediğimiz hiçbir kaynakta buna muhalefet eden bir görüş bulunmamaktadır.

Yine Hanefî fakihlerinden İmam Ebû Yusûf'a göre *fi sebîlillâh* ile kastedilen sınıf "fakir gaziler"dir.⁵⁹ Ebu Yusuf'dan nakledilen bir rivayete göre, malının üçte birinin, Allah yolunda verilmesini vasiyet eden kimse hakkında Ebû Yusuf "O mal, gazilerin fakirlerine aittir" demiştir.⁶⁰ Ebu Yusuf, *fi sebîlillâh* ifadesi mutlak olarak kullanıldığında gaziler manasına geldiğini de ifade ederek kavramın geniş manada yorumlanmasının önünü kapamış olmaktadır.⁶¹

İmam Muhammed'e göre ise *fi sebîlillâh* ile "hacılardan yolculuğa devam edemeyecek derecede fakir olan kimseler" kastedilmiştir.⁶² İmam Muhammed'in bu görüşle ilgili dayanağı ise Peygamberimiz efendimizden (s.a.v.) nakledilen Ümm-i Muakkıl hadisidir.

Ümm-i Muakkıl'den rivayet olunduğuna göre şöyle demiştir: Resûlullâh (s.a.v.) veda haccını yaptığı zaman bizim bir devemiz vardı. Muakkıl'ın babası (kendi kocası) ise, bu devenin Allah yoluna verilmesini vasiyet etmişti. Yolculuk esnasında bize bir hastalık isabet etti. Ve Ebu Muakkıl bu hastalıktan öldü. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise hacca gitti. Haccını tamamlayınca bana:

- Ey Muaakkıl'ın anası! Seni hacca gelmekten engelleyen şey nedir? diye sordu. Ben de:

⁵⁸ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *el-Binaye fi Serhi'l- Hidaye*, Beyrut: Dâr'ul Fikr, 1990, III, 535.

⁵⁹ Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Kahire: el-Mektebet'üt-Tevfikiyye, ts. II, 37.

⁶⁰ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 506.

⁶¹ Bkz. *el-Hidâye*, II, 38.

⁶² Serahsî, *el-Mebsut*, II, 149.

- Hacca gelmek için hazırlanmıştık. Fakat Ebû Muakkil (kocası) yolda vefat etti. Hacca gitmek için de yalnız bir devemiz vardı. Ebû Muakkil (daha önce) onu Allah yoluna vasiyet etmiş olduğundan gelemedik, dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)

- *Keşke onun üzerinde hacca gitseydin; Çünkü hac da Allah yolundandır, buyurdu.*⁶³ Bu hadisten yola çıkan Yunus Vehbi Yavuz, zekâtın Allah yolunda kavramı çerçevesinde yalnız hacılara, hac yoluna veya gazilere tahsis edilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği genel hükmü daraltmak olacağından bunun Kur'ân'ın sonsuzluk ve evrenselliğine aykırı olduğunu ifade etmektedir. Yavuz'a göre; Ümmü Muakkil hadisinde, sözün gelişinde anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.) "deveye binip gelseydiniz; hacda Allah yolundandır" buyurmakla Allah yolu kavramını yalnız hacca tahsis etmemiş, bilakis haccın da bu geniş manaya, yani Allah yolu kavramının kapsamı içinde olduğunu açıklamıştır. Hadisteki "ve'l-haccu min sebîlillâh" cümlesinde "min" harfi teb'îz için olup cüz manasını ifade eder, inhisar manasını gerektirmez. Bunun için Yavuz'a göre, Allah yolunda kavramı ne gazilere, ne hacılara, ne de hac yoluna hasredilemez. Bu kavram geniş bir mana taşıyıp hacılarla gazileri de, bunlar dışındaki anlamları da kapsamı içine alır.⁶⁴

Diğer bir görüşe göre ise *fi sebîlillâh* "ilim talep etmekte olan talebelerdir."⁶⁵ Bu görüş İbn Âbidîn (ö.1252/1836) ve İbn Nüceym (ö.969/1561) tarafından "denildi ki" ifadesiyle zikrolunmaktadır.⁶⁶ Bu görüş her ne kadar "Zekat verilecek yerleri bildiren ayet nazil olduğunda ilim talep eden bir topluluk yoktur" denilerek eleştirilmiş ise de "Peygamber Efendimizin sohbetine katılmak suretiyle ilim öğrenen bir topluluktan daha üstün rütbede bir ilim talep eden sınıf olamaz" cevabı verilmiştir.⁶⁷ Bu talebelerin fakir olmaları da şart koşulmuştur.

⁶³ Abdurrahman Bennâ, *Fethu'r-Rabbânî li Tertîb-i Müsned-i Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts., IX, 69'dan naklen, Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, ss. 508-509.

⁶⁴ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 509.

⁶⁵ Bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 340; Abdülğani el-Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut: el-Mektebet'ül İlmîyye, ts, I, 154.

⁶⁶ İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed, *el-Bahru'r-râik Şerhu Kenzi'd-dekâik*, Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts., II, 260; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, III, 340.

⁶⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar alâ'd-Dürri'l Muhtar*, III, 340.

Hanefî âlimlerinden Kâsânî (ö.587/1191) ise, klasik Hanefî mezhebi görüşlerine bir açılım getirmekte ve *fi sebîlillâh*'i geniş manada yorumlamak isteyen bir çok araştırmacıya dayanak olmaktadır. Kasânî'ye göre *fi sebîlillâh* Allah'a tâat yolunda olan herkes ve her türlü hayır yollarını ifade eden bir kavram olup, Allah'a yaklaştıran her şey *fi sebîlillâh* dır.⁶⁸ Fakat şu husus çok dikkat çekicidir ki; Kâsânî, bu ifadesinin hemen akabinde “fakir olduğu zaman” ifadesini kullanarak⁶⁹ “hayır işleyen veya Allah'a yaklaştıracak bir iş için çalışan herkes Allah yolundadır, fakat zekât alması için fakir olması gerekir” manasını kastetmiş olmaktadır. Kâsânî'nin *fi sebîlillâh* ile ilgili görüşlerini aktaran bazı araştırmacıların “fakir olma” şartına değinmeksizin sadece “her türlü hayır iş Kâsânî'ye göre *fi sebîlillâh*'a dâhildir.” ifadesini kullanmaktadırlar. Hâlbuki Kâsânî, “fakir olup da herhangi bir hayırlı işle meşgul olan herkes *fi sebîlillâh* kapsamına dâhil olduğundan zekât alabilir” demek istemektedir.

Aslında fakir olmak şart koşulduktan sonra “her hayır iş *fi sebîlillâh*'a dâhildir” demek *fi sebîlillâh*'i genişletmek olarak düşünülmemelidir. Çünkü fakir olan kimse *fi sebîlillâh*'a dâhil olmasa bile zaten zekât almaya ehil olduğundan pratikte her hangi bir sorun ortaya çıkmamaktadır.

Hanefîlerin zengine sadaka verilemeyeceğine ilişkin delili ise, “Zengine zekât helal olmaz”⁷⁰ manasındaki hadisi şerifi ve “Ben zekâtı sizin zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum”⁷¹ manasındaki hadisi şeriflerdir. Hanefîlerin “Beş kişi dışında zengine sadaka helal olmaz...” mealindeki hadisi şerifte geçen *fi sebîlillâh* ifadesine yönelik yorumları ise, bu kimselerin kendi ikametgâhlarında zengin olup yani aslında zengin olup savaş sebebiyle gerekli olan at, silah vb. ihtiyaçlarını karşılamak için muhtaç duruma düşen kimseler olduğunu yani bunların da savaş teçizatını almaya gücü yetmediği için fakir duruma düşen kimseler olduğu yönündedir.⁷² Diğer bir yoruma göre ise, bu hadisi şeriflerdeki zengin gaziden murad, beden gücü nedeniyle zengin olandır. Yoksa malî gücü olduğundan dolayı zengin olanlar

⁶⁸ Ebû Bekr b. Mes'ud, Kâsânî, b. Ahmed, *Bedâyi'us-Sanâyi' Fî Tertîb'îş-Şerâyi'*, Beyrut: Dâr'ul Kütüb'il İlmiyye, II, 471.

⁶⁹ Bkz. Kâsânî, *Bedâyi'*, II, 471.

⁷⁰ Ebû Dâvûd, Zekât 24.

⁷¹ Kâsânî, *Bedâyi'*, II, 472.

⁷² Kâsânî, *Bedâyi'*, II, 473.

değildir.⁷³ Bununla beraber Hanefilerin zengin kimsenin zekât alabileceğini ifade eden hadisi şerifi, mezkûr manaya tevil etmeleri uzak bir tevil olarak zikredilmekte ve zengin gazilerin zekât alabileceğine dönük görüşün daha tutarlı olacağı ifade edilmektedir.⁷⁴

el-Aynî, konuyla ilgili teferruatlı bir malumat verdikten sonra fakir olmasına rağmen *fi sebîlillâh* sınıfının ayrıca zikredilmesinin Allah'a kulluk gayesiyle maldan uzak kalma olduğunu ifade etmekte ve *fi sebîlillâh*'in mukayyed bir fakirlik, fakirliğin ise mutlak bir ifade olduğunu beyan etmekte ve “şüphesiz ki mutlak ile mukayyed birbirine muğayirdir” yani “mutlak fakir ile Allah (c.c.) yolunda olan fakir (mukayyed fakir) aynı değildir” ifadesini kullanarak, madem ki “*fi sebîlillâh*” ile murad nihayetinde fakir kimselerdir öyleyse *fi sebîlillâh*'ı ayrıca zikretmeye ne gerek vardır? şeklinde akla gelen suallere bir nevi cevap vermiş olmaktadır.⁷⁵

Hanefî âlimlerinden İbn Nüceym'in (ö.970/1563) de ifade ettiği gibi, *fi sebîlillâh* ifadesi hangi manada yorumlanırsa yorumlansın sonuçta fakirlik şartı arandığından, zekât bağlamında bir netice ve sorun ortaya çıkmamaktadır. Çünkü sonuçta *fi sebîlillâh* olarak zekât alması mümkün olmasa bile, fakir olması nedeniyle zaten zekâta hak kazanmış bulunmaktadır. *Fî sebîlillâh* kısmına kimlerin dâhil olup olmadığı ancak vasiyet gibi konularda bir ihtilaf ortaya çıktığında fayda sağlayacaktır.⁷⁶ Örneğin, bir kimsenin malının üçte birini “*fi sebîlillâh*”a bağışladığını söylemesi halinde, yukarıda zikredilen vecihler dikkate alındığında ihtilaflı bir durum ortaya çıkmış olabilecektir. Özetle, Hanefî mezhebi açısından meseleye bakıldığında *fi sebîlillâh*'ın ve âmiller sınıfı dışındaki zekât sınıflarının tamamında zekât alabilmek için fakir olma şartı konusunda ittifak bulunmaktadır.⁷⁷

⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 10.

⁷⁴ Bkz. Abdullah Mer'î, *Ahkâmü'l-mücahid bi'n-nefsi fi sebîlillahi azze ve celle fi'l-fikhi'l islâmî*, Medine: el-Cebhetü'l-islamiyye el-âlemiyye, 2003, s. 335.

⁷⁵ Bkz. el-Aynî, *el-Binaye fi Serhi'l-Hidaye*, III, 536.

⁷⁶ İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik Şerhu Kenzi'd-dekâik*, II, 260.

⁷⁷ Bkz. İbn Hümâm, *Şerh'u Feth'ul Kadîr*, II, 18.

Yine Hanefî fakihlerden el-Kudurî de el-Muhtasar adlı eserinde *fi sebîlillâh*'ın savaşa katılmak isteyen fakat imkânsızlıkları ve teçhizat noksanlığı sebebiyle savaşa katılamayan kimseleri ifade ettiğini belirtmektedir.⁷⁸

Molla Hüsrev de konuyla ilgili yukarıdaki görüşleri zikrettikten sonra, fakir gaziler, fakir hacılar veya fakir öğrenciler fakir sınıfına dâhil olmalarına rağmen *fi sebîlillâh* kavramıyla ayrıca zikredilme sebebi olarak bu sınıfın belli bir düzen içerisinde yaşarken Allah yolunda yolculuğa çıkmaları sebebiyle ziyadesiyle muhtaç duruma düştüklerini ve Hz. Allah (c.c.) tarafından bundan dolayı ayrıca zikredildiklerini ifade etmektedir.⁷⁹

Fetâvâ-i Hindiyede İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri nakledildikten sonra ilgili görüşler arasında tercih yapılmak suretiyle, sahih olan görüşün İmam Ebû Yusuf'un "Allah yolunda olanlardan maksat, Allah yolunda cihad eden fakir gazilerdir" görüşü olduğu belirtilmektedir.⁸⁰ Yine Fetâvâ-i Hindiyeye'de, zekat parasıyla mescid bina etmek, misafirhaneler yapmak, su sebili yapmak, yolların tamir ve bakımını yapmak, nehir kanalları kazmak, ölüleri kefenlemek ve zekatın hac ve cihada sarfedilmesinin caiz olmadığı ifade edilmektedir.⁸¹

Damad Efendi diye şöhret bulan Abdurrahman b. Süleyman, Mecme'u'l-Enhur isimli eserinde yukarıda belirtilen görüşleri ifade edip akabinde ayette *fi sebîlillâh* sınıfı ifade edilirken "lam" harfinden "ff" harfine dönülmesinin sebebinin bu sınıfın diğer sınıflardan daha üstün olduğuna işaret ettiğini ve "ff" harfinin "rikab" (köleler) de geçmesine rağmen *fi sebîlillâh* da tekrar zikredilmesinin bu sınıfın zekâta daha layık olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir.⁸²

⁷⁸ Kudurî, *el-Muhtasar*, s. 32.

⁷⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer'ül Hükkâm*, I, 189.

⁸⁰ Bkz. *el-Fetâvâ-ı Hindiyeye*, Şeyh Nizamüddin başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanmıştır, (trc. Mustafa Efe) İstanbul: Huzur Yayınevi, 2004, I, 622.

⁸¹ Fetâvâ-i Hindiyeye, I, 623.

⁸² Abdurrahman b. Süleyman el-Gelibofî, *Mecme'u'l-Enhur Şerh'u Mülteka'l-Ebhur*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, I, 325.

İbn Abidin ise, *fi sebîlillâh*'dan muradın ordudan geri kalan gazilerin olduğunu, bazı fakihlerin hacdan geri kalan kimseleri ve ilim tahsil eden öğrencileride *fi sebîlillâh*'a dâhil ettiğini ifade etmektedir.⁸³

Haddâdi (ö. 800/1397) de el-Cevheretü'n-Neyyiye adlı eserinde *fi sebîlillâh*'ın savaşa katılmak isteyen fakat fakir olmaları sebebiyle savaşa katılamayan kimseler olduğu, fakat İmam Muhammed'e göre ise bu sınıfın fakirlikleri sebebiyle hacdan geri kalan kişiler olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴

Hanefî âlimlerden Muhammed ez-Zebîdî (ö. 1205/1791) ise Hz. Allah'ın *fi sebîlillâh* kavramı ile mücahidleri ve cihad etmeyi kasdetmesinin mümkün olduğunu çünkü örfte *fi sebîlillâh*'a bu anlamın verildiğini ifade etmektedir. Fakat "sebîl" sözünün gerektirdiği anlama nazaran Allah'a yaklaştıran bütün amellerin kastedilebileceğini belirtmektedir.⁸⁵

Cassâs (ö.370/981) *fi sebîlillâh* Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilen "Zengine zekât helal olmaz, ancak Allah yolunda olan, yolda kalmış olan ve miskin komşusuna zekât verip o zekâtta komşusunun kendisine ikramda bulunduğu kimse bundan müstesnadır"⁸⁶ manasındaki hadisi şerifi nakletmiş akabinde de, fakihlerin bu husustaki ihtilaflarından bahsederek bazı fakihlerin, gerek zengin olsun gerek fakir olsun Allah yolunda olanlara zekât verilebileceği görüşünden bahsederek İmam Şâfiî'nin de bu görüşte olduğunu belirtmiştir.⁸⁷ Cassâs hacdan geri kalmış kimselerin de *fi sebîlillâh* kapsamında olduğunu ifade ederek İmam Muhammed'in "Bir kimse malının üçte birinin Allah yolunda harcanmasına yönelik vasiyette bulunması halinde, bu malın üçte biri hacca gidemeyenlerin hacca gitmesi için harcanmalıdır. Aksi takdirde vasiyet yerine getirilmemiş olur" fetvasını da naklederek haccın da Allah yolunda olduğunu belirtmiştir. Çünkü İmam Muhammed'e göre, *fi sebîlillâh* ifadesine hac da girmektedir. Ebu Yusuf'un *fi sebîlillâh* hakkındaki "Bir kimse malının üçte birini Allah yolunda harcanmasına yönelik bir vasiyette bulursa, bu mal fakir gazilere verilir"

⁸³ İbn Abidin, *Reddu'l-Muhtâr*, IV, 169.

⁸⁴ Ebubekir İbnu Ali el-Haddâdi, *el-Cevhertu'n Neyyire*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978, I, 164.

⁸⁵ Zebîdî, Murtezâ Muhammed, *İthâfu's-Sâdeti'l-Müttekin*, Beyrut, ts. IV, 151'den naklen Murteza Köse, *Fi Sebîlillah Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, ss. 117-118.

⁸⁶ Ebû Dâvûd, Zekât 25.

⁸⁷ Cassâs, Ebû Bekir Ahmed ibn Ali Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâs, 1992, IV, 329.

şeklindeki görüşünü de nakleden Cassas, Peygamber Efendimizin “*Zengine sadaka helal olmaz ancak Allah yolunda gaza eden...*”⁸⁸ manasındaki hadisi şerifini ise özetle şu şekilde yorumlamaktadır. Bir kimse kendi beldesinde zengin olup evi, bineği, hizmetçisi, ev eşyası, ikiyüz dirhem parası olabilir ve kendisine zekât vermek caiz olmayabilir. Fakat bu kimse kendi beldesinde zengin olmasına rağmen gazaya gitmek istediğinde sahip olduğu zenginlik binek, silah vs. masrafları ödemeye kâfi gelmemesi halinde bu kimseye zengin olmasına rağmen zekât vermek caiz olur. İşte “*Zengine zekât vermek helal olmaz, ancak Allah yolunda gazi olan müstesna*”⁸⁹ hadisi şerifinin manası da budur.⁹⁰

Bu durumda Hanefî mezhep müçtehitlerinin *fi sebîlillâh* hakkındaki görüşlerini “gâziler, hacılar, talebeler” şeklinde özetleyebiliriz. Bu üç sınıfın fakir olması da şarttır. Zira *fi sebîlillâh*’a zekât vermenin şartı fakir olmalarıdır. Bunlardan zengin olanlara zekât verilemez.⁹¹

Hulasa olarak; gerek yukarıda zikrettiğimiz Hanefî mezhep âlimleri olsun gerekse ulaşabildiğimiz ve farklı bir görüş bulabilir miyiz diye incelediğimiz Hanefî mezhebinin diğer klasik fıkıh kaynakları olsun bunların hiç birinde günümüzde kullanılmak istendiği anlamda *fi sebîlillâh*’ın kapsamı geniş bir şekilde kullanıldığına rastlamadık. Hanefî mezhebi âlimleri *fi sebîlillâh*’ın savaştan fakir gaziler, hacca gitmek için desteğe muhtaç olan fakir kimseler veya hayırlı bir işle uğraşan fakir kimseler manasından daha geniş bir manayı *fi sebîlillâh*’a vermemişlerdir. Bu kimseler fakir oldukları için zaten zekâta hak kazanmış olduklarından pratikte bir sorun ortaya çıkmamaktadır. Günümüzde, bazı dini ve sosyal hizmetler *fi sebîlillâh* bağlamında değerlendirmek istenmekte olup incelediğimiz kadarıyla Hanefî mezhebi buna imkân tanımamaktadır. Çağdaş âlimlerin *fi sebîlillâh*’ın amacından yola çıkarak kapsamını genişletme düşünceleri ve bu görüşlerini temellendirme noktasındaki yaklaşımları ise ayrı bir bahsin konusudur.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, Zekât 25.

⁸⁹ Ebû Dâvûd, Zekât 25

⁹⁰ Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 329-330.

⁹¹ Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, II, 38.

2.5.2. Şâfiî Mezhebi Fıkıhçılara Göre “Fî Sebîlillâh”

İmam Şâfiî'nin *fî sebîlillâh*'ın kapsamı hakkındaki yaklaşımı Hanefî mezhebinin yaklaşımından bir açıdan daha geniş gözükmektedir. Şöyle ki; Hanefîler *fî sebîlillâh*'ın fakir gaziler olduğunu, zengin olmaları halinde zekat alamayacaklarını savunurken İmam Şâfiî, gazilerin ister fakir ister zengin olsun (devlet tarafından ücretleri ödenen askerlerden olmamaları şartıyla⁹²) zekat alabileceğini ifade etmektedir.⁹³ Zira Hz. Peygamber s.a.v. zenginlerden beş sınıfa zekât verilebileceğini ifade etmektedir. Bu beş sınıftan biri de “fî sebîlillâh”dır. Aslında kendi gücü ile çalışıp geçimini sağlayan kimse müstağnîdir. Bu kimsenin başkasından yardım istemesi helal değildir. Fakat gaziler bu genel hükümden istisnadır. Çünkü gazinin Allah yolunda savaşmakla uğraşması kendisini çalışıp kazanmak imkânından mahrum bıraktığından, başkasından yardım istemesi ve zekât alması ona mübahtır.⁹⁴

Şâfiîlerin zengin gazilerin *fî sebîlillâh* kapsamında zekât alabileceklerine dair delil olarak getirdiği⁹⁵ hadis-i şerif ise “Beş kişi dışında zengin olan kimselere zekât verilemez. Birincisi Allah yolunda savaşan kişi, ikincisi zekât işlerinde çalışan kişi, üçüncüsü borçlu olan kişi, dördüncüsü mal karşılığında zekâtı satın alan kişi, beşincisi ise yoksul komşusuna birisi zekât verir de bu yoksul komşu bunu zengin birine hediye ederse.”⁹⁶ hadisidir.

Şâfiî hukukçu el-Buceyrimî'ye göre, her ne kadar *fî sebîlillâh* ifadesi vaz' bakımından Allah'a ulaştıran yol manasında ise de sonra cihad manasında sıkça kullanılır olmuştur. Zira cihad Allah'a ulaştıran şehitliğin sebebidir. Sonra da “fî sebîlillâh” ifadesi, karşılıksız olarak Allah'a ulaşmak için cihad eden gazilere isim olmuş ve bu manaya vaz' olunmuştur.⁹⁷ Dolayısıyla el-Buceyrimî'ye *fî sebîlillâh* kavramı ile kastedilebilecek olan mana ancak gazilerdir.

Ayrıca Şâfiî mezhebine göre, bu gazilere beytü'l-mâl'den tahsisat ayrılmamış ise, zengin bile olsalar bu kimselere gidiş dönüş ve ikamet masrafları

⁹² Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, s. 432.

⁹³ İmam Muhammed İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, Beyrut: Dar'ul Vefâ, 2001, III, 185.

⁹⁴ El-Bâbertî, *el-İnâye fî şerhi'l-Hidâye*, II, 18.

⁹⁵ Bkz., Kâsânî, *Bedâyi'us Sanâi*, II, 472.

⁹⁶ Ebû Dâvud, *Zekât*, 25.

⁹⁷ Buceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer, *Buceyrimi â'la- Hatip*, Beyrut: Dâru'l-Kutub'il İlmîyye, 1996, III, 85.

ödenir. Bu mücahidlerin geçimlerinden sorumlu oldukları yakınlarının nafakaları da kendilerine ödenir. Giyimleri, silah ve at için gereken para, eşya ve azıklarını taşımaya alışık olmamaları durumunda bunların taşınmasında kullanılacak vasıta da zekâtın verilebilir.⁹⁸

İmam Şâfiî'den gelen bir nakle göre, *fi sebîlillâh* sınıfı “zekâtın vacip olduğu beldenin sınırında savaş yapan kimselerdir.” Bu şartın burada ve İbnü's-Sebîl'de koşulmasının sebebi ise, zaruret olmadıkça zekâtın bir beldeden diğer bir beldeye naklinin cevazını benimsemediklerinden dolayıdır.⁹⁹

Yine Şâfiî hukukçu Mâverdi'ye göre, *fi sebîlillâh* sınıfı gazilerdir. Gazilere harpte ihtiyaçları miktarınca mal verilir. Eğer sınır bekçiliği yapıyorlarsa bu durumda gidiş ve orada kalış ihtiyaçlarına yetecek kadar zekât verilir. Harbe gidenlere ise gidiş ve dönüş ihtiyaçlarını karşılayacak kadar zekâtın ödeme yapılır.¹⁰⁰

Şâfiî fakîhlerden Şîrâzî de, gazilerin zengin fakir ayrımı olmaksızın zekâtın pay alabileceğini, yol masrafı, silah ve erzakını taşımak için gerekli olan ulaşım bineğinin masrafları gibi masraflarında zekât fonundan karşılanacağını ifade etmekte fakat bu kimselerin hazineден maaş alan ücretli askerlerden olmamalarını da zekât alabilmeleri için şart koşturmaktadır. Zira maaşlı askerler hem devlet hazinesinden pay almakta hem de ganimetlerden hisse almaktadırlar. Bu gönüllü askerler savaşa katılmamaları halinde ise aldıkları zekât kendilerinden geri istenmektedir.¹⁰¹

Şâfiî âlimlerinden Hâzin (ö.741/1341), *fi sebîlillâh* ifadesiyle Allah yolunda savaşan gazilerin kastedildiğini ve bu kimselere savaşa çıkmak istemeleri halinde ihtiyaç duydukları şahsi nafaka, savaş için ihtiyaç duyulan silah ve askeri

⁹⁸ Abdurrahman el-Cezîrî, (çev. Mehmet Keskin), *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993, II. 893.

⁹⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I. 277.

¹⁰⁰ Mâverdi, Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, Kuveyt: Mektebe'tü Dâr'u İbn-i Kuteybe, 1989, s. 157.

¹⁰¹ Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali, *el - Muhezzeb fi Fıkh'i İmâm Şâfiî*, Beyrut: Dâr'ul-Kutub'il İlmiyye, I, 316-317.

teçhizatın zekâttan kendilerine ayrılan bu payla satın alınabileceğini ifade etmektedir.¹⁰²

Şafîî hukukçular, devlet gelirleri savunma harcamalarına yetersiz kalınca, zekât gelirinin bu kaleminden harcama yapılıp yapılamayacağını tartışmışlar ve yapılamayacağı sonucuna vararak, bu harcamanın bütün müslümanların yardımıyla olacağını belirtmişlerdir.¹⁰³

Klasik Şafii kaynaklarının tamamı yukarıda zikredilen görüşleri farklı şekillerde etmektedir. Zamanımızdaki geniş kullanıma dayanak olacak tarzda görüşler temel Şafii kaynaklarında bulunmamaktadır.

2.5.3. Hanbelî Mezhebi Fıkıhçılara Göre “Fî Sebîlillâh”

Hanbelîlerin *fî sebîlillâh* hakkındaki yaklaşımları Şafîî mezhebinin yaklaşımına paralel olup *fî sebîlillâh* ile muradın savaşa çıkan, hazineden de maaş almayan gönüllü gaziler olduğunu ifade etmektedirler. Bu hususta zengin fakir ayrımı da yapmamaktadırlar. Fakat Hanbelî mezhebi bu gaziler için fakirlik şartı aramasa da, verilen zekâtın *gazâ* ve *gazâya* yönelik ihtiyaçlar için kullanılmasını fazla gelen miktar var ise bunun hazineye iade edilmesini şart koşturmaktadırlar.¹⁰⁴ Hanbeliler *fî sebîlillâh*'ın savaşan gaziler manasına geldiğini “*Allah yolunda savaşın...*”¹⁰⁵ ve “*Allah kendi yolunda saf tutup savaşanları sever..*”¹⁰⁶ vb. ayetler ile temellendirmektedirler.¹⁰⁷ Yine bu kimselerin filen savaşa katılmaması halinde aldıkları zekâtı hazineye iade etmeleri gerekmektedir.

Hacıların *fî sebîlillâh*'a dâhil olmadığı hususunda İmam Ahmet b. Hanbel'den iki farklı rivayet olsa da Hanbelî mezhep âlimlerinin çoğuna göre zekâtın hac yapacak kimselere sarf edilmesi kabul edilmemiştir.

İbn Kudâme, (ö.620/1223) el-Muğnî adlı eserinde zekâtın hacılara sarf edilemeyeceği görüşünün daha sahih olduğunu ifade etmekte ve *fî sebîlillâh*

¹⁰² Hâzin, Alâuddin Ali, *Lubâbü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzîl*, Beyrut: ts. II, 240'den naklen Murteza Köse, *Fi Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili*, s. 121

¹⁰³ Akyüz, *Zekât*, s. 539.

¹⁰⁴ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, *el-Muğnî*, Beyrut: Dâr'İ-Fikr, ts. II, 528.

¹⁰⁵ Bakara 2/190.

¹⁰⁶ Saf 38/4.

¹⁰⁷ Ebû İshâk Burhaneddin İbrahim b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Muflih, *el-Mubdi' Şerh'ul Mukni'*, Beyrut: Dâr'ul kütüb'il İlmîyye,1997, II, 411.

ifadesi mutlak olarak kullanıldığında bundan ancak cihadın anlaşılabilirliğini, Kur'an'da *fi sebîlillâh* denildiğine az bir örnek dışında bütün yerlerde cihadın kastedildiğini belirtmektedir.¹⁰⁸ Yine Hanbeli hukukçu el-Cevzî'ye göre zekatın hacılara verilip verilemeyeceği tasında iki görüş olduğunu rivayet ederek, zekatın *fi sebîlillâh* kapsamında hacılara verilmesi halinde ancak ihtiyacı miktarınca ve fakir olması şartıyla verilebileceğini ifade etmektedir.¹⁰⁹

Ayrıca İbn Kudâme; zekâtın ya muhtaç olan kimselere veya müslümanların menfaatine çaba sarf eden kimselere verilebildiği tespitinde bulunup, hacılar bu iki sınıftan hiç birine girmediğinden zekâtın sarf yerlerinden biri olamayacaklarını, ayrıca hac yapmanın Müslümanların umumi maslahatına katkı sağlamadığını ifade ederek, imkanı olmayanların hac yapmalarının vacip olmadığını söylemekte ve haccın *fi sebîlillâh*'a dâhil olamayacağını belirtmektedir.¹¹⁰

Hanbelî fıkıh kitaplarından el-Mu'temed'de ise *fi sebîlillâh* ifadesinden gazilerin anlaşılması gerektiği fakat fakir olan kimselerin hac ve umre yapması için kendilerine *fi sebîlillâh* bağlamında zekât verilebileceği ifade edilmektedir.¹¹¹

Hanbelî âlimlerden es-Sâmîrî de haccın *fi sebîlillâh*'a dâhil olduğunu ifade ederek fakir olması şartıyla ister farz hac ve umre isterse nafîle hac ve umre yapmak murad eden kimsenin zekâttan hisse alabileceğine dikkat çekmektedir.¹¹²

Hanbelî mezhebi fakihlerinden Buhûtî'ye (ö.1051/1641) göre, gaziler divanda isimleri olmasına rağmen, yani ücretli asker olmalarına rağmen eğer aldıkları ücret gazâ etmesi için kendisini techiz edecek miktarda değilse, bu kimseler de zekât alabilirler. Ve yine zekât, farz olan haccı yapacak kimseye veya umre yapacak kimseye ödenebilir veya bu kimselere zekât malıyla yardım yapılabilir. Bu konuda ki delileri ise Ahmed b. Hanbel'in müsnedinde de

¹⁰⁸ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, s. 434.

¹⁰⁹ Muhyiddin b. Yusuf b. eş-şeyh Cemaleddin el-Bağdâdî, *el-Mezheb'ul Ahmed fi Mezheb'il İmam Ahmed*, Riyad: Menşûratu'l-müesseseti's-Suûdiyye, ts., s.52.

¹¹⁰ İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kâfi alâ mezheb'i-il İmâm'il Mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Kahire: Dâr'u İhyâ'il Kütüb'il Arabiyye, ts. I, 347.

¹¹¹ Ali Abdülhamîd Baltacı, Muhammed Vehbi Süleyman, *el-Mu'temed fi fikh'il-İmam Ahmed*, (Abdülkâdir b. Ömer eş-Şeybânî'nin *Neyl'ül-Meârib bi şerhi delil'it-tâlib* adlı kitabıyla İbrahim b. Muhammed b. Dıvyân'ın *Menâr'us-sebil fi şerh'id-delil* adlı eserinin birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir.) Beyrut: Dâr'ul-Hayr, I, 291.

¹¹² Nasîrüddin Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. el-Hasan es-Sâmîrî, *el-Müstev'ib*, Mekke: Mektebetu'l esedî, 2003, I, 392.

geçmekte olan “Hac ve umre Allah yolundadır”¹¹³ hadisidir. ¹¹⁴ Bununla beraber gaziler için yapılmayan zengin ve fakir ayrımı hac konusunda yapılmakta ve yapılacak yardımın ancak fakirlere yapılabileceği ifade edilmektedir.¹¹⁵

Yine Buhûfî, gaziye ödenen zekâtla onun at, silah, kalkan gibi savaş ihtiyaçlarını temin edebileceğini, fakat zekât verecek kimsenin kendisinin bunları alıp da gaziye vermesinin ise zekâtın kıymetini vermek manasına geleceğinden caiz olmayacağını ifade etmektedir. Fakat İmam’ın zekât toplayıp, bu zekât mallarıyla askeri teçhizat alıp gazileri donatmasında ise herhangi bir beis görmemektedir.¹¹⁶

Görüldüğü gibi Hanbelî mezhebi kaynakları da *fî sebîlillâh*’ı cihad manasında kullanmakta ve bu kavramın geniş anlamda kullanılmasına imkân tanımamaktadır.

2.5.4. Mâlikî Mezhebi Fıkıhçılara Göre “Fî Sebîlillâh”

Malikî mezhebine göre gazilerin hem zenginleri hem de fakirleri *fî sebîlillâh* kapsamı içerisine girmekte ve imam tarafından savaşacak gazilerin at ve silah gibi ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olmaktadır.¹¹⁷ Malikîlere göre, *fî sebîlillâh* ifadesi mutlak olarak kullanıldığı her yerde gaza ve cihad manasında kullanılmaktadır.¹¹⁸

İmam Malik, gazilerden hem fakirlerin hem de zenginlerin zekat alabileceklerine delil olarak “Beş kişi dışında zengin olan kimselere zekât verilemez.”¹¹⁹ hadisi şerifidir. Malikî hukukçu el-Bâcî (v. 494/1100) Muvatta da geçen bu hadisi şerifi açıklarken zengin gazilerin zekât alabilme gerekçeleri olarak; bir kimsenin zengin olabileceğini fakat savaş zamanında gerekli olan binek, savaş aletleri ve teçhizatı kendi imkânlarıyla almaya kalkışması halinde

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Lübnan: Beyt’ul-Efkâr, 2005, s. 2023.

¹¹⁴ el-Buhûfî, Mansur b. Yunus b. İdris, *Şerhu munteha’l-irâdât*, II. 317.

¹¹⁵ Ebu’l Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. Hasen el-Kelvezânî, *el-Hidaye ala mezhebi’l- İmam Ebi Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hanbel eş-Şeybânî*, Kuveyt: Şeriket-i Ğarâs li-n neşri vet-tevzî’, 2004, s. 151.

¹¹⁶ Bkz. Mansur b. Yunus b. İdris el-Buhûfî, *Keşşâf’ul-Ginâ an-metn’il-İknâ’*, Beyrut: Âlem’ul-Kütüb, 1997, II, 107.

¹¹⁷ Abdulvehhab Ali b. Nasr, *el-Meûne ala Mezhebi Alim’il Medine*, I, 270.

¹¹⁸ el-Bâcî, Ebu’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d, *el-Muntekâ Şerh’u Muvatta-i Mâlik*, Beyrut: Dârül Kutub’il İlmîyye, 1999, III, 240.

¹¹⁹ Bkz. Ebû Dâvûd, Zekât 25.

fakir düşebileceğini veya savaşa hazırlık ve teçhizat harcamaları sebebiyle istikbalde bundan zarar görebileceğini, Müslümanların bu kimselerin gazâ etmesine ihtiyaç duyduklarından bu kimseye zekat verilebileceğini ifade etmektedir.¹²⁰

Ayrıca Mâlikî hukukçu İbn Beşir'den şehir çevresindeki surlar ve savaş için gerekli ulaşım vasıtalarına zekâtın harcanamayacağı görüşü nakledilse de İbn Abdilhakem, İbn Abdisselam ve Lahmî'ye göre zekât bunlara da harcanabilir.¹²¹ Mâlikî mezhebi mensubu müfessir Seâlebî de, (ö.1051/1641) kendi beldesinde zengin olan gazinin sefere çıkması sebebiyle zekâta müstehak olacağını ifade etmektedir.¹²²

Maliki fıkıh âlimlerinden Karâfî (ö.684/1285), konuyla ilgili görüşleri ez-Zehîre isimli kitabında zikrettikten sonra zekât malının *fi sebîlillâh* bağlamında zengin gazilere de verilebileceğini, çünkü zekât verilecek yerleri bildiren ayette zaten fakirlerin geçmekte olduğunu dolayısıyla *fi sebîlillâh* bağlamında yine fakirleri murad etmenin ayetteki atuf harfini görmemek olacağını ifade etmektedir.¹²³

Mâlikî mezhebine göre *fi sebîlillâh* ifadesinin zikredildiği her yerde, bu ifadeyle kastedilen mana “cihad ve gazâ”dır. İlgili ayet için de aynı şey geçerli olup başka bir manaya hamli söz konusu değildir. Çünkü zekât verilen bütün sınıflarda iki şeyden biri vardır. Ya zekât verilen sınıflara bizim ihtiyacımız vardır ki bunlar, âmiller ve müellefe-i kulûb'dur. Veya onların bize ihtiyacı olduğundan zekât veririz ki bunlarda, fakirler ve miskinlerdir. Gazilere ise, bizler ihtiyaç duyduğumuzdan dolayı kendilerine zekât vermekteyiz. Hacılara gelince ne onların hac yapmak için bize ihtiyacı vardır (imkânları yoksa hac yapmasınlar manası kastedilmiş olsa gerek) ne de bizim onların haccına ihtiyacımız vardır. Dolayısıyla

¹²⁰ el-Bâcî, *Muntekâ Şerh'u Muvatta-i Mâlik*, III, 235.

¹²¹ Şeyh Sâlih Abdusseme' el-âbî el-ezherî, *Cevâhir'ul iklîl Şerh'u Muhtasar'il Halîl*, Beyrut: Dârül Kutub'il İlmîyye, 1997, I, 196; Vecdi Akyüz, *Mukâyeseli İbâdetler İlmihali*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, 539.

¹²² Ebî Zeyd es-Seâlebî, *el-Cevâhiri'l-Hisan fî Tefsîri'l-Kur'an*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, III, 190.

¹²³ Şihâbuddîn Ahmed b. İdris el-Karâfî, *ez-Zahîre*, Beyrut: Dârü'l Ğarbi'l İslami, 1994, III, 148.

her iki şık da hacılar için düşünülmemeyeceğinden hacılara zekât vermek caiz olmaz.¹²⁴

Yine Mâlikî mezhebine göre, casuslara da kâfir olsalar bile zekât verilebilir. Casus Müslüman ise hür olması ve Hâşimî olmaması şarttır. Eğer kâfir ise sadece Hâşimî olmaması şarttır. Ayrıca zekât fonundan cihad için at ve silah almak sahih olur. Ancak atların masrafları beyt'ul-mâlden karşılanır.¹²⁵

Hulasa olarak, Maliki mezhebi temel kaynaklarında *fi sebîlillâh* kavramının geniş anlamda yorumlanmasına rastlanmamaktadır.

Dört mezhebin *fi sebîlillâh* hakkındaki görüşlerini naklettikten sonra bu mezheplerin ittifak ettiği hususları üç başlık altında toplayabiliriz.

- a. Dört mezhebin tamamı cihadın, *fi sebîlillâh*'ın kapsamında olduğu hususunda kesin olarak ittifak etmektedirler.
- b. Savaştan gazilerin zekâttan pay alabileceği hususunda da ittifak bulunmaktadır. Şu kadar var ki bu ittifak gazilerden fakir olanlara zekât verilebileceğine dönüktür. Savaş gereçleri ve savaş hazırlıklarına yönelik hazırlıklarda zekâtın kullanılıp kullanılmayacağı mezhepler arasında ihtilaf konusudur.
- c. Zekâtın genel hayır işlerinde, âmme hizmeti diyebileceğimiz köprü yapımı, medrese ve mescid inşası, ölülerin kefenlenmesi, yolların tamir edilmesi gibi ihtiyaçlarda kullanılmayacağı da mezhepler arasında ittifak konusudur. Bu sayılan yerlere zekâtın sarf edilememesinin sebebi Hanefîlere göre temlik şartı yerine getirilemediği için, diğer mezheplere göre ise işler zekâtın sarf edilebileceği sekiz yerden hiç birine girmedikleri içindir.¹²⁶

Dikkatimizden kaçmaması gereken bir husus da; savaşa çıkan gazilerin fakir olması gerektiği söyleyen Hanefîlerin fakirlik şartında yalnız kalmaları diğer mezheplerin bu şarta katılmamasıdır.¹²⁷

Yukarıdaki bölümlerde gerek *fi sebîlillâh*'ın tanımı gerekse *fi sebîlillâh*'ın kapsamına yönelik naklettiğimiz bilgiler, mezheplerin klasik ve ana

¹²⁴ Abdulvehhab Ali b. Nasr, *el-Meûne alâ Mezhebi Alim'il Medine, I, 270.*

¹²⁵ Abdurrahman el-Cezîrî, (çev.Mehmet Keskin), *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı, II, 893.*

¹²⁶ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât, s. 435.*

¹²⁷ Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât, s. 435.*

kaynaklarından nakledilen görüşler olup, bu görüşlerin zamanla âlimler tarafından geliştirildiği, özellikle zamanımızda bir kısım İslam hukukçusunun *fi sebilillâh*'ın kapsamını son derece geniş bir şekilde yorumladığı ayrı bir bahsin konusudur.

2.6. Muâsır Çalışmalarda “Fî Sebîlillâh” Kavramına Yaklaşımlar

Bu bölümde son dönem İslam âlimlerinin *fi sebilillâh* kavramının kapsamı hakkındaki düşüncelerini iki başlık altında aktarmaya çalıştık. Birinci bölümde, bu kavramı mezheplerin klasik bakış açısını aşmamak suretiyle değerlendiren alimleri, ikinci bölümde ise, klasik görüşü kabul etmekle beraber *fi sebilillâh*'ın bazı dini hizmetleri kapsayacak şekilde daha geniş yorumlanması gerektiğini ifade eden alimleri ve görüşlerini zikrettik. Elbette konuya yönelik çalışma yapan bütün araştırmacılara ulaşamamışızdır. Ancak konuya yönelik klasik görüşleri nakletmek dışında kendi fikrini de ortaya koyan ve fikrini temellendirmeye çalışan araştırmacılardan ulaşabildiğimiz kadarının görüşlerini aktarmaya çalıştık.

2.6.1. Klasik Yorumu Benimseyenler

2.6.1.1. Vehbe Zuhaylî

Son zamanlarda yapılan tefsir çalışmalarında zekât verilecek yerleri belirten ayetteki *fi sebilillâh* konusunu etraflıca ele alan âlimlerden biri Zuhaylî'dir. Zuhaylî'nin “fi sebilillah” ile ilgili görüşleri özetle şöyledir.

Cumhurun görüşüne göre *fi sebilillâh* askeri divanda hakları olmayan mücahit gazilerdir. Zengin olsun, fakir olsun kendilerine gaza yolunda harcadıkları miktar ödenir. Çünkü “yol” kelimesi kullanıldığında kitap ve sünnette gazâ manası anlaşılır. Ama divanda takdir edilmiş bir maaşı olana verilmez. Çünkü onun yetecek bir maaşı vardır. Bu sebeple muhtaç değildir. Hiç kimse malının zekâtıyla hac etmez, malının zekâtıyla gaza etmez, o zekât malıyla onun adına hac edilmez, gazâ da edilmez. Bu görüşe göre şimdiki orduya zekâttan pay verilmez. Çünkü askerler ve subaylara devrimizde sürekli aylık veriliyor. Ancak bugün, zaruret ya da genel ihtiyaç durumunda silah alımına yahut cihat yolunda teberru verilebilir.

Ebu Hanife; Allah yolundaki gaziye ancak fakir olduğu zaman verilir, der. İmam Ahmed ise kendisinden gelen iki rivayetten en sahihinde şöyle demiştir. Hac, Allah yolundandır. Dolayısıyla hac etmek isteyen zekâttan pay verilir. Çünkü Ebu Davud İbni Abbas'tan şöyle rivayet eder: Bir adam Allah yoluna bir deve verdi, hanımını da hac etmek istedi, Rasulullah (s.a.v.) ona “*Ona bin, çünkü hac Allah yolundandır*” buyurdu. Cumhur ulema bu görüşe şöyle cevap vermiştir. Hac, Allah yoludur. Ancak ayet cihatla yorumlanır. İmam Malik, Allah yolları çoktur, der. Bazı Hanefiler, Allah yolunda ilim talebesiyle, Kâsânî ise; her türlü ibadet ve tâatla yorumlamıştır. O takdirde, ölülerin kefenlenmesi, köprü, kale ve mescid yapımı gibi bütün hayır yolları kapsamın içine girer.

Netice olarak; Bazı alimler müstesna, alimler zekatın mescid ve köprü yapımı, yol ıslahı, ölülerin kefenlenmesi, borç ödenmesi, silah satın alınması ve ayette zikrolunmayan diğer ibadet çeşitleri gibi şahıs için mülkiyet söz konusu olmayan yerlere verilmesinin caiz olmadığını savunmuşlardır.¹²⁸

2.6.1.2. Elmalı M. Hamdi Yazır

Geçmiş dönemde yazılmış olan tefsirlerden etkilenmiş olmakla beraber günümüz ihtiyaçlarını da dikkate alarak telif etmiş olduğu “Hak Dini Kur’an Dili” isimli tefsirinde Yazır’ın (ö.1942) *fi sebîlillâh*’ı nasıl değerlendirdiği, kapsamı ve sınırları konusunda hangi düşüncede olduğu önemlidir.

Tevbe süresinin 60. Ayeti kerimesinde zekatın verileceği yerleri tespit eden ayeti kerimeyi tefsir eden Yazır, bütün sınıfları tek tek izah etme yolunu takip etmiş olup *fi sebîlillâh*’a da özel bir bölüm ayırmıştır.

Bu bölümde Yazır *fi sebîlillâh* ile ilgili görüşlerini özetle şu şekilde ifade etmektedir.

Fî sebîlillâh (Allah yolunda) kaydı, en geniş bir mana ile alındığı zaman sadakaların hepsinde vardır. Yukarıda da işaret edildiği gibi Allah rızası gözetilmek sadakaların özünde bulunması gereken bir kavramdır ve mahiyetine dahildir. Fakirlere, yoksullara, kölelerin azadına ve borç yükü altında ezilenlere verilen sadakalarda da aslında *fi sebîlillâh* manası vardır, yoksa onlara

¹²⁸ Vehbe Zuhayfî, *Tefsirü'l-Münîr* (Trc. Hamdi Arslan), İstanbul, Bilimevi Yayınevi, 2003, IV, s.440.

verilemezdi. Bunun böyle olduğu biliniyorken bütün bunlar arasından bir de ayrıca *fi sebîlillâh* diye buyrulması bunun genel anlamda *fi sebîlillâh* kavramı içinde özellikle başka bir *fi sebîlillâh* demek olduğunu, yani genel anlamıyla ele alınamayacağını derhal ifade eder. Sadakanın öbür sınıflardan başka özellikle verilmesi gereken bir harcama yerine ait bir zarftır. “Allah yolundakiler için” demektir ki, Allah için olan bir ibadete kendilerini adanmış olanların özel vasıflarını anlatır. Sadaka kavramı ilişkisiyle de bunların ihtiyaçlarının karşılanmasının söz konusu olduğu oldukça açıktır. Bu şekilde burada “*O fakirler ki, onlar kendilerini Allah yolunda adanmışlardır*”¹²⁹ ayetini özetleyen bir mana gizlidir. Demek ki, diğer harcama yerlerine verilen sadakalar dahi “fi sebîlillâh” olduğu halde, bu harcama yerine verilen sadaka “iki kere fi sebîlillâh” demektir. Dolayısıyla buradaki “fi sebîlillâh” ile muradın özel bir manayı vurgulamak olduğu açıktır. Ve bu mana, evvela cihad, ikinci olarak hac, üçüncü olarak da ilim tahsili için yolculuk etmek şeklinde ele alınabilir. Bu yüzden *fi sebîlillâh* deyimini şeriat geleneğinde cihada ait bir kavram olmuştur. Çünkü Allah için sefer ve kendini vakfetmek anlamında en başta gelen ibadet budur. Bundan dolayıdır ki bütün tefsir ve fıkıh alimleri bu mana üzerinde görüş birliği içindedir. Bununla beraber hacda da bu mana bulunmaktadır.¹³⁰ Yine tefsir ve fıkıh açısından bu mana da ayetin kapsamı içinde kabul olunmuştur. Ayrıca Suffe Ashabı gibi din ilimlerinin tahsiline kendini adanmış olanları da kapsamı içine aldığı “*Kendilerini Allah yolunda adanmış olan fakirler için*”¹³¹ ayetinin tefsirinde nakledilmiştir.¹³²

Ayrıca Yazır; Fahreddin Razî'nin “Köprü ve fabrika yaptırmak da *fi sebîlillâh*'a dâhildir” manasına gelen bir rivayeti tefsirine almasını eleştirmekte ve bu görüşü kitabına almasının bu görüşü teyid etmek manasına gelebileceğinden yola çıkarak “bu görüşü nakleylemesi uygun olmadı” demektedir.¹³³

Yazır'ın *fi sebîlillâh*'ın kapsamı ve sınırları hakkındaki görüşlerini en güzel şekilde özetleyen bölüm ise şu bölümdür.

¹²⁹ Bakara 2/273.

¹³⁰ Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul:Azim Dağıtım, ts. IV, ss. 371-372.

¹³¹ Bakara 2/273.

¹³² Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, ss.371-372.

¹³³ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, s.373.

Fî sebîlillâh'ın tefsirinde, her çeşit hayır için geçerli bir ifadeymiş şeklinde anlatmak nasıl doğru olabilir? Şüphesiz açık ve ortada olan mana mücahitlerdir. Bunda diğer hayır çeşitleri olsa olsa bir ihtimal olur ki, bununla nafil olan sadakalarla amel caiz olsa bile zekat gibi vacip sadakalarla caiz olmaz. Mesela zekata mahsuben cami veya misafirhane yapmakla zekat borcu eda edilmiş olmaz. Onlar vacip olan sadaka cinsinin dışında doğrudan doğruya kendine mahsus başka bir hayır ve ibadet olur. Lakin o hayır, vacip olan sadakanın yerine geçmez, zekat sayılmaz. Ancak mücahitlerin cihatta muhtaç oldukları her türlü levazım ve mühimmat "*Onlara karşı kuvvet hazırlayın*"¹³⁴ ayetinin kapsamı içinde olup da yalnızca kendi imkanları ile tedarik edilmesi mümkün olan "cihat ihtiyaçları"nın hepsi, bu "*fî sebîlillah*" harcama yerine girer.¹³⁵

Yazır'ın "*fî sebîlillah*" ile ilgili görüşlerini anlatan önemli yazılarından biri de Beyânül Hak'da yayınlanan makalesidir.

Yazır'ın yaşadığı dönemde zor günler geçiren Osmanlı donanmasına yardımları artırabilmek maksadıyla bazı gazetelerde donanma îanesinin zekât yerine geçeceği ve donanmaya yardımın *fî sebîlillâh* kapsamında değerlendirilmesi gerektiği fikirleri neşredilmiştir. Bunun üzerine Hamdi Yazır "Donanma İanesi Zekât Yerine Geçer mi?" başlıklı bir makale kaleme almış ve bu makale "Beyanü'l-Hak"da yayınlanmıştır. Öncelikle Hikmet Gazetesinde dillendirilen bu fikirleri önermeler haline getiren Yazır, daha sonra önermelerin ve dolayısıyla bu fikirlerin yanlışlığını göstermiş, sadaka ve zekatın sarf yerlerini ve bunlarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bizler de önce bahsi geçen önermeleri sunup daha sonra müellifin delillerini zikredeceğiz.

Dava: Zekatın donanma îanesine verilmesi lazımdır veya evlâdır veya caizdir.

Delil: Zekât bir farz ve donanma îanesi de şu zamanda buna muâriz bir farzdır.

İki farz teâruz ettiği vakit ise ehemmi takdim olunmak lazım veya evlâ veya caizdir.

Binaenaleyh: Zekât ve donanma ianesi hangisi önemli ise o takdim olunmak lazım.

¹³⁴ Enfâl 8/60.

¹³⁵ Muhammed Hamdi Yazır *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, s. 374.

Donanma îanesi ise zekâttan önemlidir.

Binaenaleyh: İâne takdim olunmak lazım.

Farz olan donanma îanesi edâ edilince zekât tehir olunmak lazım.

Zekât tehir olunca sakıt olmak lazım.

İâne edâ edilirse zekât sakıt olur.

İlk olarak Hamdi Yazır, zekâtın itirazsız farz-ı ayn ve inkâr edenin kâfir olduğunu oysa donanma îanesinin Biga müftüsünün dediği gibi farz-ı kifaye olduğunu ve bunu inkâr edenin tekfir edilemeyeceğini ifade etmiş ve böylece birinci önermede iddia edilen îänenin farz olmadığını göstermiş ve dolayısıyla da bir bakıma bu fikri meşruiyet alanına taşıyan bağı koparmıştır.

İkinci olarak bu fikri savunan insanların, donanma îanesi ile zekât gibi iki farzın ictima etmesiyle Müslümanlara harac/zorluk lazım geleceğini iddia ettiklerini belirten Hamdi Yazır, haracın sınırsız bir mana ifade etmediğini ve hatta külfet olmadığını, eğer hal böyle olsaydı ne kadar şer’i teklifler varsa hepsinin külfetten müştak olduğu için hiçbirisinin meşru olmamasının icap edeceğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir: “İbadat-ı maliyye ale’lekser kudret üzerine mübtenî olup bu ise şer’an nisap ile teayyün etmiş ve zekatta biraz daha teysîren nemâ ve havelân dahi ilave edilmiştir. Binaenaleyh donanma îanesine bütün nisabını vermeyecek olan kimseler neden haraca düşmüş olsunlar?”¹³⁶

Üçüncü olarak, bu insanların donanma ianesini def-i mefasid sayarken zekâtı celb-i menfaat saydıklarını ifade eden Hamdi Yazır, bunların her ikisinin de def-i mefasit olduğunu beyan etmiş ve “madem mefasid-i muhakkaka’yı izale üzerimize farz oluyor, şu halde celb-i menâfiden tamamen vazgeçmeli ve celb-i menâfie ait neyimiz varsa onu der’i mefâsite tahsis etmeliyiz.” demiş ve bu düşüncenin pratikte ne kadar tehlikeli sonuçlar doğuracağını gösterebilmek için tarihi eserlerin, hazinedeki değerli eşyaların, camilerdeki, kiliselerdeki eserlerin satılmasını ve buna dair şer’i bir kanun yapılmasını zikretmiş ve buradan gelecek parayla insanın, bütün medeniyetimize yetiyecek mefsedetlerin izale edileceğini söyleyesi geldiğini dile getirmiş ve şöyle devam etmiştir. “Makam-ı Meşihat-ı

¹³⁶ Bkz. Yazır, “Donanma İanesi Zekat Yerine Geçer mi?”, Makaleler, II. Haz: Cüneyd Köksal-Murat Kaya, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998. s. 123.

Ulyâ'ya yine böyle istirhâmât ve irşâdâtta bulunsunlar, fetva alamayacaklar mı? Alamazlarsa o vakit hem ulemâyı hem de fetvahaneyi 'anlamıyor, engel oluyor' diye istedikleri kadar ta'n etsinler. Fakat böyle bir fetva verilse ne olacak? Terakkîperverân-ı ümmet "bizim cicilerimize bicilerimize dokunmayın" diye feryada başlayacaklar, işte bir sosyalistlik cidali koparacak."¹³⁷

O kimselerin düşüncelerini bu şekilde reddeden Hamdi Yazır, fakirlerin hakkı olan zekâtı donanma için almanın aynı zamanda zenginlerin fakirlere verecekleri yevmiyeyi toplamak ve diğer bir ifade ile fukaradan istiâne etmek ve züğürtlerden medet ummak manasına geleceğini de sözlerine eklemiştir.¹³⁸

Bu ifadelerden açıkça anlaşıldığı gibi Yazır, *fi sebîlillâh* konusunda kapsam genişlemesine yol açacak bir bakış açısını benimsememekte ve sebep olacağı sonuçlara işaret ederek zor şartlar altında olunmasına rağmen *fi sebîlillâh*'ı fakirler sınıfını açacak bir şekilde yorumlanmasına karşı mücadele vermektedir.

2.6.1.3. Ömer Nasuhi Bilmen

Son devir âlimlerinden olan ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nda yapan Ömer Nasuhi Bilmen, zekat sınıflarından biri olan *fi sebîlillâh*'ı kendi tefsirinde "Allah yolunda cihada atılan gaziler" şeklinde ifade ederek, fakir olmaları halinde bu kimselere zekat verilebileceğini, fakat bunun Hanefilerin görüşü olduğunu, Şafii ve Maliki mezhebine göre ise, zengin de olsalar gazilerin zekat alabileceğini ifade etmektedir.¹³⁹

Bu sınıftan maksadın, Allah yolunda gönüllü olarak cihada iştirak etmek istediği halde nafakadan, silah ve sâireden mahrum olan gaziler olduğunu bu kimselere noksanlarını tedarik etmek için zekat verilebildiğini, bu sınıfa *fi sebîlillâh* dendiğini¹⁴⁰ belirten Bilmen, bu kimselerinin beytülmal'den tahsisat almamaları halinde ancak zekattan hisse alabileceklerini ifade etmektedir.¹⁴¹

¹³⁷ Yazır, Agm. s. 126.

¹³⁸ Bkz. Yazır, A.g.m. s. 127.

¹³⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Tükçe Meal-i Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: Kahraman Yayıncılık, ts. III, s.1288.

¹⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul: Kitabevi, 2002, s.411.

¹⁴¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûki İslâmîyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Sarmaşık Yayınları, ts.IV, s.117.

2.6.2. Kavramın Geniş Anlamda Yorumlanmasını Savunanlar

2.6.2.1. Muhammed Abduh

Muhammed Abduh, el-Menâr isimli tefsirinde *fi sebîlillâh* kavramı hakkında şu açıklamaları yapmaktadır; “sebîl” yol demektir. Allah’ın yolu, onun rızasına ulaştıran inanç ve amel yolu manasına gelmektedir. Cihad ve dini savaş, Kur’anda Allah’ın yolunda olmaya daha yakın olduğundan bütün mezhepler “Allah Yolunda” sözünden, bu kavramdan zekata hak kazanan gaziler ve sınırda bekleyenlerin kastedildiğinde ittifak etmişlerdir. Bununla beraber Abduh, İmam Ebû Hanife’nin (r.a.) “Gazi sadece fakir ise zekat alabilir” ifadesini sert bir şekilde eleştirmekte ve bunun nass üzere yapılmış bir ziyadelik olduğunu bunun da nesih demek olduğunu, Kur’ân’ın ise ancak Kur’ân veya mütevatir haberle nesih olunabileceğini belirtmektedir.¹⁴²

Yine Abduh’un ifadesiyle, *fi sebîlillâh* kavramı din ve devlet işlerinin kendileriyle kaim olduğu, Müslümanlara ait olan genel hizmetlerdir. Fertlerin yapacakları hac ise bu kavrama dahil olmaz. Çünkü hac, gücü yetene farz olup yoksullara farz değildir. Hac, zengin olmak şartıyla namaz, oruç gibi farzlardan olup, dine ve devlete genel yarar sağlayan işlerden değildir. Ancak, hac işleri ile Müslümanların hacla ilgili genel ihtiyaçları Allah yolundadır. Bu sebeple, bu kavram cümlesinden olmak üzere, hac yollarını imar ederek güven altına almak, hacıların su ve gıda ihtiyaçlarını sağlamak, hacıların ilgili genel sağlık konularında tedbirler almak için zekat malından harcamalarda bulunmak caizdir.

Abduh, “*fi sebîlillâh*” ifadesinin i’lâ-i kelimetullah, Allah’ın dinine yardım etmek, Allah’a güzel bir şekilde kullukta bulunmak ve onun kullarına fayda sağlamak suretiyle Allah rızası gayesini taşıyan bütün meşru işleri kapsayan bir ifade olduğunu, fakat bu umumî manayı ne ilk İslam büyüklerinden ne de onların yerini tutan sonraki âlimlerden hiçbirinin kabul etmediğini, dolayısıyla *fi sebîlillâh* ifadesinden bu umumî anlamın kast edilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir.¹⁴³

¹⁴² Muhammed Abduh, *Tefsîr ‘ul-Kur’an’il Hakîm* (el-Menâr), Beyrut: Dâr’ul Fikr, X, s.500.

¹⁴³ Muhammed Abduh, *Tefsîr ‘ul-Kur’an’il Hakîm*, X, s.500-501.

2.6.2.2. Seyyid Kutub

Seyyid Kutub(ö.1336/1966) “Fî Zilâli’l Kur’ân” adlı tefsirinde, zekat verilecek sınıfları beyan eden Tevbe/60. Ayeti kerimede *fi sebîlillâh* sınıfını; “Bu kapı sonuna kadar açıktır ve Allah’ın kelamını yeryüzünde tahakkuk ettirten cemiyetin bütün menfaatlerini içerisine alır”¹⁴⁴ diyerek kısa bir izah yapmakta ve bu izahından da *fi sebîlillâh* kavramını dar manada değil de bütün hayır yollarını kapsayacak şekilde geniş çerçevede düşündüğünü ifade etmiş olmaktadır.

2.6.2.3. Reşit Rıza ve Mahmut Şeltût

Reşit Rıza ve Mahmut Şeltût’a göre, bahis konumuz olan *fi sebîlillâh* için “yalnız şunlardır, şunlar değildir” şeklinde bir mütalaa yürütmek yüzde yüz isabet kaydeden bir görüş olmaktan uzaktır. Müctehid ve müfessirlerin bu sınıfa verdikleri hususi ve kayıtlı manalar da bu hükme girmekle beraber, bu sınıf yalnız bunlardan ibaret değildir. Allah yolunda sınıfının tayini hususunda Yüce Allahın beyanından ileri gitmeyerek, onu geniş manada ele almak daha isabetli olacaktır. Allah yolunda sınıfına, Allah yolunda olan her şey girmelidir. Yalnız zamanın şartlarını göz önünde tutarak, Allah yolunda yapılacak hizmetlerin derecelerine göre bir değerlendirme yapmak daha uygundur. İslam dininin yücelmesi için yapılacak bütün savaşlar, İslam inancının zayıf olduğu devirlerde diğerlerine göre öncelik taşır. Gaziler, mücahitler, hacılar ve hac yolu, ilim tahsil edenler, ilmî araştırma yapanlar, ilmî araştırma müesseseleri hep bu sınıfa girer; fakat bu sınıf yalnızca bunlardan ibaret değildir. Harpler, cereyan ettikleri devirlere göre, değişme istidadı gösterirler. Bunun yanında, yapılan savaşlar, Allah rızasından başka hedeflere de yönelebilir veya uzun zaman meydan savaşları yapılmayabilir. İşte “fî sebîlillâh” tabiri, geniş manasıyla uygulamaya konmalı, mesela çağın fikir savaşından İslam galip çıkarılmaya çalışılmalıdır. İslamın hukukî, iktisadî, ictimai, ahlakî vb. bütün cemiyeti kucaklayan ilkelerini gün yüzüne çıkarmak gerekir. Bütün dillerde İslamı tanıtıcı yayın yapmak da bu tür faaliyetlerdendir.¹⁴⁵ Öncelikle askeri hastaneler dahil olmak üzere her türlü savaş araç ve gereçlerinin ve askeri uzmanların ihtiyaç duyduğu malzemelerin bu ifadenin kapsamına dahil

¹⁴⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl’il Kur’ân*, (trc.İ.H.Şengüller,M.Emin Saraç, Bekir Karlığa) İstanbul: Hikmet Yayınları, ts. s.322.

¹⁴⁵ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s.541.

olduğunu ifade eden Şeltut, yeterli cami bulunmayan yerlere cami yapımı ve İslami tebliğ amacı taşıyan hizmetlerin de *fi sebîlillâh* kapsamına girdiğini ifade etmektedir.¹⁴⁶

2.6.2.4. Ebu'l A'lâ Mevdûdî

Mevdûdî'ye (ö.684/1285) göre; “Allah yolu” Allah’ı hoşnut eden tüm iyi amelleri kasteden çok genel bir terimdir. Bu nedenle bazı fakihler, zekât fonunun her türlü hayır işi için kullanılabilmesi görüşündedirler. Fakat gerçek şu ki burada, Allah yolu terimi Allah yolunda cihad, yani küfre dayalı tüm sistemleri yıkıp yerlerine İslami sistemi kurmak anlamındadır. Önceki âlimlerde bu görüştedir. O halde zekat fonu, yapılan askeri seferlerin giderlerini karşılamakta veya askerlerin kişisel ihtiyaçlarını karşılamakta başkalarının yardımına muhtaç olup olmaması göz önünde bulundurulmaksızın cihatta gerekli olan silah, teçhizat, ulaşım araçları ve diğer ihtiyaçlar için harcanabilir. Aynı zamanda tüm zaman ve enerjilerini cihad için harcayanlara geçici bir süre için veya sürekli bir maddi yardım yapılabilir.¹⁴⁷

Yine Mevdûdî'ye göre, evvelki alimler genellikle cihat yerine “kıtal” veya eş anlamlı bir kelime olan “gazve” yi kullandıkları için burada “Allah yolu” tabiri ile ilgili bir yanlış anlama ortaya çıkmıştır. Buradan yola çıkarak onlar, zekatın sadece “kıtal” için harcanabileceği sonucuna varmışlardır. Fakat Allah yolunda cihad, Allah yolunda kıtalden daha geniş bir manaya şamil olan bir ifadedir. Cihad, küfür kelimesini alçaltıp, Allah kelimesini yüceltmek ve İslami bir hayat tarzı kurmak için harcanan tüm çabaları içeren bir terimdir. Bu çabalar ister ilk etapta Allahın mesajını tebliğ etmek şeklinde olsun, isterse son aşamada savaşmak şeklinde olsun fark etmez.¹⁴⁸

2.6.2.5. Yusuf Karadâvî

Zekât hakkında “Fıkhu’z Zekat” adıyla müstakil bir eser kaleme alan ve zekat konusunu her yönüyle kapsamlı bir şekilde inceleyen muasır İslam hukukçusu Yusuf Karadâvî bu çalışmasıyla kendisinden sonra yapılan zekatla

¹⁴⁶ Bkz. Mahmut Şeltut, *el-Fetâvâ*, Kahire: Dâr’uş-Şurûk, 2004, s.103.

¹⁴⁷ Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, İstanbul, İnsan Yayınları, II, s.227.

¹⁴⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'an*, II, s.227.

ilgili her çalışmada görüşlerine atıf yapılan bir kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan Yusuf Karadâvî'nin *fi sebîlillâh* konusuna yaklaşımı özel önem arz etmektedir. Kitabında “fi sebîlillâh” konusuna yaklaşık otuz sahifelik bir bölüm ayıran Karadâvî konuyu hem klasik fikhî bakış açısıyla ele almış hem de zamanımızda konunun nasıl anlaşılması gerektiğine yönelik görüşlerini serdetmiştir.

Zekâtın yedinci sınıfını teşkil eden “fi sebîlillâh”ın kimler olduğu ve ayetin kastedtiği “fi sebîlillâh” zümresinden kastedilen şeyin ne olduğu sorusuyla incelemesine başlayan Karadâvî, öncelikle *fi sebîlillâh*'ın luğat ve ıstılah manalarını incelemektedir. Karadâvî'nin daha çalışmasının başında; Hz. Allah'a yaklaşmaya vesile olan her türlü salih amelin ister ferdi olsun ister ictimâî olsun *fi sebîlillâh* kapsamında olduğunu ifade eden bir luğavî bakıştan sonra, ıstılahî anlamın “fi sebîlillâh”ın cihad manasında kullanımının çok olmasından dolayı *fi sebîlillâh*'ın sadece cihad (sıcak savaş) manasına gelmiş gibi düşünüldüğünü ifade etmesi dikkat çekicidir. Alimlerin ihtilafının bu luğavî ve ıstılahî anlam arasındaki kapsam farkından kaynaklandığını ifade eden Kardâvî, araştırmasının *fi sebîlillâh*'ın kapsamına dönük bir araştırma olacağını ifade ederek konuya başlamaktadır.¹⁴⁹

Sırasıyla Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine mensup âlimlerin görüşlerini etraflıca nakleden Karadâvî'nin mezheplerin klasik görüşlerine ilişkin aktardığı hususlara klasik fikhî bakış açılarını incelediğimiz bölümde temas ettiğimizden girmeyeceğiz. Bunun dışında *fi sebîlillâh*'ı geniş manada yorumlamayı temellendirme gayesiyle zikrettiği dayanaklardan biri Fahreddin er-Razi'nin Tefsirinde zikrettiği görüştür ki Razi, o görüşünde *fi sebîlillâh* lafzının zahirine bakıldığında bundan sadece savaşa çıkan gazilerin anlaşılmasının doğru olmayacağını belirterek, Kaffâl'den nakledilen ve bazı fakihlerin zekatların ölçüleri kefenlemek, kaleler yapmak, mescid bina etmek gibi bütün hayır cihetlerine sarfının caiz olduğunu ifade eden görüşü aktarmaktadır. Bazı alimlerin Kaffâl'den gelen bu rivayetteki “bazı fakihler”in kimler olduğuna dönük belirsizlikten hareketle bu hususta ki görüşleri benimsemeyeceğini düşünen Kardâvî, muhakkik

¹⁴⁹ Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, s. 429.

alimlerin fakîh vasfını sadece müctehidler için kullandığını belirtmek suretiyle Kaffâl'in görüşlerini savunmaya çalışmaktadır.¹⁵⁰

Ayrıca Karadâvî, İbn Kudâme'nin el-Muğnî'de naklettiği ve Enes b. Mâlik ve Hasanı Basrî'ye nispet olunan "Yollara ve köprülere verdiği şey senin için geçerli bir zekâtıdır" sözünü nakletmek suretiyle de "fi sebîlillâh"ın geniş manada yorumlanmasının daha doğru olacağını ifade etmekte ve bu rivayetlerden yola çıkarak yollar ve köprüler yapmanın ve bunların bakımının zekat fonundan karşılanabileceğini ifade etmektedir.¹⁵¹

Dört mezhebin ve İmamiyye ve Zeydiyye mezheplerinin görüşlerini naklettikten sonra Kardâvî, delilleri değerlendirme ve tercih yapma adını verdiği bir başlık altında; "fi sebîlillâh"ı geniş manada yorumlayanların açık bir delile dayandığını bunun da "fi sebîlillâh" ifadesinin vaz'î ve aslî manası olduğunu ve bu mananın her hayır işini kapsayan ve Müslümanların menfaatine olan her şeye şâmil olan bir ifade olduğunu dolayısıyla "fi sebîlillâh"ı geniş manada yorumlayanların mescidler, medreseler, hastaneler gibi her türlü hayır *fi sebîlillâh* kapsamı dahilinde zekatın sarf edilmesinin caiz olduğunu ifade etmektedir.¹⁵²

"Fî sebîlillâh"ı dar manada yorumlayan dört mezhep fukahâsının delillerini iki başlık altında toplayan Kardâvî, birinci madde olarak Hanefilerin zekatın rüknü olarak "temlik"i gördüklerini zekatın hayır cihetlerine sarf edilmesi halinde ise bu temlik'in gerçekleşmeyeceğini çünkü bu durumda zekatın kimsenin mülkiyetine girmesinin söz konusu olamayacağını belirtmektedir. Kardâvî Hanefilerin temlik noktasındaki endişelerini gidermek noktasında zekat verilecek yerleri ifade eden Tevbe süresinin altmışıncı ayetini inceleyerek cevap vermekte ve Hanefilerin temlik noktasından yaptıkları itirazın pek doğru olamayacağını belirtmektedir. Çünkü ilgili ayette "fi" harfi ceriyle anlatılan kısımlarda temlikin şart koşulmasının doğru olmadığı, nitekim zekat malından ölen kimsenin borcunun ödenmesi veya köle azad edilmesinin caiz olduğunu belirten bir çok fakîh'in temlik olmamasına rağmen bu uygulamaları caiz gördüklerini ifade etmektedir.¹⁵³ "Fî sebîlillâh"ı dar manada yorumlayan cumhurun ikinci

¹⁵⁰ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, s. 435.

¹⁵¹ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, s. 436.

¹⁵² Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, s. 439.

¹⁵³ Karadâvî, *Fıkhu'z-Zekât*, s. 439-440.

delillerinin ise, mescidlerin, medreselerin ve çeşmelerin inşası ve benzeri harcama yerlerinin Kur'an'ın sekiz sınıf olarak sınırlandırıldığı zekatın sarf yerlerinden hiçbirine dahil olmadığı, ilgili ayette geçen "innemâ" lafzının hasr ve tahsis ifade ettiğini, dolayısıyla bu gibi yerlere zekat malından sarf edilemeyeceği görüşünü ise Kardâvî, "fî sebîlillâh"ı geniş manada yorumlayan kimseler için bunun kafi düzeyde bir red olamayacağını, çünkü "*fî sebîlillâh*"ı geniş manada yorumlayanların ilgili harcama yerlerini *fî sebîlillâh* kapsamına sokmak suretiyle zaten sekiz sınıfın içine dahil ettiklerini ifade etmektedir.¹⁵⁴ Bu yorumlarıyla Karadâvî dört mezhebin itiraz noktalarına cevap vermeye çalışmakta ve "fî sebîlillâh"ı geniş manada yorumlamaya mani olan unsurları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.

Yine Karadâvî, Hz. Allah'ın kelamının faidesiz tekrardan münezzeh olduğunu belirterek ilgili ayette geçen "fî sebîlillâh" ifadesiyle yine ayetin başında geçen fakir kimseleri anlamının değil de, yeni bir mananın anlaşılmasının doğru olacağını ifade etmektedir. Ayrıca Kardâvî, *fî sebîlillâh* ifadesi mutlak bırakıldığında bu ifadeden cihad manasını anlamının doğru olduğunu nitekim bunun İbn Esîr tarafından da ifade edildiğini fakat sadece cihada tahsis etmenin doğru olmadığını belirtmektedir.

Cihad ifadesi olarak yorumlanan *fî sebîlillâh*'ı cihad manasının kapsamını genişletmek suretiyle de dolaylı olarak genişletme amacı güden Kardâvî, cihadın sadece askerî manada anlaşılmaması gerektiğini, cihadın kılıç ve mızrakla olabileceği gibi, kalem ve lisanla da olabileceğini bazen de fikrî, siyasî, iktisâdî cihadın gerekeceğini, bunların tamamının ise yardıma ve desteğe ihtiyacının olacağını ifade ederek, mühim olan hususun esas şart olan Allah'ın dinine yardım ve i'lâ-i kelimetullâh olduğunu, hangi yolla yapılırsa yapılsın Allah kelamının yeryüzünde yüceltilmesi ve yayılması amacını güden her türlü cihadın "fî sebîlillâh" olduğunu, dolayısıyla bu organizasyonların zekat fonuyla desteklenebileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁵

Karadâvî, dört mezhebin fukahâsının tamamının eski olduğunu, onların zamanında cihad sadece silahla olduğundan bu payı savaşçıların donatılması ve

¹⁵⁴ Karadâvî, *Fıkhu 'z-Zekât*, s. 440.

¹⁵⁵ Karadâvî, *Fıkhu 'z-Zekât*, s. 442-444.

silah ve binek alımı gibi şeylere tahsis ettiklerini, bizim bu asırda bu sınıfa farklı bir cihad şekli olan İslam dinini insanların akıllarına ve kalplerine sokmak için cihad eden, insanları İslama davet etmek için çalışan kalemleriyle ve lisanlarıyla İslam akaid ve şeriatını müdafaa etmek için uğraşan mücahidleri de ilave etmemiz gerektiğini ifade etmektedir.¹⁵⁶

Karadâvî, cihad manasını geniş anlamda yorumlamak gerektiğine dair iki delil beyan ederek, birinci olarak; İslam dininde cihadın sadece savaş suretiyle olamayacağını ifade ederek, Resulullah (sav) efendimize, hangi cihad daha faziletlidir? diye sorulduğunda, “*Zalim hükümdarın karşısında doğru sözü söylemektir.*” buyurduğunu ve cihadın sadece kılıçla olmayacağını benzer hadisi şeriflerle ifade etmektedir. İkinci olarak, zikredilen savaş dışındaki cihad yolları, cihad manasına nass ile girmemiş olması farz olursa bile bu durumda kıyas yapmak suretiyle İslam dinini yaymak ve muhafaza etmek için yapılan çalışmaların cihad manasının kapsamına ilhak edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Kardavi’ye göre, zamanımızda en büyük cihadlardan birinin İslam dinini öğretecek medreselerin inşa edilmesi, Müslüman çocuklarının eğitilmesi ve her türlü fikri ve ahlakî zararlı unsurlardan korunmasıdır.¹⁵⁷

Karadâvî, Fetâvâ-i Muâsıra isimli kitabında, hastane ve mescid inşası, ölümlerin kefenlenmesi gibi hayır işlerinin *fi sebîlillâh* bağlamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ile alakalı sorulan soruya verdiği cevapta, *fi sebîlillâh*’ın bu alanları kapsayacak şekilde genişletilmesinin mümkün olmadığını, selef âlimlerinin “*fi sebîlillâh*”ı cihada ve gazaya tahsis ettiğini ifade ettikten sonra bu cihadın her zaman kılıçla olmayacağını, zamanımızda olduğu gibi İslami hizmetler vasıtasıyla da olabileceğini ve bu alanların desteklenmesi için bu tür hizmetlerin cihad olarak değerlendirilip “*fi sebîlillâh*” bağlamında zekat verilebileceğini ifade etmektedir.¹⁵⁸

Zamanımızda, mezheplerin klasik *fi sebîlillâh* anlayışı olan askeri cihada yönelik hazırlıkların devletlerin genel bütçeleri tarafından finanse edildiğini ve bütçelerin ciddi bir kısmının askeri harcamalara ayrıldığını belirten Karadâvî’nin

¹⁵⁶ Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, s. 444.

¹⁵⁷ Karadâvî, *Fıkhü’z-Zekât*, s. 444.

¹⁵⁸ Bkz. Yusuf Karadavî, *Fetâvâ-i Muâsıra*, Kuveyt: Dâr’ul-Kalem, 1990, s. 284-286.

asrımızda *fi sebîlillâh* cihad olarak ifade edilebilecek hususlar olarak belirttiği hizmetleri kısaca, maddeler halinde aşağıda zikrettik;

1. İnsanları İslam'ın esaslarına davet etmek için bir çağrı (davet) merkezi kurmak ve Müslümanlığı bütün ülkelerde Müslüman olmayanlara duyurmak,
2. İslam ülkeleri içerisinde Müslümanları birleştirip, gençleri kucaklayarak onları islamî hayat yönüne yöneltmek ve bu yönde sebat ettirmek,
3. Yıkıcı yayınlara karşılık, halis İslamî yayın merkezleri kurmak,
4. İslam'ın cevherini, hurafelerden arınmış olarak açıklayan temel bir kitap neşredip bu kitabı geniş ölçüde yaymak,
5. İslam dinine hizmeti amaç edinmiş kuvvetli ve güvenilir iyi niyetli bazı kişileri bu hizmetlere ayırmak,

Bu sayılan hizmetler Müslümanların zamanımızda zekatlarını sarf edebileceği en önemli yerlerdir.¹⁵⁹

2.6.2.6. Seyyid Sâbık

Çağdaş fakihlerden Seyyid Sabık, “Fıkhu’s-Sünne” adlı eserinde *fi sebîlillâh* ile ilgili düşüncelerini ifade etmektedir.

Seyyid Sabık’a göre; Allah yolu, Allah’ın rızasına ulaştırın ilim ve amel yoludur. Alimlerin büyük çoğunluğu bu kavramdan kastedilen anlamın savaşa olduğunu, devletten maaşı olmayan ve gönüllü olarak savaşa giden gazilere Allah yolunda ki hizmetlere ait paydan zekat verilebileceği görüşündedir. İster zengin ister fakir olsunlar bu kimselere zekattan pay ayrılabilir.

Yine Seyyid Sabık’a göre, askeri hastaneler yaptırmak, umûmî hayır işleri, yollar, yol tamirâtı ve askeri hatlar çekmek, burçlar, kaleler, hendekler ve savaş uçakları gibi genel hizmetler ve askeri malzemeler *fi sebîlillâh*’ın genel anlamı içine girmektedir.¹⁶⁰

Zamanımızda ise Allah yolunda zekât verilebilecek en önemli yerlerden birinin, kâfirlerin fikirlerini yaymakta yaptıkları gibi, kurulacak cemiyet ve teşkilatlar olduğunu da ifade eden Seyyid Sabık, İslamı anlatacak davetçiler

¹⁵⁹ Karadâvî, *Fıkhu’z-Zekât*, s. 451-452.

¹⁶⁰ Seyyid Sâbık, *Fikh’us-Sünne*, Kahire: el-Feth’u lil-E’lâm’il Arabî, I, 280.

yetiştirerek bunları kafirler arasına göndermek suretiyle İslam'ın ilkelerini yayacak olan bu gibi şahıs ve müesseselere *fi sebîlillâh* bağlamında zekat verilebileceğini ifade etmektedir.

Dini ilimlerle diğer ilimleri öğreten ve topluma yarar sağlayan okul ve medreselerin de bu hükmün içine girdiğini, bu durumdaki medreselere ve başka bir işle meşgul olma imkanından yoksun olan öğretmenlere, meşru bir şekilde görevlerini yerine getirmeye devam ettikleri ve başka yoldan geçim sağlama imkanından yoksun buldukları müddetçe zekat verilebileceğini, insanlar kendilerinden istifade etse bile, ilminden dolayı zengin olan alimlere zekat verilemeyeceği de Seyyid Sabık ifade etmektedir.¹⁶¹

2.6.2.7. Hüsâmeddîn b. Mûsâ Affâne

Muâsır araştırmacılardan, Kudüs Üniversitesinin fıkıh bölümü başkanlığını da yapan Hüsâmeddîn b. Mûsâ Affâne, *fi sebîlillâh*'ı geniş anlamda yorumlayan araştırmacılarıdır.

Affâne, âlimlerin *fi sebîlillâh* konusunda ihtilaf ettiğini belirterek bazı âlimlere göre ayette zikrolunan “fi sebîlillâh” ifadesiyle hayır yolları yani din ve devlet işlerinin ikamesinin kastedildiğini ifade etmektedir. Bu âlimlere göre *fi sebîlillâh*'ın sadece gaziler ve sınır bekçileri manasında sınırlandırılması doğru değildir. Hastane, dini okullar, İslamî enstitüler, umumi kütüphaneler yapımı ve toplumsal fayda sağlayan hizmetlerin tamamı *fi sebîlillâh* kapsamında sayılmalıdır. Bununla beraber zekâtın verilmesi gereken diğer sınıfların hakları da bu uğurda yenmemelidir. Bazı âlimlere göre ise, *fi sebîlillâh* ile murad Allah yolunda savaşan gazilerdir. Bunların dışındaki kimselere *fi sebîlillâh* bağlamında zekât vermek sahih değildir. Bazı âlimler ise, *fi sebîlillâh* ile muradın gaziler, hacılar ve umreciler manasına geldiğini ifade etmektedirler.¹⁶²

Affâne, yukarıda ki görüşlerinin tamamının bir takım delillere dayandığını ifade etmekte, kendisinin ise ilk görüşü tercih ettiğini belirterek *fi sebîlillâh*'ın umumi maslahatlar manasında anlaşılması gerektiğini ve gerek mütekaddim âlimlerden gerekse sonraki âlimlerden bir topluluğun bu görüşte olduğunu ifade

¹⁶¹ Seyyid Sâbık, *Fikh'us-Sünne*, I, 280.

¹⁶² Nizamettin b. Musa Affâne, *Yes'elûneke*, Filistin: Dandis, 2007, I, 306.

etmektedir. Bu görüşte olan âlimlerin bir takım delillere istinaden bu görüşü benimsediğini de ifade eden Affâne, dört madde halinde bu delilleri şu şekilde ifade etmektedir;

1. Gerek Kur'ânı Kerimde gerekse Rasulullah'ın (s.a.v.) sünnetinde *fi sebîlillâh* bağlamında zekâtın umumi maslahatlara sarfını yasaklayan veya *fi sebîlillâh* ile sadece cihad manasının kastedebileceğine ve *fi sebîlillâh*'ın cihad manasına tahsis edildiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

2. Buhârî ve Müslim'de zikrolunan ve Rasulullah'ın (s.a.v.) Hayber'de öldürülen ensârdan bir adamın diyeti olarak yüz deve verdiğine dair rivayetler vardır ki bu diyet ödeme işi insanların arasını ıslah etme manasında umumi bir maslahattır. Dolayısıyla Rasulullah'ında (s.a.v.) *fi sebîlillâh*'ı umumi maslahatları kapsayacak şekilde geniş manada yorumladığını görmekteyiz.

3. Zekât verilecek sekiz sınıfa beyan eden ve bu sınıfların sekizle sınırlı olduğunu ifade eden ayeti kerimeyi incelediğimizde ilgili sınıfların iki kısma ayrıldığını birinci kısmın fakirler, miskinler, amiller, müellefe-i kulub olduğunu bunların “lam” harfi ceriyle ifade edildiğini “lam” harfi ise temlik ifade ettiğinden dolayı, bu kimselerin zekâta malik olacaklarını ifade etmektedir. İkinci kısımda ise köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalanlar sınıfıdır ki bu sınıflar “fi” harfi ceri ile ifade edilmektedir. Bu sınıflar zekâta müstahak olurlar. Fakat zekât bunların kendilerinde kalmayıp bunların vesile olacakları maslahat ve menfaatlere giderler.

4. Bazı muasır âlimler, *fi sebîlillâh* ifadesi “infak” kelimesiyle beraber kullanıldığında kesinlikle cihad manasına geldiğini, başka bir manaya glemeyeceğinin ifade ediyorlarsa da bu doğru bir yaklaşım değildir ve asla kabul edilemez. Nitekim, *fi sebîlillâh* ifadesinin geçtiği ayetler bu görüşle bağdaşmamaktadır. Mesela; *Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azap ile müjdele*¹⁶³ ayetindeki “fi sebîlillâh” ile murad sadece cihad olmayıp umumi manadadır. Aksi takdir malını cihada harcamayıp fakirler, miskinler ve yetimlere harcayan bir kimsenin ayetin dahilinde değerlendirilmesi gerekir ki bu doğru değildir. Yine, *Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her başağında yüz tâne olmak üzere, yedi başak bitiren*

---

¹⁶³ Tevbe 10/34.

bir tek tanenin durumu gibidir¹⁶⁴ ve Mallarını Allah yolunda sarfedenler, sonra başa kakmak ve gönül kırmak yoluyla o harcadıkları şeyin ardına düşmeyenlerin Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir¹⁶⁵ ayeti kerimeleri için de aynı durum söz konusu olup buradaki “fi sebîlillâh” kavramlarının da sadece cihada tahsisi mümkün gözükmemektedir.

Affâne, hulasa olarak Müslümanların umumi menfaat ve maslahatına olan hizmetlerin *fi sebîlillâh* bağlamında değerlendirilmesin doğru olacağını ifade etmekte fakat bu maslahatların tespiti noktasında çok dikkatli olunmasının gerektiğini; uzun bir incelemeden sonra ancak ilgili hususun Müslümanların umumi menfaatine dâhil olduğuna karar verilebileceğini belirtmektedir.¹⁶⁶

2.6.2.8. Yunus Vehbi Yavuz

Zekât konusuyla ilgili “İslam’da Zekât Müessesesi” adında bir eser hazırlayan ve “Zekâtın Sarf Yerlerinin Yeniden Yorumlanması” adlı bir tebliğ yayınlayan Yunus Vehbi Yavuz’a göre, Allah Yolundaki Hizmetler (*fi sebîlillah*) Kur’an’da mutlak olarak geçen geniş çerçeveli bir kavram olup, Müslümanların çok rahat davranabilecekleri bir harcama alanıdır. Buradaki “Allah yolunda” kavramı da şahıslar anlamında değildir. Belki Allah yolu anlamının kapsamına giren her hizmeti ifade etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bu kavram sınırlandırılmamış, belki buna dâhil olan gazanın Allah yolunda ki en önemli hizmet olduğu vurgulanmıştır. Bir münasebetle haccın da Allah yolunda ki hizmetlerden olduğu Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sonra ki dönemlerde, özellikle fikhın ilim haline dönüştüğü duraklama dönemlerinde, “Allah yolunda” kavramı, Allah yolunda savaşıyor yoksul olan gaziler ve mücahitler olarak değerlendirilmiştir. Bu görüş Hanefilerden İmam Ebu Yusuf’a aittir. Ona göre gazilerin zengin olanlarına verilmez. Hatta bazı kaynaklarda bunların gaziler olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı olmadığı da ifade edilmiştir. Bazı kaynaklarda ise bunların divandan maaş alamayan gönüllü gaziler olduğu ifade edilmiştir. Buna göre Allah

¹⁶⁴ Bakara 2/261.

¹⁶⁵ Bakara 2/262.

¹⁶⁶ Affâne, *Yes’elûneke*, I, 306-307.

yolu mutlak olarak zikredilince, bundan anlaşılın mana savaştır. Çünkü Allah Kur'an'ın değişik âyetlerinde Allah yolunda cihattan bahsetmiştir. “Allah yolunda savaşın.”¹⁶⁷; “Allah yolunda cihad ederler ve kimsenin yermesine aldurmazlar.”¹⁶⁸ âyetleri bunun örnekleridir. Bu gibi gaziler diğerlerine göre, daha faziletli oldukları için zengin de olsalar öncelikle zekâttan kendilerine harcama yapılır. Dolayısıyla onlara verilen zekât malı ile silah, at ve benzeri savaş malzemesi satın alırlar. İmam Malik, Şafîî, Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd bu görüşü savunmuştur.¹⁶⁹

Yavuz, Hanefilere ait “el-Bedayi” adlı eserde, Allah’a yaklaştıran bütün işlerin Allah yoluna dâhil olduğu, dolayısıyla Allah’a itaat ve hayır yolunda çalışan herkes muhtaç durumda ise ona zekâttan yardım yapılması gerektiğinin zikredildiğini ifade ederek, Hanefilerden Kâsanî’nin bu yaklaşımının âyette geçen kavramın geniş çerçevesine göre yapılmış bir yorum olduğunu memnuniyetle müşahede ettiğini ifade etmektedir. Hac da Allah yolunda bir ibadet olduğu için, hacca gitmek isteyen fakir kimselere zekât verileceğini savunanlar olduğu gibi, zekâttan hac yolunda harcama yapılamayacağını ileri süren fakihlerin de olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁰

Allah yolunu bu üç alan dışında daha geniş çerçevede yorumlayan ve zekâtın harcama alanlarını genişleten sonraki âlimlere ait bir yorum daha vardır ki, “bütün hayır yolları” yaygın olan fıkıh kültüründe Allah yolu gaziler olarak yorumlandığını ve nesiller boyunca bu görüş toplumlara bu şekilde aktarıldığını, dolayısıyla bu kavramın kapsadığı anlamlardan birinin kavramın esas karşılığı olarak değerlendirildiğini ifade eden Yunus Vehbi Yavuz’a göre; Bu mana doğru olmakla beraber, asıl mananın yerine ikame edilmek suretiyle çerçeve daraltılmıştır. Bu gün Allah yolunda olma özelliğine sahip birçok hizmet alanı bulunmasına rağmen, Diyanetin yetkili organları tarafından yukarıdaki yorum aynen taklit edilerek zekâtın hizmet ve etki alanı genişletilme yerine daraltılmakta, hatta bu harcama alanından âdeta vazgeçilerek zekâtın sadece fakirlerin hakkı

¹⁶⁷ Mâide 5/35.

¹⁶⁸ Mâide 5/54.

¹⁶⁹ Yunus Vehbi Yavuz, Zekâtın Sarf Yerlerin in Yeniden Yorumlanması (9. Tebliğ, İSAV), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008, s. 316-317.

¹⁷⁰ Yavuz, a.g.t, s. 317.

olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın evrensel olan bu hükmünün çerçevesi daraltılmakta, bu sebeple önemli birçok hizmet alanı ihmal edilmektedir. Hatta âyetin evrensel olan bu anlam genişliğinden istifade edileceği yerde kulların sonradan yaptıkları yorumlar, kavramın asıl anlamı olarak değerlendirilmekte ve savunulmaktadır. Dolayısıyla zorda kalınca bir çıkış yolu bulmak için bazen hile-i şer'îye yollarına da başvurulmaktadır. İslam dünyasında hile-i şer'îyelerin ortaya çıkış sebebinin, Allah'ın açtığı geniş kapıların kullar tarafından sonradan yapılan yorumlarla kapatılması yahut daraltılması olduğunu ifade eden Yavuz, çok geniş bir çerçeve çizen “Allah yolundaki hizmetler”in, sınırlandırıldığını ifade etmektedir.¹⁷¹

Yunus Vehbi Yavuz, fi sebilillah ile ilgili görüşlerini ise şu şekilde özetlemektedir;

Toplumumuzda “zekât fakirin hakkıdır” düşüncesi yaygındır. Aslında bu Kur'an hükmüne tam olarak uymamaktadır. Evet, zekât fakirin de hakkıdır. Fakat sadece fakirin hakkı değildir. Zekât belki Kur'an'ın açıkladığı sekiz hizmet alanının hakkıdır. Bunların sadece ikisi fakirlerdir. Diğerleri toplumsal hizmet alanlarıdır. Zekât sadece fakirin hakkıdır demek geniş olan bu hizmet alanlarını göz ardı etmek, hatta zekâtın diğer işlevlerini iptal etmektir. Bunu yapmak ise Allah'ın Kitabında ki açıklamaya aykırı davranmak olduğu için bir tür O'na isyan etmektir.

Allah'ın Kitabı ve Resulünün sünnetine başvurduğumuz zaman, zekât mallarının fakir şahıslara verilmesi söz konusu olduğu gibi, Allah yoluna hizmet eden binalara, ilim tahsil edilen okulların inşasına, bu okulların araç ve gereçlerine, yurt binalarına, hastanelere, çocuk yuvalarına, İslam'ı ve güzel ahlakı anlatacak sanatçılar yetiştiren kurumlara, İslamî anlamda sinema ve tiyatro alanlarına, bilgi ve düşünce üretecek kurumlara, görsel ve yazılı basına, internet siteleri ve benzeri iletişim araçlarına ve özellikle savaş sanayine harcanması gerekir. İslam dünyası savaş sanayinde çok geridedir. Düşmana karşı güçlenmek cihattır. Eğer Allah yolunda kavramına bu çerçevede yaklaşırsanız da silah ve teknoloji üretecek kurumlar kurulabilse, düşmanlarımızla aramızdaki mesafeyi kapatıp vaki olan tehditleri ortadan kaldırmak mümkündür. Fakat eğer zekât sadece fukaranın hakkıdır denilir ve ancak fukaraya verilir, denilirse verilen zekâtlar eksik harcanmış ve hedefine tam ulaşmamış olur. Dolayısıyla zekât ibadeti eksik kalır.¹⁷²

¹⁷¹ Yavuz, a.g.t, s. 318-319.

¹⁷² Yavuz, a.g.t, s. 321,322.

Yunus Vehbi Yavuz'un zekâtın Allah yolunda harcanabileceği bazı hizmetler olarak kaydettiği hususlar ise şunlardır.

1. Bir zekât kurumu kurmak suretiyle zekâtları tek merkezde toplayarak dağılık halden kurtarmak,
2. Zekâtın harcanacağı önemli hizmetleri bilen değerli elemanlar yetiştirmek,
3. Zekât malları ile ilmî araştırma merkezleri kurmak; değerli araştırmacılar yetiştirmek,
4. İslamın hayat ilkelerini özet olarak bütün dünyaya tanıtmak,
5. Her dilde yayın yapabilecek ilmî yayın merkezleri kurmak,
6. İslam ülkelerinde yabancı düşüncelere hizmet veren yıkıcı yayınlara engel olabilecek kuvvette basın-yayın merkezleri kurmak,
7. Dünya çapında zengin ve modern kütüphaneler tesis etmek,
8. Edebî sanat kollarında üstün vasıflı elemanlar yetiştirecek müesseseler kurmak,
9. İslamî tebliğ merkezleri kurarak; sinema, tiyatro, medya ve diğer alanlarda kuvvetli elemanlar yetiştirmek,
10. Tedavide İslam prensiplerini uygulayan hastaneler kurmak,
11. Yabancılara karşı vatanın korunması için geniş ölçüde savaş sanayinin kurulmasına yardımcı olmak,
12. İnsanları kitap okumaya ve kitap yazmaya alıştırarak önlemler almak, bunun için zekat fonundan harcama yapmak,
13. Güçlü yayın yapan internet siteleri açmak ve dünyada yaşayan dillere göre yayın yapmak,

Yavuz, Allah yolunda yapılacak önemli hizmetler çerçevesinde mütalaa ettiği ve toplumun karşılaştığı sıkıntılardan kurtarılmasına vesile olacağını düşündüğü bu hizmetlere zekâtın verilmesinin en yararlı bir yol olacağı kanaatini de ifade etmektedir.¹⁷³

---

¹⁷³ Yavuz, *İslam'da Zekat Müessesesi*, s.521-522.

2.6.2.9. Vecdi Akyüz

Zekât konusunda 650 sahifelik müstakil bir eser hazırlayan Vecdi Akyüz, eserinin “zekât verilecek yerler” bölümünde Kur’an’da “fi sebîlillâh” kavramını inceledikten sonra bu kavramı “*Özel Manada Fî Sebîlillâh*” ve “*Genel Manada Fî Sebîlillâh*” olmak üzere iki ayırmıştır.

Akyüz’e göre, “*Özel Manada Fî Sebîlillâh*” kavramı, gazi ve mücahid, hacılar ve umre yapanlar ile hac yolu, zekat memuru dışındaki sınıflar ve ilim tahsili yapanlardır. Cumhura göre “fi sebîlillâh” tabirinden anlaşılan mananın bu olduğunu, zengin-fakir gibi bazı farklılıklarla beraber cumhurun “fi sebîlillâh” ile savaşılan gaziler manasından pek uzaklaşmadığını ifade eden Akyüz, eserinde konuyla ilgili görüşleri başlıklar halinde zikretmiştir.¹⁷⁴

“*Genel Manada Fî Sebîlillâh*”ın ise; Allah rızası için yapılan bütün hayır işlerini kapsayan bir ifade olduğunu, dul kadınlara ve yetimlere yapılan yardımların, hastane ve camilere verilen hediyelerin, mektep ve mektebe gidenlere yapılan bağışların, memleket topraklarının savunulması için yapılan tesislerin ve harcamaların, din ve devletin yaşaması için yapılan her türlü iyilik ve hayrat işlerinin “fi sebîlillâh”ın genel manasına dahil olduğunu ifade etmektedir. Bu geniş manayı benimseyen alimlerin ise Enes b. Malik, el Hasen’ul Basrî, Kâsânî, İmamiyye ve Zeydiyye alimleri, Sıddık Hasen Can, Cemalüddin Kasimi, Reşit Rıza, Mahmut Şeltut, Muhammet Hamidullah gibi alimler olduğunu da belirten Akyüz’ün¹⁷⁵ “fi sebîlillâh”ın geniş manada yorumlanmasından yana bir görüş sergilediği hem ilgili bölüm incelendiğinde hem de kitabının sonunda verdiği “zekat kanun tasarısı”nda ki *fi sebîlillâh* ile ilgili bölümden¹⁷⁶ anlaşılmaktadır.

Akyüz, hazırlamış olduğu “Zekat Kanunu Tasarısı”nda “fi sebîlillâh” maddesi altında, zekat gelirinden, İslam dininin şerefini ve İslam ümmetinin izzetini, maddi ve manevi durumu koruyan genel şer’î alanlara harcama yapılabileceğini ifade ederek “fi sebîlillâh”ın aşağıdaki hizmetleri kapsayabileceğini ifade etmektedir.

¹⁷⁴ Bkz. Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 539.

¹⁷⁵ Vecdi Akyüz, *Zekât*, s. 540-541.

¹⁷⁶ Bkz. a.g.e, s. 598.

- a) Allah yolunda cihad, Müslümanların toprağını ve dayanaklarını korumak ve işgal altındaki Müslüman topraklarını geri almak için mücadele verenlerin cihadına destek olmak üzere İslam toprağını savunma hazırlığına katılma,
- b) Gayri islâmî bölgelerdeki hakları alınan ve dini baskıya uğrayan Müslüman azınlıkların cihadını destekleme,
- c) Bu gibi bölgelerdeki Müslümanlara Kur'an ve dini hükümleri öğretecek heyetler gönderme,
- d) Cami, okul, tedavi merkezi, islami kütüphane, konferans ve davet salonu, topluma iyilik v hizmet birimi, içeren islami merkezler kurma,
- e) İslamın yayılma hareketini destekleme,
- f) Geçim seviyesi yoksulluk sınırına veya altına düştüğü ve açlık, veba, savaş, sel, kuraklık vb. musibet ve afetlerle karşılaştığı takdirde İslam devletlerindeki halklara yardım etmek.¹⁷⁷

2.6.2.10. Hayrettin Karaman

Fî sebîlillâh ile alakalı klasik görüşleri aktardıktan sonra konuyla ilgili şahsi kanaatini belirten Karaman'a göre; hedefi İslâm'ın yaşaması, yayılması ve korunması, İslâm yurdunun muhâfazası ve kurtarılması, İslâm'a yönelen her nevi tehlikenin önlenmesi olan askerî, fikrî, siyasî, iktisadî, mücâdele ve faaliyetler *fî sebîlillâh*dir. Dinimize göre zekât yalnızca yoksulların eline muhtaç oldukları nesnelere verilmesi hizmetini yapan bir yardım kurumu değildir. Sekiz sarf yerinden beşinde (zekât memurları, müellefe-i kulûb, borçlular, yolda kalmışlar, Allah yolunda hizmet edenler) birçok müctehide göre zekât verilecek şahsın yoksul olması şartı yoktur ve bu beş yere (amaca) yönelik zekât ödemeleri bu hizmetleri ifa eden kurum, kuruluş ve araçlara da yapılabilir. Hem yoksullara yardım hem de zekâtın diğer sarf yerlerini yaşatma amacıyla kurulmuş dernek ve vakıfların kötü örnekleri olabilir; bunlara göz yummak da, kötü örneği genellemek de zulümdür. İyi niyetli insanlara düşen vazife ilgilenmek, iyi örnekleri desteklemek ve çürük elmaları ayıklamaya çalışmaktır.¹⁷⁸ Bu açıklamalara

¹⁷⁷ Vecdi Akyüz, *Zekat*, s.598.

¹⁷⁸ Hayrettin Karaman, "*Fî sebîlillah*" <http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0468.htm> [20.07.2013]

bakıldığında Karaman'ın *fi sebîlillâh*'ı geniş manada yorumladığını ve İslamî hizmetleri bu kavramın kapsamı altında değerlendirdiği söylenebilir.

2.6.2.11. Mehmet Erkal

Zekât konusunda “*Zekât, Bilgi ve Uygulama*” adlı bir kitap da yazan Mehmet Erkal, *fi sebîlillâh* teriminin geniş ve dar mana da olmak üzere iki şekilde anlaşıldığını ifade eder:

1. Allah Teâlâ'nın rızâsına uygun ve O'na yaklaşmak amacıyla yapılan her türlü hayırlı işte çalışan kimseler,

2. İslâm'ı yüceltmek uğruna bilfiil cihadda (sıcak harp) bulunan kişiler,

Erkal'a göre; ayette zikredilen *fi sebîlillâh* tabiri zekât gelirinden Allah yolunda cihad için de bir fon ayrılması gerektiğine işaret etmektedir. Ancak cihad kavramının geniş bir anlam yelpazesine sahip olması sebebiyle, âyetin bu ifadesinin kimleri ve ne tür faaliyetleri kapsadığı hususu İslâm bilginleri arasında tartışılmıştır. *Fî sebîlillâh* tabirinin ilk planda “Allah yolunda savaşanlar (gaziler)” şeklinde anlaşılmış olması, ayetin ifade tarzından ziyade İslâm'ın yayılış dönemindeki sosyopolitik şartlarla ve uluslararası ilişkilerle ilgili olmalıdır. Erkal, o dönemde cihadın en yaygın ve etkili yolu akınlar ve sıcak savaşlar olduğundan fakihler de din ve vatan yolunda savaşanlara zekât gelirinden fon ayrılmasını gerekli gördüğünü, bu yorum âdeti bütün fakihlerce benimsendiğini, bazı fakihlerin ise bu fondan hac ve umre yapanlara, ilim tahsil edenlere zekât verilebileceğini, hatta cami, okul, hastane yapımı gibi işleri üstlenmiş her türlü hayır kurumuna da bu fondan ödenek ayrılabilirliğini ifade aktarmaktadır.¹⁷⁹

Çağımızda bazı âlimlerin *fi sebîlillâh* tabirine geniş bir anlam yükleyerek müslümanların yararına olan her türlü faaliyeti bu kapsamda gördüğünü de belirten Erkal, günümüzde bütçe gelirlerinden büyük bir kısmının ülkelerin savunma giderlerine ayrılmakta olduğunu, İslâm'ın, dini tebliğ etmeyi inananlara bir borç olarak yüklediğini, öyleyse zekât gelirlerinden bir fonun İslâm'ın tebliğine ve ülke savunma giderlerine ayrılmasının uygun olacağını ifade

---

¹⁷⁹ Bkz. *İlmihal*, (Zekât Bölümü M.Erkal tarafınan yazılmıştır.) Diyanet Vakfı Yayınları, I, 486-487.

etmektedir.¹⁸⁰ Fakihlerin çoğunun küçük ayrılıklarla *fi sebilillâh*'ı “Allah yolunda savaşılan gaziler” olarak anladığını belirten Erkal Cemaleddin el-Kasimî, Şeyh Mahmut Şeltut, Hasaneyn Muhammed Mahluf ve Muhammed Hamidullah gibi düşünürlerin *fi sebilillâh* terimini geniş anlamda müslümanların yararına olan her türlü faaliyet olarak anladıklarını da aktarmaktadır.¹⁸¹

2.6.2.12. Murtaza Köse

Konuyla ilgili kapsamlı bir makale hazırlayan ve takip ettiği usulü araştırmamızda da ana hatlarıyla uyguladığımız Murtaza Köse, *fi sebilillâh*'ı Kur'an, tefsir, hadis ve fıkıh boyutuyla incelemiştir. Makalesinde inceleme neticesinde edindiği kanaati belirten bölümleri aynen aktarmak istiyoruz.

İnsanoğlunun her dönemde ihtiyaçları artmakta ve değişmektedir. Kamu yararına ait olan işlere toplumda daima hayır ve hasenat gözüyle bakılmış ve bunlar kişilerin genel menfaatlerini ilgilendirdikleri için sürekli teşvik edilmiştir. İslâm toplumunda sadaka-i câriye yani devamlı olarak insana sevap kazandıracak olan iyilikler Allah yolunda yapılmış hayırlar olarak değerlendirilmiştir. İslâm toplumunun geçmiş ve günümüzdeki ihtiyaçları göz önüne alınıp karşılaştırılınca aradaki farkın günümüz itibarıyla oldukça büyük ve çeşitli olduğu bir gerçektir. Fukahânın bazıları, içerisinde buldukları zaman ve şartlar altında kamu yararına hizmet veren müesseselerin ihtiyaçlarının giderilmesinde zekât fonundan yararlanılabileceği görüşünü benimsemişlerdir. Çünkü İslam toplumu içerisinde zekâtı kullanacak kişi ve gruplar o toplumun bir realitesidir. Hem kişilerin mali ibadetlerini yerine getirme vicdan rahatlığı hem de toplumdaki istikrar yine fayda olarak o topluma dönmektedir. Bunun gibi hem ferde hem de daha başka yerlere yapılacak harcamalarda zekât gelirlerinden yapılması makul ve mantıklı karşılanmıştır. Gerçi bu tabirin Kur'an'da kullanıldığı değişik ifadelerle göre kapsamını geniş tutmak bazen mümkün, faydalı hatta lüzumlu olabilir. Ancak bunu umumun maslahatını gözeterek yönlendirecek ve denetleyecek mutlaka devlet olmalıdır. Aksi takdirde bu kavramın anlamını çoğunluğun izahı dışında daha geniş anlamlar için zorlamanın mantıksızlığı da söz konusu olabilir. Çünkü o takdirde bu fon zekâtın verileceği diğer sınıfları da kapsamış olacağından onların ayrıca zikredilmesini anlamsız kılabilir. Ayrıca çeşitli ihtiyaç yerlerini ya da muhtaçları bu fondan yararlandırmamak, onların devlet tarafından ihmal edilecekleri anlamına gelmemelidir. Bu yerlerde kullanılacak daha başka maddi anlamda hayır fonları mevcuttur.

¹⁸⁰ Bkz. *İlmihal*, Diyanet Vakfı Yayınları, I, 487.

¹⁸¹ Mehmet Erkal, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, İstanbul: 2008, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s. 214.

Binaenaleyh, “fî sebîlillâh” kavramının geniş bir anlam yelpazesine sahip olması her zamana ve mekâna göre bu kavrama dâhil olabilecek yer ve sınıfların gözardı edilememesini de temin etmiş olur kanaatindeyim.

Sonuç: Zekâtın en önemli amaçlarından biri öncelikli olarak toplumdaki fakir ve yoksul insanların maddeten desteklenip zaman içerisinde onlara insanlık onuruna yakışır bir hayat standardı kazandırmaktır. Kur’an bu konuda zekâtın sarfedileceği yerleri zikrederken ilk olarak fakirler sınıfını ele almıştır. Bununla birlikte sadece fakirlere tahsis edilemeyecek olan bu mükellefiyet için farklı alternatif grupları da yine zekâtın sarf yerleri arasında zikredilmiştir. Araştırma konumuz olan “fî sebîlillah” kavramı Kur’an ve sünnette çokça zikredilen bir kavramdır. Bu kavram, taşıdığı anlamlar itibariyle birçok manayı ifade edebilmektedir. Zira Kur’an ve hadis yorumcuları bu kavramın geçtiği ayet ve hadislerde sebep-i nüzul ve sebep-i vürud açılarını da göz önüne alarak bu kavrama çok geniş anlamlar yüklemişlerdir. Arap dilinin özelliği açısından lügat bilginleri de bu kavram için verilebilecek birçok anlamı lügatlarda ifade etmişlerdir. İlk dönem İslâm âlimlerinin konjonktürel yaklaşımı eserlerinde bu kavrama daha çok cihad, gaziler ve hacca gidenler gibi dar bir anlam vermelerine sebep olmuştur. Bu yorum asırlarca nakledilegelmiştir. Zira ulemanın içinde buldukları sosyopolitik şartlar onların yorum ve görüşlerine tesir etmiştir. Kur’ân’ın zekât verilecek sekiz sınıfı bildirmesi, zekâtın sadece fakir ve yoksullara tahsis edilemeyeceğini, bunun dışında da mükellefler için değişik alternatifler olduğunu ifade etmesi kanaatimce önemlidir. Zira zekât farziyyetinin yerine getirilmesinde kişilerin buldukları çevre ve şartlar itibariyle her zaman fakir insanlara ulaşma imkânları olmayabilir. Bu durum, sorumluluk duygusuyla hareket eden insanlar için problem haline gelmemelidir. İşte bu noktada, zekâtın verileceği sınıflar mükellefler için bu görevin yerine getirilmesinde değişik alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle “fî sebîlillah” kavramına girebilecek her anlam zekâtın verilebileceği yer olarak karşımıza çıkabilmektedir. Objektif bir bakışla zekât mükellefiyetini yerine getirebilecekler için “fî sebîlillah” ifadesinin dışındaki alternatif yerlere zekât vermenin imkânı kalmadığı farzedilse bile, bu kavram mükelleflerin sorumluluklarını yerine getirebilmesi adına diğer yedi kategoriye de kapsayabileceği gibi, kendi anlam içerisine girebilecek diğer yerleri de içerisine alabilecektir.¹⁸²

Konuyla ilgili görüşlerini aktardığımız Köse’nin de *fî sebîlillah* kavramının geniş yorumlanmasına imkân tanıyacak bir yaklaşımda olduğu görülmektedir.

¹⁸² Murtaza Köse, “Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21, 2004, s. 124,126,133,134.

2.6.2.13. Bursa Zekât Vakfı Heyeti

Bursa İlahiyat Fakültesi'nden bazı Öğretim Üyeleri ve İmam-Hatip Okulu öğretmenleri ve Bursa'lı işadamları, esnaf ve sanatkârlardan oluşan 23 kişilik bir müteşebbis kurucu heyet tarafından "Türkiye Zekat Vakfı" adıyla bir zekat müessesesi kurma girişiminde bulunulmuş ve vakıf için hazırlanan senet 23.07.1980 tarihinde Bursa 7. Noterliğine teslim edilerek senedin resmileştirilmesi yolunda ilk adım atılmıştır. Müteakiben vakıf senedi, tasdik için mahkemeye intikal ettirilmiştir. Fakat 12 Eylül 1980 askeri ihtilaline takaddüm eden günlere rastlayan sened noterlik tarafından tasdik edilmesine rağmen Bursa Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından birkaç celse müzakere edildikten sonra "Esasen bu gibi hizmetler için Türkiye Diyanet Vakfı'nın bulunduğu, böyle bir vakfın laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle, vakfın kuruluşu uygun görülmeyip mahkeme tarafından reddedilmiştir.¹⁸³

Ülkemizde zekat konusuyla ilgilenen bazı ilim adamlarının hangi görüşlere sahip olduğunu öğrenme noktasında bilgi sahibi olmamıza katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu heyetin *fi sebilillâh*'ın hangi hizmetleri kapsadığına ilişkin görüşlerini aşağıda zikrettik:

- a) Cehalet ve taassuba karşı mücadele planı içinde İslam ilimlerini araştırmak üzere, çalışmalara ve çalışanlara aynî ve nakdî yardımlarda bulunmak.
- b) İslam ilimlerinin ihtisas dallarında çalışanlara, çalışmalarının gerektirdiği her türlü aynî ve nakdî yardımları yapmak.
- c) İslam ilimleri alanında çalışmış ve çalışmakta olan kişilere ayrıca teşvik armağanları vermek. Bu sahada yardımlaşmalar ve ödüller ihdas ederek gerekli aynî ve nakdî yardımlarda bulunmak.
- d) Başta din eğitimi yapan kuruluşlar olmak üzere, diğer bütün eğitim kurumlarındaki öğrencilere burs, barınma yurdu ile aynî ve nakdî yardımlarda bulunmak.
- e) Vaaz ve irşad merkezleri açarak bunları her türlü araç ve gereçlerle donatmak.

¹⁸³ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 712.

- f) Tabiî afet ve kazaya uğrayan felaketzedelere aynî ve nakdî yardımda bulunmak.
- g) İslamî yardımlaşma ölçülerine uygun olarak tedavi merkezleri, eczaneler, huzurevleri, çocuk bakım merkezleri ile tatil merkezleri açmak, işletmek ve bu yöndeki faaliyetleri başkaca bir amaç gütmeksizin ücretsiz olarak yürütmek.
- h) Vatan savunmasına katkıda bulunmak üzere, gerektiğinde milli savunma hizmetlerine aynî ve nakdî yardımlarda bulunmak. Ayrıca bu vakfın amaçlarına uygun hizmet veren tüm kuruluşlara aynî ve nakdî yardımda bulunmak.¹⁸⁴

Yukarıda sayılan hizmetlerin tamamının *fi sebîlillâh* kapsamı içerisinde değerlendirip bu hizmet sahalarına zekâtta pay ayırmanın caiz olabileceğine hükmetmenin tartışmalı olduğu açıktır. Fakat zekât konusunda açılım yapmak isteyen bazı kimselerin görüşlerini aktarmak açısından yukarıdaki malumatın faydalı olacağını düşündük.

2.7. Bazı İslam Ülkelerinin Zekât Kanunlarında “Fî Sebîlillâh”

Ülkemizde ve İslam dünyasında *fi sebîlillâh*'ın nasıl anlaşılması gerektiğini araştırırken özellikle zekât konusunu sistemleştirmiş ve çağımıza uyarlamış olan ülkelere göz atmak faydalı olacaktır. Belki de laik sisteminin gereği olarak bu güne kadar devlet ve diyanet zekât konusunda bir nizam tesis etme gayreti içerisinde girmemiş, klasik dönemden beri uygulanan zekat fetvalarını naklederek günü geçiştirmiştir.

Ülkemizde bir gün zekât konusunda bir kanunname hazırlanması gündeme geldiğinde, klasik fıkıh anlayışının geliştirilmiş ve zamanımıza uyarlanmış bir şeklinin kanunname olarak ortaya çıkabileceğini düşünüyorum. Çünkü zekât kanunu hazırlamış olan birçok İslam ülkesinin özellikle tezimizin konusu *fi sebîlillâh*'a yaklaşımı zamanımıza uyarlanmış bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ülkemiz gibi zekâtı özellikle *fi sebîlillâh* sınıfını zamanımıza uyarlama zorunluluğu hissetmeyen ve klasik fetvalarla vaziyeti idare eden sistemlerin değil de *fi sebîlillâh*'ı günümüz şartlarında yorumlamaya çalışan ülkelerin bu konudaki

¹⁸⁴ Bkz. Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, 712-713.

yaklaşımını görmek faydalı olacağı düşüncesiyle zekât kanunu hazırlamış bir kısım İslam ülkelerinin görüşlerini ülke ülke aşağıda aktardık.

2.7.1. Malezya; Yapılan araştırmalardan anlaşıldığına göre, İslam dünyasında İslam fihını kanunlaştırmada Malezya önde olduğu gibi, zekâti kurumsallaştırma ve kanunlaştırma da öndedir. Malezya anayasası, zekât konusunu ilgili eyaletin yetkisine bırakmıştır. Zekât işlerinden sorumlu olan merci, ilgili eyaletin dini kuruludur. Bu amaçla eyaletlerde yerel yasal düzenlemeleri yapılmış, federal bölge için ise zekât yönetimiyle ilgili özel bir yasa çıkarılmıştır. Malezya’da 1991 yılında kurulan PPZ (Pusat Pungutan Zakat) yani Zekât Toplama Merkezi, zekât potansiyelinin doğru olarak toplanabilmesini gerçekleştirmede öncülük etmiştir.¹⁸⁵

Malezya zekât kanunda “fi sebîlillâh” amacına yönelik programlar aşağıdaki hizmetleri kapsamaktadır.

1. Bireysel veya örgütlü olarak İslamı tanıtmayı amaçlayan programlar,
2. Müslümanları ve özellikle gençleri geliştirmeye dönük üniversiteler, okullar ve birlikler tarafından yapılan seminer ve çalıştayları destekleyen programlar,
3. İslam dinini tanıtıcı kitap ve malzeme hazırlanması,
4. Felaketlerde yardım edilmesi,¹⁸⁶

2.7.2. Mısır; 1948 yılında hazırlanan kanun projesine göre cehalet ve hastalıklarla savaşmak, orduyu güçlendirmek için silahlı kuvvetleri desteklemek ve silah fabrikaları kurmak *fi sebîlillâh* olarak düşünülüp zekâtın sarf edilebileceği alanlar olarak belirtilmektedir.¹⁸⁷

2.7.3. Pakistan; 1979 yılında Pakistan meclisi tarafından kabul edilen “Zekât ve Öşür Yasası” medreselere, eğitim kurumlarına, sosyal kurumlar ve sağlık kurumlarına zekât verilmesi öngörmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁵ Yavuz, *İslam’da Zekât Müessesesi*, s. 641-642.

¹⁸⁶ a.g.e., s. 646.

¹⁸⁷ a.g.e., s. 650.

¹⁸⁸ a.g.e. s. 661.

2.7.4. Kuveyt; 1982 yılında çıkarılan “Beyt’üz-Zekât” adlı kanuna göre, gönüllü mücahitler, cihad için malzeme satın almak, Müslüman olmayan ülkelerdeki İslami merkezleri desteklemek *fi sebilillâh* bağlamında zekâtın sarf edilebileceği yerler olarak değerlendirilmiştir.¹⁸⁹

2.7.5. Sudan; 1984 yılında hazırlan Zekât ve Vergi Kanunu’na göre Allah yolunda (*fi sebilillâh*) hizmetler olarak değerlendirilen hususlar; Müslüman olmayan ülkelerde yaşayan Müslüman cemaatlerin eğitim ihtiyaçları, gönüllü olarak İslamı yaymak için çağrıda bulunanlar, İslam’a davet eden kurumlar ve bu kurumların ihtiyaçlarıdır.

Muasır çalışmalar ve zekât kanunu hazırlayan ülkelere baktığımızda günümüzde *fi sebilillâh* bağlamında araştırmacıların kavramın klasik fikhî anlamının ilerisine taşınıp dini yaymak ve küfürle mücadele için yapılması gereken çalışmaları da kapsayacak şekilde *fi sebilillâh*’ın kapsamının genişletilmek istendiği görülmektedir.

---

¹⁸⁹ Yavuz, *İslamda Zekât Müessesesi*, s. 669.

SONUÇ

Bu çalışmamız neticesinde zekât verilebilecek sınıflardan biri olan *fi sebilillâh* hakkında ulaştığımız sonuçları maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz.

1. “*Fî Sebilillâh*” ifadesinin semantik/luğavî tahlili bu kavramın klasik yorumundan daha geniş manada yorumlanmasına engel teşkil etmemektedir.

2. Aynı şekilde Kur’ânı Kerim ayetleri de bu kavramın gaziler dışındaki manalarda kullanılmasına engel teşkil etmemektedir.

3. Klasik tefsirlere dönük yaptığımız incelemelerde müfessirlerin “*fi sebilillâh*” kavramını zengin ve fakir olmaları konusunda ihtilaflar olsa da genelde gaziler manasında kullandıkları, bazı müfessirlerin ise kavramı biraz daha genişleterek hacılar ve ilim tahsil eden kişileri de fakir olmaları şartıyla bu kapsama dâhil ettikleri görülmektedir. Ölülerin kefenlenmesi, kaleler yapma, mescidlerin imarı gibi konular ise genelde reddedilmekle beraber, azda olsa tefsirlerde zikredilmektedir.

4. Hadisler açısından yaptığımız incelemede dikkat çeken husus Rasûlullah’ın (s.a.v.) *fi sebilillâh*’ı sadece cihad manasına yorumlamamış olması ve sadece cihad manasına hamledildiği görülen “*fi sebilillâh*” kavramını yeri geldiğinde “*Hac da Allah yolundadır*” buyurmak suretiyle kapsamını genişletmesi hatta verilmesi gereken bir diyeti de zekât mallarından vermek suretiyle “*fi sebilillâh*”ın kapsamının yerine göre genişleyebileceğine dönük tavrıdır. Böylece Peygamber’in (s.a.v.) uygulamalarından *fi sebilillâh*’ın dondurulmuş bir kavram olmadığı, ortaya çıkan bazı ihtiyaçların *fi sebilillâh* olarak değerlendirilebileceği belki de anlaşılabilir.

5. Klasik fıkıh metinlerine dönük yaptığımız incelemelerde ise dört mezhebin görüşlerinin tamamının bir araya toplanması halinde bile ortaya çıkan en kapsamlı şekil; zengin veya fakir ayrımı yapmaksızın gaziler, savaş için gerekli olan teçhizatın temini, casusların ve nöbetçilerin ücretleri gibi sıcak harbe yönelik unsurlar, hacılar, umreciler, ilim tahsil eden talebelerden fakir olanlardır. Günümüzde *fi sebilillâh*’ın kullanılmak istendiği anlamda bir kullanıma klasik fıkıh metinlerinde rastlanmamaktadır. Günümüz de *fi sebilillâh*’ı geniş manada yorumlayanların birçoğu, İslami hizmetler ve sosyal hizmetlerin bir kısmını kapsamı içine alan bir bakış açısıyla bu kavramı yorumlamaktadırlar.

6. Muasır âlimlerin görüşlerini incelediğimiz de ise *fi sebîlillâh*'ın veya direkt olmasa da “fi sebîlillâh”ın ifade ettiği “cihad” manasının kapsamı olabildiğince geniş tutulmaya çalışılmakta ve İslam dinini yaymak ve öğretmek için yapılması gereken bütün dini ve kültürel hizmetler ve bu hizmetlerin ifası için inşa edilecek müesseseler *fi sebîlillâh* bağlamında değerlendirilmektedir. Araştırma esnasında dikkat çekici bulduğumuz bir husus ise muasır âlimlerin bu konuda neredeyse ittifak halinde olmalarıdır. Bu durum cihadın her zaman silahlı olmayacağını ifade eden âlimlerin görüşlerini desteklemektedir.

7. Zekâtın gayelerinden en önemlisi toplumdaki fakir ve yoksul insanların madden desteklenmesidir. Kur'an da, zekâtın sarf edileceği yerleri zikrederken ilk olarak fakirler sınıfını ele almıştır. İlk dönem İslâm âlimlerinin eserlerinde *fi sebîlillâh* kavramına daha çok cihad, gaziler ve hacca gidenler gibi dar bir anlam vermelerine zamanın şartlarının etkisinden kaynaklanmış olabilir. Zamanımız da ise *fi sebîlillâh* kavramının ifade ettiği cihad kavramı genişlemiştir. Örneğin, dinin unutulmaya, unutturulmaya hatta yok edilmeye kalkışıldığı bir Müslüman memlekette dinin öğretilmesi için yapılacak hizmetlerin cihad kapsamında değerlendirilmesi ve *fi sebîlillâh* bağlamında Müslümanların zekâtlarıyla desteklenmesi muasır âlimlerin de belirttiği gibi yanlış olmasa gerektir. Ayrıca *fi sebîlillâh* küllî hükümleri ifade eden umumî bir tabir olup Allah (c.c.) bu sınıfı mutlak olarak zikretmiştir. Allah'ın murad ve beyanını aşmamak suretiyle, ayetin lafzına ve kasdına uygun düşecek şekilde, zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına göre İslam dininin yükselmesi için hangi sınıf elzem ise ona öncelik verilmesinin daha münasip olacağı, harp zamanında gazilere verilmesi uygun olacağı gibi, harbin uzun süre kesilmesi veya harbin İslam'ın yükselmesi gayesinden çıkması durumunda İslam dinini yüceltecek farklı hizmetlerde değerlendirilmesinin doğru olacağı, muâsır âlimler tarafından ifade edilmekte ve bu bakış açısı gayet tutarlı ve makul gözükmektedir. Zamanımızın şartları göz önüne alındığında kapsamının genişletilmesinin zarûrî olduğu birçok araştırmacı tarafından ifade edilen *fi sebîlillâh* kavramının, sınırları tespit edilmeden geniş manada yorumlanmasının ise çok büyük sakıncalar doğuracağı da açıktır.

KAYNAKLAR

- Abduh, Muhammed (v. 1325/1905), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts, I-XII
- Abdubâki, Muhammed Fuad, *el-mu'cemu'l-mufehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-azîm*, Kahire: Dâru'l Hadis, 2007.
- Abdullah Mer'î, *Ahkâmü'l-mücahid bi'n-nefsi fî sebilillahi azze ve celle fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Medine: el-Cebhetü'l-i'lamiyye vel-islamiyye, 2003.
- Abdulvehhab Ali b. Nasr (v. 422/1030), *el-Meûne alâ mezhebi âlimi'l Medine*, Beyrut: Dâru'l Kütübi'l- İlmiyye, 1998, I-II
- Affâne, Nizamettin b. Musa, *Yes'elûneke*, Filistin: Dandis, 2007, I-VII
- Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, Lübnan: Beyt'ul-Efkâr,2005.
- Akyüz ,Vecdi, *Zekât*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006.
- _____,*Mukâyeseli İbâdetler İlmihali*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, I-IV
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (v. 855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-hidaye*, Beyrut: Dâr'ul Fikr,1990, I-XII
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd (v. 474/1081), *el-Muntekâ şerh'u muvatta-i Mâlik*, Beyrut: Dârül Kutub'il İlmiyye, 1999, I-IX
- Baltacı, Ali Abdülhamîd, Muhammed Vehbi Süleyman, *el-Mu'temed fî fikhi'l-İmam Ahmed*, Beyrut: Dâr'ul-Hayr,ts, I-II
- Beğavî, Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mes'ud el-Ferrâ (v. 207/822), *Meâlimü't tenzîl*, Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1997, I-IV
- Beydâvî, Ebî Saîd Abdullah bin Ömer bin Muhammed eş-Şîrâzî (v. 691/1291), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, İstanbul: Dersaadet, ts, I-II
- Bilmen, Ömer Nasuhi (v. 1391/1971), *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul: Kitabevi, 2002.
- _____, *Hukûki İslâmiyye ve Istilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Sarmaşık Yayınları, ts, I-VIII

- _____, *Kur'ân-ı Kerim'in Tükçe Meal-i Âlisi veTefsiri*, İstanbul: Kahraman Yayıncılık, ts, I-VIII
- Buceyrimî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer (v. 1221/1807), *Buceyrimi â'lâ-Hatip*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l İlmiyye, 1996, I-V
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *Sahîhu'l-Buhâri*, Beyrut: Beytu'l Efkâr, 1998
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. İdris (1051/1641), *Keşşâfu'l-ginâ an-metnî'l-iknâ'*, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1997, I-VII
- Cassâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali Râzî (v. 370/981), *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâr'u İhyâi't-Türâs, 1992, I-III
- Cezîrî, Abdurrahman (v. 1360/1941), *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı* (çev.Mehmet Keskin), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993, I-VIII
- Damad Efendi, Abdurrahman b. Süleyman el-Gelibolî (v. 956/1649), *Mecme'u'l-Enhur Şerh'u Mülteka'l-Ebhur*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998, I-IV
- Ebû İshâk Burhaneddin İbrahim b. Muhammed (v. 884/1479), *el-Mubdi' şerhu'l-mukni'*, Beyrut: Dâr'ul Kütübî'l- İlmiyye,1997, I-VIII
- Erkal, Mehmet, *Zekât Bilgi ve Uygulama*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Ezherî, Şeyh Sâlih Abdussemi' el-âbî, *Cevâhiru'l-iklîl şerh'u muhtasari'l-Halîl*, Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye, 1997, I-II
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb (v. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-muhît*, Beyrut: Beytü'l-Efkâr, 2004.
- Haddâdî, Ebubekir İbnu Ali (v. 800/1398), *el-Cevhertu'n Neyyire*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, 1978, I-II
- _____, *Tefsir-i İbn Abbâs*, Lübnan: Dâru'l Kütübî'l- İlmiyye, ts, I-II
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz (v. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr alâ'd-dürri'l-muhtâr*, Beyrut: Dârü'l-Marife, 2000, I-V

- İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ (v. 774/1372), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Mısır: Dâr'ü İhyâi'l-Kütübi'l- Arabiyye, ts, I-IV
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî (v. 620/1223), *el-Muğnî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts, I-XV
- _____, *el-Kâfi alâ mezhebi-l imâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, Kahire: Dâr'ü İhyâi'l-Kütübi'l- Arabiyye, ts, I-VI
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (v. 273/887), *Sünen-i ibn mâce*, Lübnan: Beyt'ul Efkâr,2004.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddin Muhammed b. Mukerrem (v. 711/1311), *Lisânu'l-arab*, Beyrut: Dâru'l- Fikr, ts, I-XV
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed (v. 969/1561), *el-Bahru'r-râik şerh'u kenzi'd-dekâik*, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, ts, I-VIII
- İbn Rüşd, Kâdı Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd El-Hafid (v. 595/1199), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, I-II
- İbnu'l-Hûmam, Kemaleddin Muhammed b.Abdulvahid (v. 681/1282), *Şerh'u fethi'l-kadir*, Beyrut: Dâru's-Sâdir, ts, I-II
- Karâfî, Şihâbuddin Ahmed b. İdris (v. 684/1285), *ez-Zahîre*, Beyrut: Dâru'l- Ğarbi'l-İslâmî, 1994, I-XIV
- Karadâvî, Yusuf, *Fetâvâ-i muâsıra*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1990, I-II
- _____, *Fikhu'z-zekât*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2011.
- Kâsânî, Ebû Bekr b. Mes'ud (v. 587/1191), *Bedâiyus-sanâyi fî tertîb 'iş-şerâyi'*, Beyrut: Dâr'ul Kütubi'l-İlmiyye, I-V
- Kelvezânî, Ebu'l Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. Hasen (v. 510/1116), *el-Hidaye ala mezhebi'l- İmam ebî Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbn Hanbel eş-Şeybani*, Kuveyt: Şeriket-i Ğarâs li-n neşri vet-tevzî', 2004.
- Komasyon, *İlmihal*, Ankara: Diyanet Vakfi Yayınları, 2006, I-II
- Konevî, Hafız İsmail el-Konevî (v. 1195/1781), *Haşiyetü'l-konevî alâ tefsiri'l-beydâvî*, İstanbul: Dersaadet, ts, I-VII

- Köse, Murtaza, “Fî Sebîlillâh Kavramının Zekât Açısından Tahlili”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy.21, 2004, ss. 107-134.
- Kurtubî, Kasım b. Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el Ansarî (v. 671/1272), *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, Beyrut, Dâr'ü-ibn-i Hazm, 2004, I-XX
- Luyis, Malûf, *el-Muncid fi' l-luğati vel a'lâm*, Beyrut: Dâru'l-Meşrik, ts.
- Mâverdi, Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (v. 450/1058), *el-Ahkâmu's-sultaniyye*, Kuveyt: Mektebet'ü-Dâr'u İbn-i Kuteybe, 1989.
- _____, *Tefsiru'l-mâverdi*, Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, ts, I-VI
- Mergînânî, Ali b. Ebi Bekir b. Abdilcelîl (v. 593/1197) *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî*, Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyeye, ts.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ (v. 1399/1979), *Tefhîmu'l- Kur'an*, İstanbul, İnsan Yayınları, I-VII
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmud (v. 683/1284), *el-İhtiyâr li'ta'lili'l-muhtar*, Beyrut: Dâru'l- Fikr, ts, I-IV
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Firâmûz (v. 885/1480), *Dürrer'ul-hükkâm fi şerh'i ğureri'l-ahkâm*, İstanbul: Fazilet Neşriyat, ts, I-II
- Muhyiddin b. Yusuf b. eş-şeyh Cemaleddin el-Bağdâdî (v. 656/1258), *el-Mezhebü'l-ahmed fi mezhebi'l-İmam Ahmed*, Riyad: Menşûratu'l-Müessesetü's-Suudiyye, ts.
- Mukâtil b. Süleyman b. Beşir (v. 150/767), *Tefsir-i Mukâtil*, Mevkiu't Tefâsîr, ts, I-IV
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî (v. 303/915), *Sünen-i Nesâî*, Beyrut: Dâru'l Efkâr. 2004.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. er- Ömer b. Hasan b. Hüseyin eş-Şafî (v. 606/1209), *et-Tefsîr'ül-kebir*, trc.Suat Yıldırım v.dğr. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002, I-XXIII
- Sâmîrî, Nasîrüddin Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. el-Hasan (v. 616/1220), *el-Müstev'ib*, Mekke : Mektebetu'l-Esedî, 2003, I-II

- Seâlebî, Ebû Zeyd (v. 875/1470), *el-Cevâhiri'l-hisan fî tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I-IV
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Semsettin (v. 483/1090), *el-Mebsut*, Beyrut: Dârü'l - Marife, ts, I-XV
- Seyyid Kutub (v. 1386/1966), *Fî zilâli'l-Kur'ân*, (trc.İ.H.Şengüller,M.Emin Saraç, Bekir Karlığa) İstanbul: Hikmet Yayınları, ts, I-IVI
- Seyyid Sâbık, *Fikhu's-sünne*, Kahire: el-Feth'u lil-A'lâm'il Arabî. I-III
- Şafîî, İmam Muhammed İdris (v. 204/820), *el-Ümm*, Beyrut: Dar'ul Vefâ, 2001, I-XI
- Şehmus, Demir, "Zekâtın Kur'an-ı Kerimde Kavramsal Çerçevesi", *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008. Ss.19-45.
- Şeltut, Mahmut, *el-Fetâvâ*, Kahire: Dâr'uş-Şurûk, 2004.
- Şeyh Nizamüddin, *Fetâvâ-ı Hindiye*, Şeyh Nizamüddin başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanmıştır, (trc. Mustafa Efe) İstanbul: Huzur Yayınevi, 2004, I-XVI
- Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali (v. 476/1083), *el-Muhezzeb fî fikh'i İmâm Şafîî*, Beyrut: Dâr'ul-Kutubi'l-İlmiyye, I-III
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed bin Cerîr (v. 310/922), *Câmiu'l beyan an te'vil'i âyi'l Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l fikr, ts, I-XV
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (v. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, Lübnan: Beytu'l Efkâr, 2004.
- Yavuz, Yunus Vehbi, Zekâtın Sarf Yerlerin in Yeniden Yorumlanması (9. Tebliğ, İSAV), *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnette Zekât*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008. ss. 301-369.
- _____, *İslamda Zekât Müessesesi*, İstanbul: Feyiz Yayınları, 2008.
- Yazır, Muhammed Hamdi (Elmalılı) (v. 1361/1942), *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, ts, I-X

_____, "Donanma İânesi Zekât Yerine Geçer mi?", Makaleler, Haz: Cüneyd Köksal-Murat Kaya, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.

Yılmaz, Sibel Duman, *Zekât Verilecek Kimseler*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2010.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer b. Ahmed (v. 538/1143), *el-Keşşâf an-hakâiku't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl*, Mevkiu't Tefâsîr, ts, I-IV

Zuhaylî, Vehbe , *el-Fikhû'l-İslamî ve edilletûhû*, Dimeşk: Dârû'l-Fikr, 1985, I-IX

_____, *Tefsirü'l-münîr*, (Trc. Hamdi Arslan) İstanbul: Bilimevi Yayınevi, 2003, I-XIV

ÖZET

Zekât verilecek yerler bağlamında “fî sebîlillâh” isimli tezimiz giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; Zekât’ın kavramsal analizi yapılmış ve zekât verilecek sınıflar ana hatlarıyla incelenmiştir.

İkinci bölümde ise; Zekât verilecek yerlerden biri olan “fî sebîlillâh” sınıfının kavramsal analizi, tefsirlerde bu kavramın nasıl değerlendirildiği, hadislerde hangi anlamlarda kullanıldığı, fıkıh mezheplerinin bu kavramın kapsamı ve sınırları konusundaki düşünceleri ve son olarak muâsır âlimlerin ve zekât kanunu hazırlamış bazı ülkelerin bu kavrama ilişkin çağdaş yaklaşımlar ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise araştırmamız sonucu elde ettiğimiz neticeyi özetledik.

Anahtar Kelimeler: Zekât, Fî sebîlillâh, Allah yolu.

ABSTRACT

Zakat in the context of the places where "fî sebîlillâh" thesis is divided into two parts with the exception of the introduction and conclusion sections.

In the first chapter the zekat's conceptual analysis have been done and in the main lines were investigated

In the second part, it was tackled conceptual analysis of the 'fî sebilillah' class which is one of the zakat's way how this concept is evaluated by the commentaries, in which meaning is used in hadith thoughts of denominations of fiqh about scope and limitation of this concept, finally, contemporary scholars and some countries who made the law of fiqh concerning of what is their contemporary approach.

We have summarized in the conclusion The outcome of the research results.

Key words: Zakat, Fî sebîlillâh, The way of Allah.

ÖZ GEÇMİŞ

Halil Akbayrak; 1979 yılında Rize’de doğdu. İlkokul’dan sonra hafızlık yaptı ve akabinde islami ilimler tahsil etti.

Hafızlık ve diğer dinî tahsili esnasında Ortaokul, Lise, AÖF İlahiyat M.Y.O. okudu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden (İLİTAM) 2008 yılında mezun oldu. 2011 yılında Yüksek Lisans’a başladı. Evli ve iki çocuk babasıdır.